

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUZEYDOĞU BULGARİSTAN TÜRK AĞIZLARINDA
İSİM ÇEKİM (HÂL) EKLERİ VE DİL BİLGİSEL
İŞLEMLERİ
(Milino ve Dulovo Ağzları)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr Öğr. Üyesi. Bahtiyar BAHŞI

Hazırlayan
Suzan APAYDIN

MALATYA-2025

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**KUZEYDOĞU BULGARİSTAN TÜRK AĞIZLARINDA İSİM ÇEKİM (HÂL)
EKLERİ VE DİL BİLGİSEL İŞLEVLERİ
(Milino ve Dulovo Ağızları)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suzan APAYDIN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar BAŞI**

MALATYA 2025

ONUR SÖZÜ

“Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar BAHŞI’nin danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “KUZEYDOĞU BULGARİSTAN TÜRK AĞIZLARINDA İSİM ÇEKİM (HÂL) EKLERİ VE DİL BİLGİSEL İŞLEVLERİ (Milino ve Dulovo Ağızları)” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakları kaynakçada usulüne uygun biçimde gösterdiğimi belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

ÖN SÖZ

Dil araştırmalarında ağızlar ve lehçeler günümüzde hâlâ önemli bir çalışma alanıdır. Özellikle Osmanlı döneminde Türklerin yoğun yaşadığı bir bölge olan Rumeli’de bu çalışmalar henüz tamamlanmış değildir. Rumeli bölgesinin kapsamı geniş olduğu için, çalışmamız Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarıyla sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın amacı Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında isim çekim eklerinden olan hâl eklerini ayrıntılı bir biçimde incelemek, dil bilgisel işlevlerini tespit etmek ve dönemle ilgili dil çalışmalarına ışık tutmaktır. Çalışma, Türk dilinin tarihî değişim ve gelişiminin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması açısından önemlidir. Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Türk topluluklarının dili, hem standart Türkiye Türkçesi ile benzerlikler hem de belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, bölgenin coğrafi konumu, tarihi geçmişi ve kültürel yapısı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Hâl ekleri üzerine yapılan detaylı bir inceleme, Kuzeydoğu Bulgaristan’da konuşulan Türk ağızlarının kendine özgü yapısını ortaya koymamıza aynı zamanda Türk dilinin genel şekil bilgisi özelliklerini daha iyi anlamamıza da yardımcı olacaktır.

Çalışma; giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın konusuna, ağız tanımına Rumeli ağızlarının sınıflandırma çalışmalarına, Rumeli ağızlarında Bulgaristan’ın önemine ve Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalar ile tezin yöntemine yer verilmiştir. İnceleme bölümünde ise; hâl eklerinin ilk önce tanımları ve açıklamaları verilmiş ardından eklerin fonetik şekillerine ve kullanımına, dil bilgisel işlevlerine değinilerek elde edilen bulgulardan hareketle örneklendirilmiştir.

Tez çalışma sürecimde benden desteklerini esirgemeyen, her türlü tecrübe ve birikimini benimle paylaşan, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar BAHŞİ’ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte deneyimlerini benimle paylaşan, beni sabırla yönlendiren kıymetli bölüm hocalarım Zahide Parlar’a, Özlem Demirel Dönmez’e ve Fatih Alkayış’a gönülden teşekkürlerimi sunarım. Son olarak tezin ve hayatın tüm zorlu anlarında desteğini yanımda hissettiğim eşim Murat’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Suzan Apaydın

2025

ÖZET

Günümüzde dil çalışmaları farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Dilin yapısı üzerine yapılan araştırmaların önemli bir parçası hâline gelen bu çalışmalar, Türkiye Türkçesinin lehçe ve ağızlarına yönelik olan araştırmalarda kendini daha fazla gösterir. Özellikle Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmaların kıstlılığı ve bu ağızların standart Türkçe ile biçim bilgisi açısından ortaklıkları ve farklılıkları araştırmacıların ilgisini çeken ve derinlemesine incelenmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda, Türk dillerinin farklı lehçe ve ağızlarında kullanılan isim çekim (hâl) ekleri, hem dil çalışmaları açısından hem de kültürel açıdan önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışma, özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan Türk (Milino ve Dulovo) ağızlarında kullanılan isim çekim (hâl) eklerini ve bu eklerin dil bilgisel işlevlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çekim eklerinin sınırlılığını belirlemek için Buran'ın *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*" başlıklı eserindeki sınıflandırmasından faydalanılmıştır. Dönmez'in (2012) "*Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre Dulovo/Akkadınlar İlçesi Türk Ağızları*" ile Dalli'nin (1991) "*Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*" başlıklı çalışmalarındaki derleme metinleri tezin temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Bulgaristan'ın tarihi ve coğrafyası, Bulgaristan bölgesinde Türk ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalar, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları ile ilgili yapılan çalışmalar, isim çekim (hâl) eklerinin sınıflandırılması, çalışmanın yöntemi tezimizin giriş kısmını oluşturmaktadır. İnceleme bölümünde hâl eklerinin tanımına, Milino ve Dulovo Türk ağızlarında eklerin fonetiği ile kullanımlarına ve en son dil bilgisel işlevlerine değinilmiştir. Eklerin farklı fonetik şekilleri tablo olarak verilmiştir.

Bulgulardan hareketle bu dokuz hâl ekinin Milino ve Dulovo ağızlarında Türkçenin standart dili ile benzerlikler ve fonetik açıdan farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Milino ve Dulovo Türk ağızlarında birbirinin yerine kullanılan hâl ekleri ve tespit edilen hâl eklerinin dil bilgisel işlevleri tablo hâlinde sonuç kısmında sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk ağızları, Bulgaristan Türk ağızları, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları, hâl ekleri, dil bilgisel işlevler.

ABSTRACT

Today, language studies have started to gain a different dimension. These studies, which have become an important part of the researches on the structure of the language, show themselves more in the researches on the dialects and dialects of Turkey Turkish. Especially the scarcity of studies on Rumelia dialects and the commonalities and differences of these dialects with standard Turkish in terms of morphology is an issue that attracts the attention of researchers and needs to be examined in depth. In this context, noun inflectional (case) suffixes used in different dialects and dialects of Turkish languages are an important research topic both in terms of language studies and cultural aspects. The study aims to analyse the noun inflectional (case) suffixes and their grammatical functions especially in the dialects of Northeast Bulgarian Turkish (Milino and Dulovo).

In order to determine the limitation of inflectional suffixes, Buran's classification in his work titled 'Noun Inflectional (Hâl) Suffixes in Anatolian Dialects' was used. The compilation texts in Dönmez's (2012) 'Turkish Dialects of Dulovo/Akkadınlar District of Silistre in Northeastern Bulgaria' and Dallı's (1991) 'Researches on Turkish Dialects of Northeastern Bulgaria' constitute the main sources of the thesis. The history and geography of Bulgaria, studies on Turkish dialects in the Bulgarian region, studies on Northeastern Bulgarian Turkish dialects, classification of noun inflectional (case) suffixes and the method of the study constitute the introduction part of our thesis. In the analysis section, the definition of case suffixes, the phonetics and usage of suffixes in Milino and Dulovo Turkish dialects, and finally their grammatical functions are mentioned. Different phonetic forms of suffixes are given as tables.

Based on the findings, it is seen that these nine case suffixes show similarities and phonetic differences with the standard language of Turkish in Milino and Dulovo dialects. The state suffixes used interchangeably in Milino and Dulovo Turkish dialects and the grammatical functions of the identified state suffixes are presented in the conclusion in the form of a table.

Keywords: Turkish dialects, Bulgarian Turkish dialect, Northeastern Bulgarian Turkish dialects, case suffixes, grammatical functions.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Ağız Tanımı.....	2
1.2. Rumeli Ağızları ve Sınıflandırılması.....	3
1.3. Rumeli Türk Ağızlarında Bulgaristan.....	6
1.3.1. Bulgaristan'ın Tarihi ve Coğrafyası.....	6
1.3.2. Bulgaristan'da Türk Ağızlarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar.....	10
1.4. Kuzeydoğu Bulgaristan Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	12
1.5. İsim Çekim (Hâl) Ekleri ve Sınıflandırılması.....	13
1.6. İncelenen Eserlerde İsim Çekim (Hâl) Eklerinin İşlenişi.....	18
1.7. Yöntem.....	23
2. İNCELEME.....	24
2.1. Yalın Hâl (Nominative).....	24
2.1.1. Dil bilgisel İşlevleri.....	26
2.2. Tamlama Hâli (Genitive).....	27
2.2.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı.....	28
2.2.1.1. Eksiz Şekilde Kullanımı +ø.....	29
2.2.1.2. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	29
2.2.1.3. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	30
2.2.1.4. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda.....	30
2.2.1.5. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda.....	30
2.2.1.6. Tamlama Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı.....	30
2.2.2. Dil bilgisel İşlevleri.....	31
2.3. Belirtme Hâli (Accuzative).....	33

2.3.1. Ekin Fonetigi ve Kullanimi.....	34
2.3.1.1. Eksiz Sekilde Kullanimi +ø	35
2.3.1.2. Ekli Sekilde Kullanimi.....	35
2.3.1.2.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	35
2.3.1.2.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	36
2.3.1.2.3. Çokluk Eki Almiş Kelimelerin Sonunda	36
2.3.1.2.4. İyelik Eki Almiş Kelimelerin Sonunda.....	36
2.3.1.2.5. Belirtme Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı.....	36
2.3.2. Dil bilgisel İşlevleri	37
2.4. Yönelme Hâli (Dative).....	39
2.4.1. Ekin Fonetigi ve Kullanimi.....	40
2.4.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	41
2.4.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	41
2.4.1.3. Çokluk Eki Almiş Kelimelerin Sonunda	42
2.4.1.4. İyelik Eki Almiş Kelimelerin Sonunda.....	42
2.4.1.5. Yönelme Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı	42
2.4.2. Dil bilgisel İşlevleri	43
2.5. Bulunma Hâli (Locative)	47
2.5.1. Ekin Fonetigi ve Kullanimi.....	48
2.5.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	48
2.5.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	49
2.5.1.3. Çokluk Eki Almiş Kelimelerin Sonunda	49
2.5.1.4. İyelik Eki Almiş Kelimelerin Sonunda.....	49
2.5.1.5. Bulunma Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı	50
2.5.2. Dil bilgisel İşlevleri	50
2.6. Çıkma Hâli (Ablative)	53
2.6.1. Ekin Fonetigi ve Kullanimi.....	54
2.6.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	55
2.6.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	55
2.6.1.3. Çokluk Eki Almiş Kelimelerin Sonunda	55
2.6.1.4. İyelik Eki Almiş Kelimelerin Sonunda.....	56
2.6.1.5. Çıkma Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı	56

2.6.2. Dil bilgisel İşlevleri	56
2.7. Vasıta Hâli (Instrümental)	60
2.7.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı.....	61
2.7.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	63
2.7.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	63
2.7.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda	64
2.7.1.4. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda.....	64
2.7.1.5. Vasıta Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı.....	64
2.7.2. Dil bilgisel İşlevler.....	64
2.8. Eşitlik Hâli (Ecvative)	67
2.8.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı.....	68
2.8.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	70
2.8.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	70
2.8.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda	70
2.8.2. Dil bilgisel İşlevleri	70
2.9. Yön Gösterme Hâli (Direktive)	71
2.9.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı.....	71
2.9.1.1. Yön Gösterme Hâlinin Eksiz Kullanımı	73
2.9.1.2. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda.....	73
2.9.1.3. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda	73
2.9.2. Dil bilgisel İşlevleri	74
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	82

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Banguoğlu'nun (1974: 326-331) Sınıflandırması	14
Tablo 2. Araştırmacıların Hâl Ekleri Sınıflandırması ve Kullandıkları Terminoloji	17
Tablo 3. Dallı'nın Hâl Eklerini Belli Kurallara Göre Örneklendirmesi: "ğ" ünsüzüyle biten kelimelerde ğ > y değişimi	20
Tablo 4. Dallı'nın Hâl Eklerini Belli Kurallara Göre Örneklendirmesi: "k" ünsüzüyle biten adlarda k > g değişimi	20
Tablo 5. Dönmez'in Dulovo Ağzında Tespit Ettiği Hâl Ekleri	22
Tablo 6. Milino ve Dulovo Türk Ağzında Tamlama Hâli Ekinin Fonetiği ve Kullanımı	29
Tablo 7. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Belirtme Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	35
Tablo 8. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Yönelme Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	41
Tablo 9. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Bulunma Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	48
Tablo 10. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Çıkma Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	55
Tablo 11. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Vasıta Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	63
Tablo 12. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Eşitlik Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	69
Tablo 13. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Yön Gösterme Hâli Ekinin Fonetik ve Kullanımı	73
Tablo 14. Taranan Metinlerde Tespit Edilen Hâl Eklerinin Dil bilgisel İşlevleri	78
Tablo 15. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Birbirinin Yerine Kullanılan Hâl Ekleri	81

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması.....	4
Harita 2. Bulgaristan'ın Sınırları ve Komşuları.....	8
Harita 3. 1946 Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'daki Hristiyanların ve Müslümanların Yerleşim Bölgeleri	9
Harita 4. 2011 Yılında Bulgaristan'daki Müslümanların yerleşimi	9
Harita 5. Bulgaristan Bölgesindeki Türk Ağızları ile İlgili Derleme Çalışmaları	11
Harita 6. Omurtag Bölgesi	19
Harita 7. Milino Ağızlarının İçinde Bulunduğu Omurtag Bölgesi	19
Harita 8. Silistre İli.....	21
Harita 9. Silistire İli Dulovo İlçesi.....	21

KISALTMALAR

DA	: Dulovo Ağzı
EAT	: Eski Anadolu Trkęesi
ET	: Eski Trkęe
MA	: Milino Ağzı
s.	: Sayfa
TDK	: Trk Dil Kurumu
TT	: Trkiye Trkęesi
vb.	: Ve Benzeri
yy.	: Yzyıl

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Çalışmamız için incelediğimiz metinlerden alınan örnekler asıllarına uygun şekilde kullanılmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır. İki kaynağın dönemleri farklı olduğu için transkripsiyon işaretlerinde de farklılıklar görülmektedir. Bu nedenle, bulgular bölümünde her iki metinde kullanılan işaretler özgün hâlleriyle sunulmuştur.

Hüseyin Dallı'nın Transkripsiyon Çalışması

1. (˘) - Geniş ünlülerin darlaşması	ă ă ă ă
2. (^) – Dar ünlülerin genişlemesi	î î û û
3. (°) – Düz ünlülerin dudaksıllaşması	â ê î î
4. (◌) – Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi	o ̇ o ̇ u ̇ u ̇
5. (˜) – Ünlülerin genizsilleşmesi	ã î ẽ î
6. (¨) – Kalın ünlülerin incilmesi	l -
7. (◌) - İnce ünlülerin kalınlaşması	j ² μ G
8. (´) – Yarı uzun ünlüler	a' i' e' i' o'u' ö' ü'
9. (-) – Uzun ünlüler	ā ē ī ī
10. (˘) – Kısa ünlüler	ă ă î î
11. (´) – Ünsüzlerin damaksıllaşması	g' k' l' n'
12. (˙) – Ünsüzlerin katılaşması	k' l' n' p' t' z'
13. (.) – Sert ünsüzlerin yumuşaması ya da yumuşak ünsüzlerin sertleşmesi	ç k p ş b ç d g z
14. (˜) – Geniş yoluyla çıkan ünsüzler	ñ ñ
15. Boğumlanması zayıflayan ünlüler ve ünsüzler sıranın üstüne kaldırılarak gösterilmiştir	ʰa'rman

ÖZEL HARF VE İMLER

1. (ê) – Geniş e ünlüsü
2. (ä) – a'ya yakın geniş e ünlüsü
3. (w) – Çift dudak v ünsüzü
4. (ŋ) – Geniz yolunla çıkan ng'ye benzer n ünsüzü
5. (˘) – Vurgu – galabalik (<kalabalık)
6. (¨) – İkinci dereceli vurgu – gündöndü (ayçiçeği)
7. (□) – Vurgusu olmayan sözcüklerin vurgulu sözcüklere bağlanması

Özlem Dönmez'in çalışmasında Ahmet Bican Ercilasun'un teklif ettiği transkripsiyon işaretleri esas alınmıştır (2012: 3).

Özlem Demirel Dönmez'in Transkripsiyon Çalışması

ā	uzun a ünlüsü
ē	uzun e ünlüsü
ī	uzun ı ünlüsü
î	uzun i ünlüsü
ō	uzun o ünlüsü
ō̄	uzun ö ünlüsü
ū	uzun u ünlüsü
ū̄	uzun ü ünlüsü
ă	kısa a ünlüsü
ĕ	kısa e ünlüsü
ĭ	kısa ı ünlüsü
ĭ̄	kısa i ünlüsü
ō̄	kısa o ünlüsü
ō̄̄	kısa ö ünlüsü
ŭ	kısa u ünlüsü
ŭ̄	kısa ü ünlüsü
á	a-e arası ünlü
í	ı-i arası ünlü
ó	o-ö arası ünlü
ú	u-ü arası ünlü
ē̄	e-ö arası ünlü
î̄	ı-u arası ünlü
ĩ̄	i-ü arası ünlü
á̄	a-ı arası ünlü
é̄	e-i arası ünlü
ó̄	o-u arası ünlü
ō̄̄̄	ö-ü arası ünlü
ă̄	açık e ünlüsü
ğ̣	belirsiz g ünsüzü
ḥ	belirsiz h ünsüzü
ḳ	belirsiz k ünsüzü
ḷ	belirsiz l ünsüzü
ṇ	belirsiz n ünsüzü
ṛ	belirsiz r ünsüzü
ṿ	belirsiz v ünsüzü
ỵ	belirsiz y ünsüzü
ẓ	belirsiz z ünsüzü
Ç	ç-c arası ünsüz
K	k-g arası ünsüz
P	p-b arası ünsüz
S	s-z arası ünsüz
Ş	ş-j arası ünsüz
T	t-d arası ünsüz
ç	c-j arası ünsüz

ş	ş-ç arası ünsüz
h	k-h arası ünsüz
h	sızıcı h ünsüzü
h	nefesli h ünsüzü
r̄	titrek r ünsüzü
v̄	çift dudak v'si

Hüseyin Dalı'nın çalışmasında bazı kelimelerde iki işaretin birlikte kullanıldığı görülmüştür. Örneğin tek vurgu işareti ile kalın ünlülerin incilmesi durumunu simgeleyen işaret bir arada kullanılmıştır. Bu işaretlerin birlikte kullanımına ulaşamadığı için 8 cümlede gösterilememiştir. Kalın ünlülerin incelmesini gösteren işaret için sadece bir harfe ulaşılabilmiştir.

1. GİRİŞ

Rumeli Ağızları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki egemenliği sırasında ve sonrasında bu bölgede yaşayan Türk toplulukları tarafından konuşulan Türk ağızlarını kapsamaktadır. Günümüzde, Rumeli'deki çalışmaların çoğu, Németh'in Rumeli için yaptığı sınıflandırmaya dayanmaktadır. Kunas, Hazai, Guzev, Mollova, Gocanov gibi isimler de sınıflandırma çalışmaları yapmışlardır fakat ilk ciddi çalışma Németh'e aittir. Balkan Türk ağızlarını bölgesel olarak ilk tasnif eden yerli araştırmacı A. Caferoğlu'dur. Caferoğlu'nun sınıflandırma çalışması bölgeseldir. Caferoğlu ünlü seslerin Anadolu ağızlarında ve Rumeli ağızlarındaki durumlarını karşılaştırmalı olarak (1965) “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri*” adlı çalışmasında incelemiştir. Németh (1983) Rumeli'yi Doğu Rumeli Türk ağızları ve Batı Rumeli Türk ağızları olmak üzere iki ana bölümde sınıflandırmıştır. Bu çalışma Németh'in sınıflandırmasından hareketle Doğu Rumeli Türk Ağızları grubunda yer alan Bulgaristan Türk ağızlarının Kuzeydoğu bölgesindeki Milino ve Dulovo ağızlarını kapsamaktadır.

Türkiye Türkçesinde isim çekim ekleri; Dery, Ergin, Banguoğlu ve Gabain gibi araştırmacılar tarafından, yedi ile on dört başlık arasında değişen sınıflandırmalarla tasnif edilerek incelenmiştir. Genel kabul gören görüş ise dokuz başlık altında incelenmesidir (Buran, 1996: 22-23).

Türkçede bu ekleri terminoloji açısından Banguoğlu (1974: 326-331) gibi “*iççekim hâlleri*”, “*dışçekim hâlleri*”, “*asıl çekim ekleri*” şeklinde inceleyenler de vardır. Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında kullanılan isim çekim (hâl) ekleri, bölgenin tarihî gelişimini ve kültürel yapısını yansıtan önemli bir dil ögesidir. Ayrıca standart Türkçede kullanılan isim çekim (hâl) ekleri ile ortaklık ve farklılık göstermesi dil ile ilgili çalışmalar için önemlidir.

Çalışmamızda Buran'ın (1991) “*Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*” adlı çalışmasında yaptığı sınıflandırma esas alınmıştır. Sınıflandırmadaki terimlerin yabancı karşılıkları da Buran'ın çalışmasındaki isimlendirme ile aynı şekilde kullanılmıştır. Kaynak eserlerdeki transkripsiyon işaretlerinin farklılığı sebebiyle iki eserdeki işaretler esas alınmış ve aynı şekilde aktarılmıştır. İnceleme bölümünde eklerin fonetik kullanımına yer verilmiştir. Dil bilimsel işlevlerinin incelendiği bölümde ise iki

ana kaynaktaki derleme metinlerinde tespit edilen hâl eklerinin kelimelerle ilişkisine ve cümle içindeki işlevlerine değinilmiştir.

1.1. Ağız Tanımı

Ağızlar, Türkiye sınırları içindeki durumu ve diğer Türk lehçelerindeki durumu bakımından dil bilimciler, Türkologlar ve birçok araştırmacı için geniş bir çalışma alanı sağlamaktadır. Bu sebeple de farklı araştırmacılar tarafından ağızla ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır.

Korkmaz (1992: 4) bir dilin ya da lehçenin, yazı dilinden ses, şekil, anlam ve kelime varlığı açısından farklılık gösteren konuşma biçimlerine "ağız" denildiğini belirtir. Örnek olarak, Türkiye Türkçesinde İstanbul, Aydın, Konya, Nevşehir, Anadolu ve Rumeli ağızlarının bulunduğunu ifade eder.

Aksan (2009: 142) için ağız, lehçelerin içinde daha küçük yere sahip olan ve daha küçük yerleşim yerlerinde ortaya çıkan konuşma tarzıdır. Sivas Ağızı, Van ağızı gibi Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki konuşma biçimlerini örnek gösterir. Dil üzerine çalışan bazı araştırmacıların lehçe kavramını "ağız ailesi" şeklinde tanımladıklarını belirtir.

Buran (2015: 40) bir dilin farklı konuşma biçimlerinden her birine "ağız" dendiğini ifade eder. Her Türk yazı dilinin kendine özgü ağızlara sahip olduğunu belirtir.

Vardar (2007: 14) bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her birini ağız olarak tanımlar.

Yılmaz (2014: 3) aynı şive içerisinde daha çok ses ve söyleyiş bakımından olmak üzere, şekil, söz dizimi ve anlam bakımından karakteristik olarak değerlendirilebilecek, dil bütünlüğü çerçevesinde yazı dilini fazlaca etkilemeyen sınırlı farklılıklar gösteren, konuşma diline yakın kollardan her birisine ağız dendiğini belirtir.

Karataş (2001: 18) bir ana dil içerisinde, yalnızca kelimelerin söyleyiş farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan küçük dil birliklerinin "ağız" olarak adlandırıldığını ifade eder. Ağızlarda, yöresel kelimeler dışında belirgin bir kelime farklılığı bulunmadığını ve aynı ana dilin konuşulduğu ülkede, farklı bölge ve şehirlerin, kelimeleri farklı söyleyerek kendi yörelerinin adlarıyla anılan ağızlar oluşturduğunu belirtir. Örnek olarak Erzurum, Adana ve Batı Anadolu ağızlarını verir.

Ergin (2009: 10) “ağız” terimini, bir şive içerisinde var olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollar ya da bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinde kelimelerin söyleyiş bakımından birbirinden farklı olan konuşmalarını ifade etmek için kullanılan bir ad olarak ifade eder.

Topaloğlu (1989: 81) ağız kelimesini halk bilimi terimi içinde açıklar. Lehçeler içinde dilin yapı, ses ve anlam açısından farklılık içermesi ve halk tarafından konuşulan farklı biçimleri olarak tanımlar.

Koç (1992: 26) ağız terimini ana dilin bir lehçesi içinde farklı sebeplerle değişime uğramış ses veya söyleyiş farklılıkları olarak açıklar.

Demirci (2022: 4) ağız terimini fonolojik, morfolojik, leksikal veya sentetik farklar nedeniyle aynı dil konuşurlarının coğrafi olarak yakın yerleşim yerlerine dağılmaları sonucu oluşan küçük değişikliklere uğramış dil varyantı olarak tanımlar. Demirci ağızlarda sadece ses değişikliklerinin olmadığını dilbilimsel seviyelerde de farklılıklar olabileceğini belirtir.

İmer vd., (2011: 19) standart dilin birleştirdiği lehçe içinde birbirine benzeyen konuşma biçimlerinin hepsini ağız olarak tanımlar.

Ataizi vd., (2019: 32) ağız terimini mevcut ana dilin içinde farklı sebeplerle söyleyiş farklılıklarına uğramış kolu olarak açıklar.

Tanımlamalardan hareketle ağız tanımı için, lehçe içinde konuşurlarının oluşturduğu farklılıkların bütünüdür denilebilir. Ağız terimi, genellikle ses ve söyleyiş farklılıklarıyla açıklanmaktadır. Konuşma dilinde oluşan bu değişiklikler yazı dilini etkilememektedir.

1.2. Rumeli Ağızları ve Sınıflandırılması

Rumeli Türk ağızları, Osmanlı döneminde Anadolu'dan Balkanlara göç eden Türk topluluklarının, bu coğrafyada tarihî, sosyal ve kültürel etkileşimler sonucunda geliştirdiği ağızlardan oluşmaktadır. Anadolu ağızlarından farklılaşan bu ağızlar, Slav dilleri başta olmak üzere çeşitli Balkan dilleriyle etkileşim içinde bulunmuş ve bölgelere göre değişiklik göstermiştir. Dil araştırmalarında önemli bir alan olan ağız çalışmaları, Rumeli Türk ağızlarının düzenli bir şekilde sınıflandırılmasını hedeflese de bu konuda kapsamlı bir sonuca ve çalışma bütünlüğüne ulaşılmış değildir.

Araştırmalar, Rumeli Türk ağızlarının genellikle Batı Rumeli ve Doğu Rumeli olarak iki ana gruba ayrıldığını gösterir. Tasnifler çoğunlukla ses bilgisi, biçim bilgisi, söz varlığı ve söz dizimi gibi dilsel özelliklere dayanır. Ancak sınıflandırmalarda kullanılan ölçütler arasında ortak bir standartın olmaması çalışmaların kapsamını sınırlandırır. Bazı araştırmacılar ağızları bölgesel olarak sınıflandırırken, bazıları ses özelliklerini dikkate almıştır. Özellikle Kúnos, Németh, Gacanov ve Mollava gibi Türkologlar, Rumeli Türk ağızlarının coğrafi ve dilsel özelliklerini belirlemeye yönelik önemli çalışmalar yapmıştır. Rumeli Türk ağızlarında yapılan çalışmalar Anadolu ağızlarında yapılan çalışmalara göre oldukça azdır.

Hazai (1960: 205) Rumeli ağızlarını Németh'in sınıflandırmasına dayandırarak Doğu ve Batı Rumeli olarak sınıflandırır. Doğu Rumelideki ses özelliklerinin Yeni Türkçeye yakın olduğunu ve Batı Rumeli'deki ses sisteminin ise Eski Türkçedeki birçok ses özelliğini koruduğunu belirtir. Eski Türkçeden kastın Eski Osmanlıca olduğunu dipnot olarak ekler.

Kaynak: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turkey_Turkish_dialects_map_\(Main_subgroups\)_en.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turkey_Turkish_dialects_map_(Main_subgroups)_en.jpg)

Harita 1. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması

Günşen (2010: 462) 14. yüzyıl ortalarından itibaren Balkanlar coğrafyasına Anadolu'nun değişik yörelerinden göçerek yerleşmiş olan Türk boy, oymak ve aşiretlerinin kendi ağız özellikleri ile bölgenin yerlisi olan azınlık dillerinin de etkisiyle Anadolu ağızlarından daha farklı ve yeni bir ağız/ağızlar bölgesi meydana getirdiğini belirtir. Bu coğrafyada oluşan ağızlara Rumeli Ağızları dendiğini belirtir.

Macar Türkolog G. Németh'in yaptığı sınıflandırma çalışması esas alınan en önemli sınıflandırmadır. Németh'in yaptığı sınıflandırmaya göre, Rumeli Türk ağızları Batı ve Doğu olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır. Doğu Rumeli ağızlarının Bulgaristan'ın Lom-Sofya Samokov-Köstendil-Ege denizi sahiline kadar uzanan hattın doğu ve güneyinde konuşulduğunu, Batı Rumeli ağızlarının ise Lom-Samokov hattından batıya ve Samokov-Köstendil-Makedonya hattından kuzeye doğru uzanan bölgede konuşulduğunu belirtir. Németh Doğu ağızlarının ses özellikleri bakımından yeni Türkçeye uyduğunu söyler. Batı ağızlarının ise ET'ye ait birçok özelliği koruduğunu belirtir. Var olan özelliklerin hepsinin iki ağız grubunu birbirinden kesin bir şekilde ayırdığını vurgular (Günşen, 2010: 465).

Mollova Balkanlarda çalışma yapan önemli isimlerdendir. "*Balkanlardaki Türk Ağızlarının Tasnifi*", "*Balkanlarda Türk e-Ağızları*" adlı makaleleri bölgenin sınıflandırılması ve ses özellikleri açısından önemli bir yere sahiptir. Mollova (1999: 167-169) sınıflandırma çalışmasında Nemeth'in Balkanlar için yaptığı Doğu ve Batı Rumeli şeklindeki sınıflandırmasının bu bölgedeki çalışmalar için önemli olduğunu belirtir. Bu çalışmayı göz önünde bulundurarak Balkanlardaki Türk ağızlarının üç gruba ayrıldığını belirtir. Mollova'ya göre, bu gruplar "*Batı uç zonu*", "*Doğu Rodoplar zonu*" ve "*Merkez zon veya bölge*"dir. Bu ayrımın fonolojik ve morfolojik kriterlere dayandığını ifade eder.

Caferoğlu (1960: 60) Balkanları bölgesel olarak sınıflandıran ilk yerli araştırmacıdır. Fakat bu sınıflandırma dil özelliklerine göre değil Türklerin yaşadığı bölgelere dikkat edilerek yapılmış bir sınıflandırmadır. 1957'de "*Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu*" adlı çalışmasında Balkanları dört başlıkta sınıflandırır:

1. Makedonya
2. Güney Bulgaristan
3. Deliorman, Tuzluk, Kuzey Bulgaristan

4. Dobruca ve Romanya Beserabyası

Banguoğlu (1974: 17) “*Türkçenin Grameri*” adlı kitabında Türk lehçesinin zaman içerisinde ağız bölgelerine ayrıldığını belirtir. *Deliorman, Makedonya, İstanbul, Aydın, Karaman, Ankara, Kastamonu, Karadeniz, Harput, Erzurum Ağızları* şeklinde on ağız bölgesine ayırır.

Yapılan sınıflandırma çalışmalarının bir arada incelenebilmesi için Günşen’in (2012) “*Balkan Türk ağızlarının tasnifleri üzerine bir değerlendirme*” ve Buran’ın (2011) “*Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı çalışmaları oldukça önemlidir.

İğci (2018: 528) Rumeli’nin ana bölgelerinin içindeki alt grupların incelenmediğini bu bölgede Anadolu ağızlarındaki gibi bir sınıflandırmanın olmadığını belirtir. Anadolu ağızlarında Karahan’ın (2022) belirttiği alt gruplar, ağız çalışmaları için esas alındığını fakat Rumeli için henüz böyle bir çalışmanın bulunmadığını ifade eder. İğci (2018) Batı Rumeli’nin alt ağız gruplarının tespiti için yolun başında olduğumuzu söyler. Kosova özelinde kendi sunduğu çalışmasının ve “*Batı Rumeli Ağızlarının Sınıflandırılması İçin Görüşler*” adlı makalesinin Rumeli ağızlarının alt grup tespiti için örnek olabileceğini belirtir.

Rumeli Türk Ağızları için yapılan sınıflandırma çalışmalarının sonucunda güncel bir fikir birliğinin olmadığı görülmektedir. Yapılan çoğu çalışma bölgesel olup birkaç araştırmacının ses özelliklerine göre yaptıkları sınıflandırmalar günümüzde Rumeli Türk ağızları için sınırlı kalmaktadır.

1.3. Rumeli Türk Ağızlarında Bulgaristan

1.3.1. Bulgaristan’ın Tarihi ve Coğrafyası

Balkan ülkelerinden biri olan Bulgaristan kuzeyde Tuna ve doğuda Karadeniz sınırlarını oluşturmaktadır. Yüzölçümü 110.910 km²’dir. Sınırı olan ülkeler: Yunanistan 494 km, Makedonya 148 km, Romanya 608 km, Sırbistan 318 km ve Türkiye ile 240 km. Tuna nehri ile sıra dağları arasındaki ovalar, Balkan sıradağları, güneyde bulunan Trakya Ovası ve Rodoplar bölgesi Bulgaristan’ı oluşturan dört ana bölgedir (Özey, 2021: 171-172).

İlk Bulgar devletinin Hazar denizinin kuzeyinde kurulduğu ve Türk boylarından olduğu araştırmacılar tarafından söylenmektedir. Bolgar adıyla kurulan bu devlet Asya ve Avrupa arasında pazar görevi görmüştür. Bir zaman sonra bu bölgede Moğol istilası olunca Bulgar krallığı yıkılıp yerine Kazan kentinin merkez olarak kabul gördüğü bir Tatar devleti kurulmuştur. Bulgarların geneli bölgeden ayrılarak Balkan yarımadası ile Tuna nehrinin kıyılarına doğru yerleşmiştir. Göçün sonucunda Bulgar devletinin Balkanlarda kurulma süreci başlamıştır. MS IV. yy.da başlayan yerleşme V. yy.da nüfuslarının artmasıyla geniş bir alana yayılmıştır. Bizans'a açtığı savaşlarda başarısız olup Bizans imparatorluğuna bağlı bir özerk devlet hâline gelmiştir. Bulgarlar IX. yy.da Ortodoks Hristiyanlığı benimsenmişler. Sonraki dönemlerde Rus etkisinin artmasıyla Kiril alfabesini kabul etmişler. X. yy.da Bulgaristan'ın parçalanmaya başlaması Sırların kendi bağımsızlıklarını ilan etmesiyle gerçekleşmiştir (Çeçen, 2016: 254).

Balkan bölgesinde Bulgar devletinin kurulmasından dolayı diğer devletler de kendi bağımsızlıklarını ilan etmek istemişler. Bu durum bölgedeki çatışma hâlinin devam etmesine sebep olmuştur. Türklerin Avrupa'ya gelişine kadar Yunanlılar, Sırlar, Bulgarlar arasında bu çatışma uzun süre yaşanmıştır (Çeçen, 2016: 254-255).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1396'da Bulgar topraklarına hâkim olmasıyla başlayan süreçte, Türkler bölgeye yerleşmiş ve özellikle Kırcaali'nin doğusu, Şumnu, Silistre, Razgrad (Deliorman Bölgesi) ve Tırgovişte'nin kuzeydoğusuna yoğunlaşmıştır. Osmanlı devleti sayesinde Türk egemenliği kurulan Bulgaristan'da düzenli ve huzurlu bir yaşamın dönemi başlamıştır (Ertin, 2015).

Müslüman nüfusun arttığı Osmanlı egemenliği döneminde Hristiyan olarak kalanlara gayrimüslim uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Osmanlının artan nüfusu ve baskısı sonucu Rusya'nın desteğiyle Hristiyan Bulgarlarla çatışmalar başlamıştır. Milliyetçilik hareketleri sonucu XVIII. yy.da Bulgarca gazete ve dergi çıkartılmasına izin verilmiştir. Ayaklanmalar zamanla bağımsızlık hareketine dönüşmüştür. Ruslar 1877-1878 yıllarında Bulgaristan'ın bağımsızlığı için Osmanlı'ya karşı hareketlenince bir anlaşma ile büyük ve özerk bir Bulgaristan prensliğinin kurulması kabul edilmiştir. Avustralyalılar ise daha sonra Sırların Bulgaristan'a karşı ayaklanmaları için destek vermiştir. Balkan Savaşı sonrasında I. Dünya savaşında Bulgaristan kaybedince elindeki birçok yeri bırakmak zorunda kalmıştır ve gücünü kaybetmiştir. İkinci dünya savaşından

sonra sosyalist iktidar kurulmuş ve halk oylamasına gidilmiştir. Halk oylaması sonucu krallık kaldırılmıştır. 1980’li yıllarda sosyalist partisinin baskısıyla nüfus azaltma politikası amacıyla Türkler için bazı hareketler başlatıldı. Türklerin çoğu bu baskılar sonucu göç etmiştir (Çeçen, 2016: 256-260).

Bulgaristan’da Türklerin geneli kuzeydoğu Dobruca ve güneyde Kırcaali bölgesinde yaşamışlar. XX. yy.ın son yıllarında Bulgaristan’da özgür bir ortamın oluşması Bulgaristan Türklerinin geri dönmeleri için bir umut olmuştur. Bulgaristan Türkleri artık ülkede azınlık olmamakla birlikte siyasi açıdan devlette etkin olmaya da başlamıştır (Çeçen, 2016: 260-265).

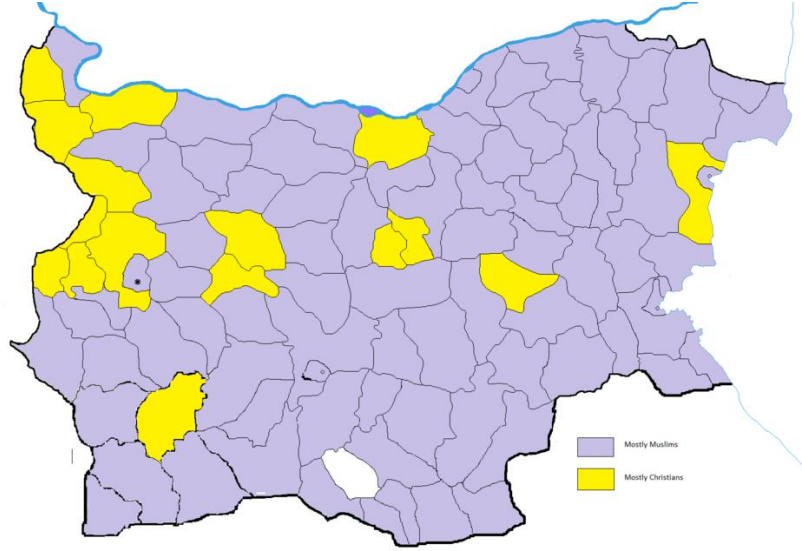
Türk (2016: 2) 1984-1989 yılları arasındaki baskılar altında kalan Bulgaristan Türklerinin ana dillerini konuşabilme ve kullanabilme konusunda birtakım olumlu değişikliklerin yapıldığını ifade eder. Halk ve Özgürlük Hareketi’nin bu gelişmede ve iyileşmede etkili olduğunu belirtir.

Atasoy (2010: 3) Bulgaristan’ın sosyokültürel, tarihî ve demografik özellikleri ile “Avrasya devleti” özelliği taşıyan, oransal olarak en çok Müslüman nüfusuna sahip AB ülkesi olduğunu ifade eder. Bulgaristan’ın komşu ülkelerinin Balkan ülkesi olması sebebiyle buraya “Merkezi Balkan Ülkesi” denilebileceğini söyler.

Kaynak : <https://geology.com/world/bulgaria-satellite-image.shtml>

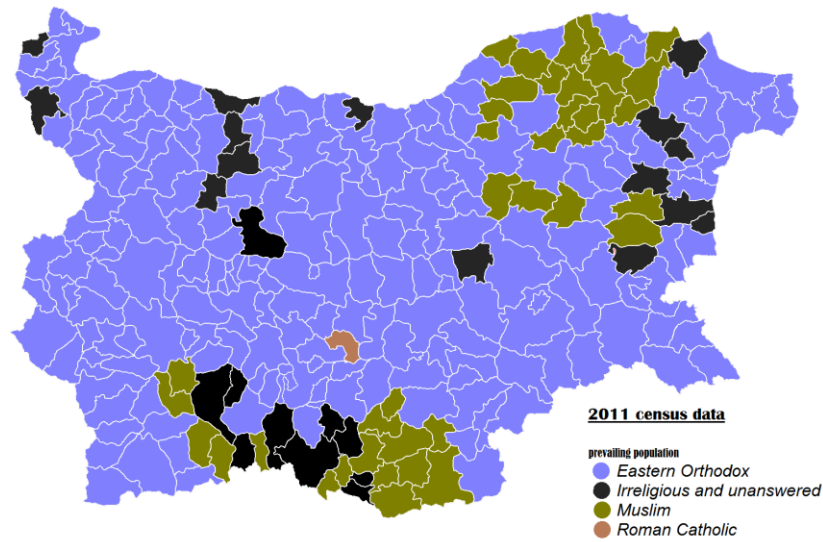
Harita 2. Bulgaristan’ın Sınırları ve Komşuları

Kaynak: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Помпел.png>

Harita 3. 1946 Nüfus Sayımına Göre Bulgaristan'daki Hristiyanların ve Müslümanların Yerleşim Bölgeleri

Religion in Bulgaria

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bulgaria_religous_map_by_municipalities.png

Harita 4. 2011 Yılında Bulgaristan'daki Müslümanların yerleşimi

Üçüncü ve dördüncü haritalar iki farklı yıldaki nüfus sayımına ait sonuçlardır. Bölgelerde yaşayan Müslüman ve Hristiyan sayısı 2011 sayımında 1946 sayımına göre çok fazla değişikliğe uğramıştır. Türkiye'ye yapılan göçler ve Balkanlardaki siyasi düzenin sonucu olarak Bulgaristan'daki Müslüman nüfus azalmıştır.

1.3.2. Bulgaristan'da Türk Ağızlarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Rumeli ağızlarında çalışmaların en yoğun olduğu bölge Bulgaristan ağızlarıdır. Gerek konumu gerekse Türklerin daha çok bu bölgede yaşaması bunun sebebi olabilir. Bölgede çalışmalar Gacanov'un araştırmalarıyla başlamıştır. Gerlovo ve Tuzluk bölgelerini gezen Gacanov konuşulan Türk ağızları ile ilgili örnekler toplamıştır. Guzev'in çalışması ise Tırgovişte iline ait Krepça köyü Türk ağızlarıdır (Dallı, 1991: 9-10).

Németh (1983) "*Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması*" adlı makalesinde Bulgaristan bölgesinden bahsetme sebebini bu bölgede daha emin adımlarla ilerleyişine bağlar. Makalede Rumeli ağızlarının sınıflandırılmasında ilk olarak Kúnos'un 300 kadar atasözünü derlediği çalışmasına değinir. Kúnos'un derleme çalışmaları Tuna kıyısındaki yerleşme yerlerinden derlenerek alfabetik sırayla verilmiştir. Derleme çalışmasında bilgilerin nereden alındığı tam olarak belirtilmediği için Németh'e göre bu çalışma kullanışlı değildir (Nemeth, 1983: 113).

Nemeth, Vidin ve çevresi üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalarla tanınır. Bulgaristan Türk ağızlarının sınıflandırılması ve Türk ağızlarının ses özellikleri ile ilgili konularda önemli makaleleri bulunur. Bu çalışmaların arasında Napoli Şarkiyat Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanan "*Emphatische Formen in der Türkischen mundart von Vidin*" (1940) ve "*Die zeremonie des Mevlud in Vidin*" gibi makaleler yer alır. Vidin'in kültürel yapısı hakkında bilgi edinebildiğimiz "*Folklorik ve Dini Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları*" adlı kitabı da çalışmalarının arasında önemli bir yerededir.

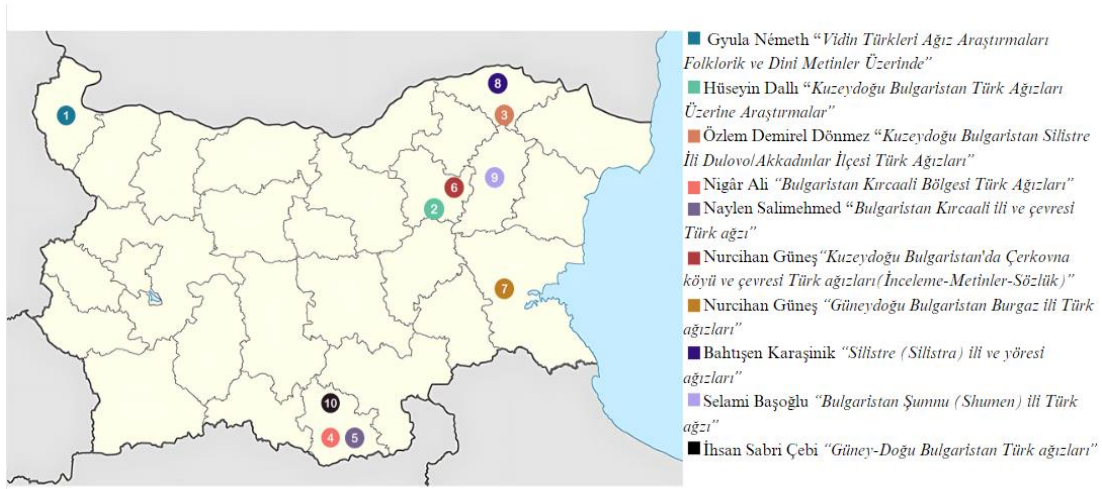
Kúnos, 1890'larda Vidin'den Rusçuk'a kadar saha çalışmaları yapmış ve folklorik öğeleri de içeren ağız derlemeleri gerçekleştirmiştir. Nikolay Dimitriyev, Rus Türkolog'dur, Bulgaristan Türk ağızları ve Gagauz Türkçesi üzerine çalışmıştır. "*Zametki po Bolgarsko-Turetskim Govoram*" adlı makalesi önemli bir kaynaktır. Kowalski Polonyalı Türkolog'dur, özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine

çalışmalar yapmıştır. "Türkische Volksresel aus Nordbulgarien" (1932) adlı çalışması alanda dikkat çeken çalışmalardandır (Cebeci, Belenli, 2009: 283).

Boev'in (1968) "Bulgaristan'da Türk dialektolojisi ile ilgili çalışmaları" ve "Güney-Batı Bulgaristan Türk Ağzlarında Gelecek Zaman" adlı çalışmaları alanda araştırmacılar tarafından değinilen önemli çalışmalardandır. Gülensoy'un (2011) "Anadolu ve Rumeli Ağzları Bibliyografyası (Anadolu Kıbrısı-Suriye -Irak -Bulgaristan -Yugoslavya ve Romanya Türk Ağzları)" alanda önemli bir bibliyografya çalışmasıdır.

Ali'nin (2004) "Bulgaristan Kırcaali Bölgesi Türk Ağzları", Salimemed'in (2006) "Bulgaristan Kırcaali ili ve çevresi Türk ağzı", Çebi'nin (1986) "Güney-Doğu Bulgaristan Türk ağzları", Güneş'in (2009) "Kuzeydoğu Bulgaristan'da Çerkovna köyü ve çevresi Türk ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)" ve (2016) "Güneydoğu Bulgaristan Burgaz ili Türk ağzları", Karaşinik'in (2011) Silistre (Silistra) ili ve yöresi ağzları, Başoğlu'nun (2022) Bulgaristan Şumnu (Shumen) ili Türk ağzı gibi tezleri bölgede Türk araştırmacılar tarafından yapılan önemli tez çalışmalardandır.

Çalışmama başlarken Bulgaristan'da yapılan ağız araştırmalarının hangi bölgelerde yoğunlaştığını görebilmek ve alana daha hakim olabilmek için harita üzerinde bir çalışma gerçekleştirdim. Haritada Çebi'nin (1986) çalışması diğerlerinden farklılık göstermektedir. Çebi'nin çalıştığı bölge Trakya'nın şehir kasaba ve köyleridir. Fakat bu yerleşim yerlerine Kırcaali bölgesinden göç eden Bulgaristan Türkleri ile ağız çalışması yapılmıştır.

Kaynak : https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Bulgaria_location_map.svg

Harita 5. Bulgaristan Bölgesindeki Türk Ağzları ile İlgili Derleme Çalışmaları

1.4. Kuzeydoğu Bulgaristan Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalar, özellikle 20. yüzyıldan itibaren, ağızlar açısından dikkate değer bir birikim oluşturur. Alanda Eckmann, Kowalski, Mollova gib yabancı; Dallı, Dönmez, Güneş gibi önemli Türk araştırmacılar bulunmaktadır.

Eckmann (1950) "*Razgrad Türk Ağzı*" başlıklı çalışması, Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türk ağızlarının ilk kapsamlı çalışmalarından biridir. Bu çalışma, ses bilgisi ve morfolojiye odaklanır. Bölgeden derlenen metinlere dayanarak Razgrad Türk ağzının temel özelliklerini ortaya koyar (Eren, 1998: 153).

Moşkov ve Gadzanow (1910-1911) Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine ilk diyalektolojik geziler gerçekleştirmiş ve bölgedeki Türk ağızları üzerine temel bilgileri derlemişlerdir. Mollova (1962) Balkan Türk ağızlarını "ka" ve "ga" ağızları olarak ikiye ayırmış ve bu çerçevede Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarını ele almıştır.

Kowalski'nin (2012: 479) "*Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili*" adlı çalışmasını 1949 yılında Ömer Faruk Akkün Türkçeye çevirmiştir. Kowalski ana meselenin Kuzey-doğu bölgesindeki Türklerin menşesinin tanınması olduğunu belirtir. Deliorman, Tozluk, Gerlovo ve Dobruca ile hududu olan bozkır bölgelerini bu çalışmadaki alanı olarak sınırlandırır. Esas üzerinde durulan Deliorman bölgesinde üç etnik grubun varlığını belirtir: Türkler, Tatarlar ve Gagauzlar.

Dallı (1991) "*Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*" başlıklı kitabında, ses olayları, morfolojik özellikler, metinler ve sözlük gibi kapsamlı bir inceleme sunar. Milino ağzına dair ayrıntılı analizler içerir.

Dönmez'in (2012) "*Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre Dulovo/Akkadınlar İlçesi Türk Ağızları*" adlı kitabı derleme çalışmasıdır. Eserde, bölgede konuşulan Türk ağızlarının ses özellikleri ve şekil bilgisi incelemeleri derlenen metinlerden hareketle örneklerle verilir. Özellikle metin kısmındaki çeşitlilik ağız araştırmaları için önem arz eder.

Güneş'in (2009) *Kuzeydoğu Bulgaristan'da Çerkovna Köyü ve Çevresi Türk Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)* başlıklı yüksek lisans tezi de alandaki çalışmalardandır. Bölgedeki Türk ağızlarının ses ve şekil bilgisi inceler, metin örnekleri ve bir sözlük içerir. Tez, ağız araştırmaları için detaylı bir inceleme sunar. Güneş (2009:

65-69) hâl eklerini sekiz başlık altında inceler. Bu sekiz başlığın altında sadece yalın hâli yoktur.

Karaşinik (2011) “*Silistre (Silistra) ili ve yöresi ağızları*” adlı yüksek lisans tezi Kuzeydoğu Bulgaristan’da yapılmış önemli derleme çalışmalarındandır. Silistre Kuzeydoğu Bulgaristan’da Dobruca’nın içinde bulunan bir bölgedir. Tez ses bilgisi ve şekil bilgisi bölümlerinden oluşan bir derleme çalışmasıdır. Karaşinik (2011: 83-90) hâl eklerini bizim çalışmamızdaki gibi dokuz başlık altında inceler fakat içerik kısmında örnekler ve açıklamalar oldukça azdır.

1.5. İsim Çekim (Hâl) Ekleri ve Sınıflandırılması

Türkçede hâl ekleri, isimlerin cümle içindeki anlamını ve diğer öğelerle olan ilişkisini belirleyen çekim ekleridir. Bu ekler, isimlerin cümlede hangi durumda bulunduğunu gösterir ve cümlenin anlamını netleştirir. Çalışmalarda genellikle “*yönelme, bulunma, ayrılma, belirtme*” olmak üzere dört temel hâl ekinden bahsedilmektedir. Fakat bu sayı araştırmacılara göre değişmektedir.

Ergin (2009: 226), isimlerin cümle veya kelime gruplarında diğer sözcüklerle olan ilişkilerine göre farklı durumlarda bulunabileceğini belirtir. Bu tür ilişkilerde isimlerin, fiillerle, edatlarla ve diğer isimlerle çeşitli bağlar kurduğunu ifade eder. Her bir hâlin, bir ilişki türünü gösterdiği, bu ilişkiyi ifade etmek için isimlerin belirli bir durumda olduğunu vurgular. Bununla beraber isimlerin bu ilişkileri bazen ek almadan, çoğunlukla ise ekler yardımıyla ifade edildiğini belirtir. Hâl eki terimini kullanan Ergin, bu eklerin diğer sözcük türleriyle kurduğu ilişkiyi dört başlıkta ifade eder:

1. Genitif Eki (İsmi İsme bağlar, ikinci derecede bir hâl ekidir.)
2. Akkuzatif ekleri, (İsmi doğrudan doğruya fiile bağlar, fiilin nesnesini yapar)
3. Datif, lokatif, ablatif ekleri (İsmi fiile bağlayarak fiilin yerini gösterirler)
4. Instrumental, yön, eşitlik eki (İsmi fiile bağlar, zarf yaparlar, işlek değildirler ve yapım eki hâlini almışlardır)

İsim çekim (hâl) ekleri bütün gramer kitaplarında yer almaktadır. Asıl mesele bu eklerin araştırmacılar tarafından nasıl ve kaç başlık altında incelendiğidir. Çalışmamızda Buran’ın isim çekim (hâl) ekleri ile ilgili sınıflandırmasını esas aldığımız için onun kullandığı terminolojileri kullanmaya özen göstereceğiz.

Gabain (1998: 62-65) “*Eski Türkçenin Grameri*” adlı çalışmasında ismin hâllerini “*belirsiz hâl, ilgi, yaklaşma, yükleme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik, yön hâli*” şeklinde dokuz başlıkta inceler.

Korkmaz (2009: 23-25) “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*” kitabında “ad çekim ekleri” terimini kullanır. İsim çekim (hâl) eklerini “*yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik*” şeklinde sekiz başlıkta açıklar.

Ergin (2009: 228) asıl isim çekim (hâl) eklerinin hâl ekleri olduğunu belirtir. Hâl eklerini Türk Dil Bilgisi kitabında “*Nominatif hâli (yalın hâl), Genitif hâli (İlgi hâli), Akkusatif hâli (yapma hâli), Datif hâli (yaklaşma hâli), Lokatif hâli (bulunma hâli), Ablatif hâli (uzaklaşma hâli), instrumental hâli (vasıta hâli), Ekvatif hâli (eşitlik hâli), Direktif hâli (yön gösterme hâli)*” şeklinde dokuz başlık altında inceler ve terminolojisini verirken hem uluslararası terminolojideki karşılığını hem de Türkçe karşılıklarını verir.

T. Banguoğlu (1974: 326-331) *Türkçenin Grameri*’nde isim hâlinin on olduğunu söyler. İç çekim hâlleri ve dış çekim hâlleri olmak üzere iki başlıkta inceler. İç çekim hâllerini kendi içinde altı başlıkta verir. Dış çekim hâllerini de dört başlıkta vermektedir. Bunları tablo hâlinde aşağıdaki şekilde verebiliriz:

Tablo 1. Banguoğlu’nun (1974: 326-331) Sınıflandırması

İç Çekim Hâlleri	Dış Çekim Hâlleri
kim hâli (yalın hâli-nominatif)	kimle hâli (birlikte hâli-sociatif)
kimi hâli (etkilenme hâl-accusatif)	kimce hâli (görelilik hâli-equatif)
kime hâli (girme hâli-datif)	kimli hâli (donanma hâli-munitif)
kimde hâli (kalma hâli-locatif)	kimsiz hâli (giderme hâli-privatif)
kimden hâli (çıkma hâli-ablatif)	
kimin hâli (katılma hâli-genitif)	

Gülsevin (1997: 16) hâl ekleri için cümlelerde sıklıkla kullanılan cümledeki anlamı etkileyen isim çekim eklerinden biri olduğunu ifade eder. Hâl eklerinin gerçek fonksiyonları dışındaki kullanımlarının cümlede yanlış anlamlara yol açabileceğini belirtir. Gülsevin (1997) “*Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*” isimli çalışmasında hâl

eklerini “*yalın, tamlama, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik*” şeklinde sekiz başlıkta sınıflandırır.

Alan (2020: 13) isim çekim (hâl) eklerini “*Sözcük türünü değiştirmeyen biçimbirimler*” ana başlığı altında “*durum işlevleri*” olarak inceler. Genel görüşe tabi kalarak “*yalın (özne) +{Ø}, yönelme +{(y)A}, bulunma +{DA}, ayrılma+{DAn}, yükleme (nesne) +{(y)I}, birliktelik +{(y)IA}*” şeklinde durum işlevlerini altı başlıkta ele alır.

Demir (2018: 84) “*Türkçe Biçim Bilgisi*” kitabında isimlerin çekimini açıklarken “*çoğul eki, iyelik eki, durum ekleri*” şeklinde üç ana başlıkla sınıflandırır. Durum ekleri konusunda vasıta ekinin de bu kategoride yer alması gerektiğini savunur. Çünkü vasıta ekinin de diğer durum ekleri gibi eklendiği ismi fiille ilişkilendirdiğini ifade eder. Örnek olarak *kariştir-*, *taniştir-*, *çiz-* fillerini verir ve cümlenin eksik olmaması için araç durumunu almış isimlerle verilmesi gerektiğini vurgular. Demir ‘durum ekleri’ başlığı altında hâl eklerini “*yalın, ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, araç*” şeklinde sınıflandırır.

Ediskun (1999: 110) “*Dilbilgisi*” kitabında isimlerin cümle içindeki görev kullanımlarına ve genellikle fiille olan ilişkilerine göre ya yalın durumda bulunabileceğini ya da “*-i, -e, -de, -den*” çekim eklerinden birini alabileceğini belirtir. “*İsmin Durumları*” başlığı altında beş durumdan bahseder.

Delice (2019) ise “*Çekimli İsimler*” başlığı altında hâl eklerini “*belirtme, yönelme, kalma ve ayrılma*” olmak üzere dört başlık altında inceler.

Hepçilingirler (2005: 184-190) hâl eklerini “*Ad Durum Ekleri*” başlığı altında “*yönelme, bulunma, ayrılma, belirtme*” şeklinde adlandırarak dört başlıkta inceler. Eşitlik eki, ilgi eki gibi ekleri belli başlı çekim ekleri başlığı altında verir.

Kerimoğlu (2022: 172) Türkçedeki hâl ekleri kategorisinin daha yalın bir şekilde verildiğini belirtir. Bunların “*yalın, ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma*” şeklinde isimlendirilip eklerle gösterildiğini ifade eder. Hâl eklerinin isimlendirilmesi ve sayısı konularında tartışmaların devam ettiğini söyler.

Alkayış (2012: 285-286) Türkiye Türkçesinde en çok hâl eklerinde görülen terim problemini, dil bilgisi terimlerinin çok fazla olmasıyla açıklamaktadır. Yaşanan karışıklığın ve kargaşanın giderilmesi için “*İlgi, belirtme, yönelme, bulunma,*

ayrılma/çıkma, vasıta, eşitlik, yön hâlleri” terimlerinin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtir.

Görüldüğü üzere, birçok çalışmada isim çekim eklerinin terminolojisi ve sınıflandırılması farklılık göstermektedir. Delice’ye (2019) göre bu kadar farklı başlığın açılabilen olmasının nedeni, dizisel aynılık anlamına gelen biçimbirimsel birlikteliğin adı olan "kategori/ulam" teriminin tam anlaşılmasını sağlamasıdır.

Sınıflandırma çalışmalarındaki görüşlerin hepsinde “*yalın, ilgi, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma*” hâl ekleri vardır fakat “*vasıta, eşitlik, yön gösterme*” gibi eklerin durumu değişkenlik göstermiştir. Genel bir şekilde bakabilmek için araştırmacılara göre isim çekim (hâl) eklerinin sınıflandırmaları ve kullandıkları terimler bir tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmacıların Hâli Ekleri Sınıflandırması ve Kullandıkları Terminoloji

Gabain	Belirsiz	İlgi	Yaklaşma	Yükleme	Bulunma	Ayrılma	Vasita	Eşitlik	Yön Gösterme
Korkmaz	Yalın	İlgi	Yönelme	Yükleme	Bulunma	Çıkma	Vasita	Eşitlik	
Ergin	Nominatif (Yalın)	Genitif	Datif	Akkuzatif	Lokatif	Ablatif	İnstrumental	Ekvatif	Direktif
Banguoğlu	Kim	Kimin	Kime	Kimi	Kimde	Kimden	Kimle	Kimce	Kimli
Gülsevin	Yalın	Tamlama	Yönelme	Belirtme	Bulunma	Ayrılma	Vasita	Eşitlik	
Alan	Yalın		Yönelme	Yükleme	Bulunma	Ayrılma	Birliktelik		
Demir	Yalın	İlgi	Yönelme	Belirtme	Bulunma	Ayrılma	Araç		
Ediskun	Yalın Durumu		İsmin -e Durumu	İsmin -i Durumu	İsmin -de Durumu	İsmin -den Durumu			
Delice			Yönelme	Belirtme	Kalma	Ayrılma			
Buran	Yalın	İlgi	Yönelme	Belirtme	Bulunma	Ayrılma	Vasita	Eşitlik	Yön Gösterme

Çalışmamızda Buran'ın (1996: 20) “Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri” adlı kitabıyla isim çekim eklerinin sınıflandırılması yapılmıştır. Terminoloji açısından Buran'ın kitabında kullandığı “*Yalın Hâl (Nominatif), İlgi Hâli (Genitif), Yönelme Hâli (Dativ), Belirtme Hâli (Accusatif), Bulunma Hâli (Locatif), Ayrılma Hâli (Ablatif), Eşitlik Hâli (Instrumentalis), Vasıta hâli (İnstrümental), Yön Gösterme Hâli (Direktive)*” isimlendirme esas alınmıştır. Bu sınıflandırmadan hareketle Dallı'nın (1991) ve Dönmez'in (2012) derleme metinlerindeki kelimeler incelenerek isim çekim (hâl) eklerinin varlığı tespit edilmiştir. Bağlamdan uzaklaşılması için cümle içindeki kullanımlarıyla birlikte aktarılmıştır. Bu şekilde eklerin farklı fonksiyonel özelliklere sahip olup olmadığı daha net anlaşılmaktadır.

1.6. İncelenen Eserlerde İsim Çekim (Hâl) Eklerinin İşlenişi

Derlemeler ve saha çalışmalarına dayanan Dallı'nın “*Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzıları Üzerine Araştırmalar*” adlı çalışması iki yüz bir sayfadan oluşmaktadır. Kuzeydoğu Bulgaristan'da Milino köyünde ve yöresinde konuşulan Türk ağızlarını inceler. Dallı Milino köyünün yalnızca Türklerin yaşadığı bölge olması sebebiyle bu bölgeyi araştırma alanı olarak seçtiğini belirtir. Derleme çalışmalarında kaynak olacak bölgenin dışarıdan az etkilenmesinin, ağız özelliklerini koruyabilmesinin araştırmacı ve çalışma için en önemli etkenler olduğunu ifade eder. Dallı Milino ağızında isim çekim (hâl) eklerini “*ad durumu*” başlığı altında inceler:

1. Yalın durum: Nominatif
2. Tamlayan durumu: Genitif (-in)
3. Belirtme durumu: Accusatif (-i)
4. Yönelme durumu: Dativ (-e)
5. Kalma durumu: Locatif (-de)
6. Çıkma durumu: Ablatif (-den)
7. Araç durumu: İnstrümental

Kaynak : https://en.wikipedia.org/wiki/Omurtag_Municipality#

Harita 6. Omurtag Bölgesi

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Omurtag_Municipality#

Harita 7. Milino Ağızlarının İçinde Bulunduğu Omurtag Bölgesi

Dallı isim çekim (hâl) eklerinin gelişiminden bahsederken bazı önemli ses özelliklerini maddeler hâlinde vermiştir:

- a. “ğ” ünsüzüyle biten kelimelerde ğ > y değişimi görülür. Tamlayan, kalma ve çıkma durumları bu kuralın dışındadır.

Tablo 3. Dallı'nın Hâl Eklerini Belli Kurallara Göre Örneklendirmesi: “ğ” ünsüzüyle biten kelimelerde ğ > y değişimi

Yalın	dā (dağ)	Yönelme	dāyà
Tamlayan	dānin	Kalma	dādà
Belirtme	dāyi	Çıkma	dādàn
		Araç	dāla

- b. Yazı dilinde “k” ünsüzüyle biten adlarda k > g değişimi görülür. Milona ağzında “ğ” ünsüzünün düşmesiyle ünlü uzaması görülür. Kalma, çıkma ve araç durumları dışında görülmektedir. “ğ” sesinin düşmesi sonucu belirtme ve yönelme ekinde söyleyiş farklılığı ortadan kalkmıştır.

Tablo 4. Dallı'nın Hâl Eklerini Belli Kurallara Göre Örneklendirmesi: “k” ünsüzüyle biten adlarda k > g değişimi

Yalın	pamık	köpèk
Tamlayan	pamìn	köpèn
Belirtme	pamì	köpè
Yönelme	pamà	köpè
Kalma	pamiktà	köpektè
Çıkma	pamiktàn	köpekten
Araç	pamıkla	köpeklè

Dönmez, Bulgaristan'ın Silistre ili Dulovo/Akkadınlar ilçesinde konuşulan Türk ağzını kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışmada Dulovo ağzı, standart Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılarak farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmuştur. Doksan dokuz sayfadan oluşan derleme kısmı konuşmaların olduğu metinleri içermektedir.

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Silistra_Province_location_map.svg

Harita 8. Silistre İli

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Dulovo_Municipality#

Harita 9. Silistire İli Dulovo İlçesi

Dönmez isim çekim (hâl) eklerini “hâl ekleri” şekliyle adlandırır. Çalışmasında eklerin kullanılış şekillerini şu şekilde tablo hâline getirmiştir:

Dönmez bazı ses özelliklerinden hareketle durum eklerinin kullanılış farklılıklarına değinir. Örneğin yönelme durumunda ünsüz düşmesi sonucu yardımcı ünsüzün kaybolma durumunun Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da görüldüğünü ifade eder. “iç-mē

(içmeye)” örneğindeki gibi “y” yardımcı ünsüzünün düştüğünü belirtir. Dönmez bulunma ve uzaklaşma durumunda çoğu zaman t-d arası bir ünsüzün kullanıldığını söyler ve metinde bunu büyük “T” ile gösterir. Vasıta ekinin kullanımında farklı olarak “-sı” kullanımının nadir de olsa bulunduğu örnekleri verir.

Tablo 5. Dönmez’in Dulovo Ağzında Tespit Ettiği Hâl Ekleri

Yalın Hâl	Eksiz
İlgi Eki	+n, +In, +nın, +yın, +yın
Yönelme Eki	+A
Bulunma Eki	+dA, +tA, +TA
Belirtme Eki	+I, +U, +n, +nI, +nU, +ø
Ayrılma Eki	+dAn, + dãn, +Tan
Vasıta Eki	+lA, +lAn, +nA, +nAn, +ınAn, +leın, +sı
Eşitlik Eki	+cA, +çA

1.7. Yöntem

Bu tez, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında kullanılan isim çekim (hâl) eklerinin kullanımını ve dil bilgisel işlevlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda tarama yöntemi esas alınmıştır. Çalışmada, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarıyla ilgili kapsamlı incelemeler yapılmış ve elde edilen veriler detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Derleme metinlerin tarama sürecinde, Buran'ın “*Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*” adlı eseri eklerin sınıflandırılmasında temel alınmış, Dönmez'in “*Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre Dulovo/Akkadınlar İlçesi Türk Ağızları*” ve Dallı'nın “*Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*” adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, bu eserlerin belirli sayfa aralıklarından alınan derleme metinler esas alınarak isim çekim eklerinin yapısal ve işlevsel özellikleri analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında seçilen eserlerde yer alan veriler, Türkiye Türkçesinde kullanılan isim çekim (hâl) ekleriyle karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu inceleme sürecinde, Dallı'nın kitabının 149-159 sayfa aralığındaki derleme metinler ile Dönmez'in çalışmasındaki 169-266 sayfa aralığındaki metinler tarama yöntemiyle incelenmiş ve bu metinlerden elde edilen bulgularda eklerin kullanımı ve söyleyiş farklılıkları tespit edilmiştir. Bulgular, eklerin Kuzeydoğu Bulgaristan ağızları içerisinde üstlendikleri dil bilgisel işlevlerini anlamaya yönelik incelenmiştir., Hâl eklerinin dil bilgisel işlevleri belirlenirken *Korkmaz, Ergin, Buran, Boz* gibi araştırmacıların biçim bilgisi ile ilgili yaptıkları çalışmalardan faydalanılmıştır.

Çalışma, giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları ve çalışmanın amacı hakkında genel bilgiler verilmiştir. İnceleme bölümünde ise isim çekim eklerinin tanımı, kullanım şekilleri ve dil bilgisel işlevleri üzerinde durulmuştur. Ekin fonetiği ve kelime ve cümle içinde kullanılışı verilirken fonetik açıdan farklılıklarının daha iyi anlaşılması amaçlanarak tablo şeklinde gösterilmiştir. Sonuç bölümünde, elde edilen bulgular ve veriler değerlendirilmiştir.

2. İNCELEME

2.1. Yalın Hâl (Nominative)

Genel kullanılan ifadesi ile ismin hâl eki almamış hâline ismin yalın hâli denir. Kullanım amacına ve cümledeki işlevine göre bazen özneyi ifade etmek, bazen de cümlenin ana fikrini belirtmek için kullanılır. Yalın hâl eksiz hâliyle kullanılabilir. Bununla birlikte, iyelik eki ve çokluk eki almış hâlleri de yalın hâl olarak kabul edilir.

Ergin (2009: 227) yalın hâlin, ismin temsil ettiği nesne veya kendisine bağlı isim dışında herhangi bir ilişki veya bağı ifade etmediğini söyler. Yani, isimlerin başka bir unsura bağlı olmadan tekil, çoğul ve iyelik durumlarında yalın hâlde bulunabileceğini ifade eder. *Taş* ve *ev* kelimelerini tekil yalın hâle, *taşlar* ve *evler* kelimelerini çoğul yalın hâle; *taşlarım* ve *evlerimiz* kelimelerini ise iyelik ekli yalın hâle örnek gösterir. Türkçede yalın hâl için özel bir ekin olmadığını yalın hâlin her zaman eksiz olduğunu belirtir.

Korkmaz (2009: 267) yalın hâlin, bir ismin cümlede başka bir kelimeye anlam açısından bağlı olmadan bulunduğu durum olduğunu ifade eder. İsmi bu hâlde, yalnızca çokluk ve iyelik ekleri alabileceğini belirtir. Yalın hâli için şu örnekleri verir; *dağ*, *dağlar*, *dağımız* ve *bilgi*, *bilgiler*, *bilgisi*, *bilgilerimiz*. Cümlede özne olarak bir işi yapanı veya olan bir durumu gösterdiğini, ayrıca bir kimseyi adı, unvanı veya mesleği ile çağırarak amacıyla kullanılabildiğini belirtir. *Ayşe*, *İbrahim*, *Arkadaş*, *Kardeş*, *Biletçi*, *Boyacı*, *Üzümcü* gibi ifadeleri bu duruma örnek göstermiştir. Son olarak yalın hâlin belirtisiz ad tamlamalarında *tamlayan*, sıfat tamlamalarında ise *niteleyen* görevi üstlendiğini ifade eder. *Ağaç dalı*, *çocuk bakımı*, *para cüzdanı* ve *uzun etek* gibi ifadeleri de bu duruma örnek verir.

Topaloğlu (1989: 156) ismin temel biçimini, iyelik eki almış şeklini, hâl eki almayan hâlini yalın hâl olarak tanımlar ve cümlede öznenin sadece yalın hâlde bulunabileceğini söyler.

Demir (2018: 84), yalın hâlin özel bir ekin olmadığını söyler. Bazı çalışmalarda sıfır ek almış hâli olarak adlandırıldığına değinerek bu hâlin durum eki olmadığını ifade eder. Yalın hâlin cümlede özne görevi gördüğünü belirtir.

İsmin yalın hâline ait özel bir ek yoktur. İsmın iyelik ve çokluk eki almış hâlleri de ismin yalın hâli olarak kabul edilir. Korkmaz (2009: 267) ad çekimi eklerinin kapsamının çokluk ve iyelik ekinden daha geniş olduğunu ve Türkçede kapsamı geniş olan ekin kelimedede ek sıralamasında kapsamı dar olan ekten sonra geldiğini belirtir. İsmın iyelik ve çokluk eki almış hâllerinin isimlerle ilişkili olduğu için yalın hâl durumunda kabul edildiğini söyler.

Ekin fonetiği ve kullanılışı kısmında bizim metinlerden tarayabileceğimiz kelimelerin kök ve gövde durumu, iyelik eki almış durumu ve çokluk eki almış durumlarıdır. Standart Türkçenin dışında ağızlarda da bu durum farklılık göstermemiştir. İncelenen metinlerden hareketle Kuzeydoğu Bulgaristan ağızları için aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Yukarıda belirttiğimiz gibi çokluk ve iyelik eki almış hâlleri de yalın hâl durumunda olduğu için kök gövde durumunda, çokluk ve iyelik eki almış hâlleriyle incelemeye çalıştık.

Yalın hâl ile ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

nişan yaparız bir aKşam **kına** yaparız (DA, 01-1)

sade **basma** kıtdı, çenber (DA, 02-a22)

şalvar, **çorap**, **çenber** bu kadar. (DA, 02-b66)

su koyup şöle yenir. (DA, 011-c12)

bıda ēpsi **misir**, **gündöndü**, fasle, ekin bütün yinen şeler ēpsi yetiştirili. (DA, 038-b5)

süpürēl'ā geridēn **ķarılar**. (MA, 149-26)

sırà sırà **kamişler** (MA, 157-1)

uzak yeledē **dēmenle** vadı (DA, 02-a43)

kadınla gider adam isdese adam da gidebili be canım (DA, 01-d60)

gençle de çifcilik bē bizle beraber. (DA, 023-9)

būdaki **tālalar** düzlük görüosunuz. (DA, 010-d47)

şu mapusùn **kilidi** (MA, 158-2)

çeliktēndir **kapusù** gēl dül amàn (MA, 158-3)

yüzü gözü kapalı gelini indiriler böyle. (DA, 01-24)

paran da osa bulup alamıyorsun (DA, 02-a25)

benim **meslem** ile den inşaatçılık yaptım bi zavota işledim (DA, 04-19)

ad dîl mi kimin ne **canı** isdese onu kodu. (DA, 024-c40)

2.1.1. Dil bilgisel İşlevleri

Korkmaz yalın hâlin fonksiyonlarını ve cümle içindeki görevlerini dört maddede inceler.

- a. Bir işi gerçekleştireni ya da yapılan işi belirtir.
- b. Belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan sıfat tamlamalarında niteleyen görevi görür.
- c. Cümlede nesne veya zarf görevinde kullanılır.
- d. Tamlamalar dışında ünlemler, birleşik kelimeler gibi bazı kelime gruplarında kullanılabilir (Korkmaz, 2009: 267-268).

Buran (1996: 51-56) yalın hâlin dil bilgisel işlevleri için cümle içinde özne, nesne, zarf görevleriyle kullanıldığını, isim tamlamalarında tamlayan görevi gördüğünü, sıfat tamlaması durumunda bulunduğunu, ünlem bildirdiğini, ikilemeler ve kökteş fiiller kurduğunu ve edatlarla birlikte kullanıldığını söyler.

İncelediğimiz metinlerde yalın hâlin üç dil bilgisel işlevinin bulunduğu tespit edilmiştir:

1. Bir işi gerçekleştireni veya yapılan işi belirtir.

böle **sofralar** kururduk (DA, 01-9)

biS gündüz **mum** götürüdük (DA, 01-16)

kınalâda böyle toplanır **gençler** (DA, 011-e30)

kırklara **kırK** yaparız şöle toplanırız isim akraba toplanırız (DA, 011-b9)

2. Belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan sıfat tamlamalarında niteleyen görevi görür.

beyaz kadın olduna ondan demek ak kadınlar (DA, 012-e27)

eski tükÇe mi okulda latince eski tükÇe bilmeyrim (DA, 012-e36)

3. Cümle içinde nesne veya zarf görevinde kullanılır.

şarap yapadık (DA, 012-a7)

bereket verşin çok güzel kabul_ ettiler (DA, 013-a21)

ilk avşam kınasını verile (DA, 030-a2)

2.2. Tamlama Hâli (Genitive)

Tamlama hâli eki veya daha yaygın olarak bilinen adıyla tamlayan eki, bir kelimenin başka bir kelimeye ait olduğunu veya onunla bir ilişki içinde olduğunu gösteren ektir. Özellikle isim tamlamalarında sıkça kullanılır. Bu ekler, bir cümledeki kelimeler arasındaki iyelik, aitlik veya benzeri ilişkileri belirtir.

Korkmaz (2009: 268-269) *ilgi durumu* ifadesini kullanır. Eklendiği ismin başka bir isimle aitlik ve ilgi bağı kurduğunu söyler. Eklendiği ismi başka bir isme bağlaması bu eki diğer isim çekim eklerinden ayıran durum olduğunu belirtir.

Ergin (2009: 229-230) tamlama hâlli için *genitif eki* ifadesini kullanır. İsmi genitif bir şekilde başka bir isme bağlandığını söyler. İsmi ekli ve eksiz şekillerinin olduğunu belirtir. Ekli ve eksiz şekillerine “*Evin yolu, yemek odası*” gibi örnekleri verir.

Vural H. ve T. Böler (2011: 161) eklendiği ismi başka bir isme ilgi yönüyle bağladığını söylerler. İlişki kurduğu isimle yalın durumda bir kavramı karşıladığını ve bu yönüyle hâl ekleri arasındaki yerinin tartışmaya açık bir durumda olduğunu belirtirler.

Topaloğlu (1989-89) isim tamlamalarında bir kavramın başka bir kavrama bağlandığını, tamlama hâli ile tamamlandığını gösteren hâl olduğunu söyler. Bugünkü Türkçede ilgi hâlinin *-In ve -nIn* ekleriyle yapıldığını belirtir ve bu hâlin eksiz de yapılabileceğini vurgular.

Hengirmen (125) ismin başka bir isme ait olma anlamıyla bağlandığını söyler. Tamlayan durumunu bulmak için yükleme *kimin, neyin* sorularının sorulduğunu belirtir.

Banguoğlu (1974: 328) diğer kaynaklardan farklı olarak tamlayan hâline *kimin hâli* adını verir. Bu hâldeki isimlerin sahip olanı, ait olunanı ve kapsayanı gösterdiğini belirtir.

Adalı (1979: 72) tamlayan hâline, tümcede iyelik ardılının gösterdiği iyeyi belirten birime eklenen, onu belirli kılan bir ardıl olduğunu söyler. Tamlayan ardılının birlik oluşturan bir ardıl olduğunu ve belirtili isim tamlamalarında tamlayanı oluşturduğunu belirtir.

2.2.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Tamlama hâli ismi isme bağlayan işleviyle diğer hâl eklerinden ayrılmaktadır. İsmi isme bağlayarak tamlama görevi görmektedir. Türkiye Türkçesinde tamlama eki genellikle ünsüzle biten isim kök ve gövdelerden sonra +*In/ +Un*, ünlü ile biten isim kök ve gövdelerden sonra ise +*nIn/ + nUn* şeklinde kullanılmaktadır. *Duvar+ın rengi, dünya+nın hâli, evlerimiz+in çatısı...* ET’de ek “-iñ, -iñ, -uñ, -üñ,-niñ, -niñ, -nuñ, -nüñ” biçimlerinde kullanılmaktadır. EAT’de ise ekin sadece yuvarlak şekilleri görülmektedir. Ek Osmanlı Türkçesinde vokal uyumuna girmiştir. ET’de *n*’li şekillerini değil *ñ*’li şekilleri görmekteyiz bugün yazı dilimizde de *n*’li şekiller kullanılmaktadır (Ergin, 2009: 230; Korkmaz, 2009: 268-269).

İğci (2018: 228) Batı Rumeli ağızlarında nazal damak sesi olan *ñ* ile ilgili yaptığı çalışmada tamlama eki ile kullanımlarına değinirken Batı Rumeli ağızlarında görülen genel değişimin /*ñ*/ > /*n*/ yönünde olduğunu söyler. Burada nazal damak sesi olan *ñ*’nin, değişim sonucu bir başka nazal ses olan *n*’ye (nazal diş sesi) dönüştüğünü ifade eder. Bizim taradığımız Doğu Rumeli bölgesini kapsayan metinlerde tamlama hâlinin “+*iñ, +nùñ*” şeklindeki nazal damak sesi olan *ñ*’li örnekleri mevcuttur.

Dönmez’in çalışmasındaki derleme metinlerinde tamlama ekinin *n* sesinin başkalaşması sonucu Türkiye Türkçesinden farklı olarak -*yIn* şeklinin de kullanıldığını görmekteyiz. Fakat bu kullanımların +*nın* şekilleri de mevcuttur. Örneğin “*mevlanayın babasını*” ifadesinde bu şekilde kullanılmışken aynı sayfada başka bir cümlede “*mevlananın babası*” şeklinde kullanıldığını da görüyoruz. Dallı’nın çalışmasındaki “**Sand’ın** üstünè oturdèlā gi gızàn” bu cümlede aynı kullanıma uygun bir benzerlik var. Fakat Dallı’nın kitabında “ğ” ünsüzüyle biten sözcüklerde ğ>y değişiminin tamlama, çıkma ve kalma durumları dışında kullanıldığı vurgulanmıştır. Buradan hareketle “**Sand’ın**” sözcüğüyle ilgili net bir şey söylemek mümkün değildir.

Tamlama hâlinin Türkiye Türkçesinden farklı olarak -*yın* şeklindeki kullanımları aşağıdaki şekildedir:

konyayın karaman diğarından gelme o ĩsanlar (DA, 010-c44)

mevlanayın babasını annadıdı (DA, 021-a4)

güzelce yıkayeriz keseyiz büle bi **masayın** üzerinde (DA, 021-f54)

dedemizden sesledik nasredin **hocayın** fikralarını çünkü televizyon yokdu. (DA, 021-e42)

Tablo 6. Milino ve Dulovo Türk Ağzında Tamlama Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Eksiz Şekilde Kullanımı	+ø
Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	n̄n, n̄n, ȳn, nin
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	ĩn̄, ĩn, in, ùn, ìn
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	ĩn, in, in,
İyelik eki almış kelimelerin sonunda	ĩn, in, n̄n
Tamlama hâli ekinin zamirlerde kullanımı	İn, in, nũn, ni

2.2.1.1. Eksiz Şekilde Kullanımı +ø

Buran (1996: 62-63) Anadolu ağızlarını incelerken aynı başlıkla bu durumu açıklar. Tamlananın ek almadığı fakat tamlayanın belirgin olduğu isim tamlamalarının bulunduğu belirtir. Ancak bunların yalın hâl ile karıştırılmaması gerektiğini belirterek biçim olarak tamlama ifade etmese bile tamlama hâlinin anlam ve işlevlerini taşıdıklarını açıklar.

Milino ve Dulovo Türk ağzında üç cümlede tamlama hâlinin eksiz kullanımı tespit edilmiştir:

tekgede kesilise **geşle** hepsi katılır (DA, 07-19)

benim **hâlam** cocuğ vadı (DA, 013-a2)

benim **torinim** eşi sünni ama bu yolu bilmeS (DA, 016-8)

2.2.1.2. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

bi goca gari kınaya çarmâ çıkıv̄eri **mālenin** içinè, o gezīv̄eri (MA, 151-21)

gênşlê gênê tutup gelini türkù çiralak **gâynanın** yanına götürêlêr (MA, 152-7)

celaletin **rūminin** babasının kabri bōle yukarı ya (DA, 021-a20)

dedemizden sesledik nasredin **hocayın** fikralarını (DA, 021-e42)

kendim tēzidim oğa **asgerenin** tēzidisidim (DA, 026-c17)

2.2.1.3. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

salıp ḥayvannari, sıyrêl'ār ḥarmani ḥarmaniñ ortâ yerinê (MA, 149-26)

gelinin sandıyni yükledirken agasi vēmēri sandıyî, parâ sàymadan (MA, 152-14)

yyiyp içēler ordâ, **gızın** çizinê bakēl'ār, evê çekilēlê kâ'ri (MA, 150-7)

dāyâ vardıktân □ sōra bir ācın ucunâ bālâr eşēni, dibindēn başlâ kesmâ (MA, 155-23)

şu **mapusùn** kilidî (MA, 158-2)

2.2.1.4. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

ellerini öpüp **komşuların**, biz bōyün güvê götürmê gitçēs (MA, 153-6)

o **adamnarın** ellerini öpüp dünürçü ileri yandân gidıyēlê (MA, 153-12)

yemeklerin arasına katıyēl'ā, cümbüş çıksın (MA, 153-15)

yanı **bunnarın** gitmesi başTan aylee bālıdır efendim (DA, 05-b14)

mokanların būdan gitdî (DA, 029-a32)

2.2.1.5. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda

sōrâ ekmê yidi_ mi güvēyi götürēlê **gâynasının** yanına (MA, 153-18)

dērmēnimin bendini (MA, 157-18)

īngem bilem geldi de **aKamın** kâsi īngem yatadı kaldırladı (DA, 02-a44)

isdese hānteri gî **hānterinin** de ona göre şe edele (DA, 024-b30)

babamın, anamın **babasının** babası isdanboldan (DA, 027-c40)

2.2.1.6. Tamlama Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı

bēgîrle düwēn, atıyēri sekis tokucunâ gadâr, **kimin** bēgîri vâsa (MA, 149-14)

kimisinin uzun gidıyēri (MA, 150-6)

sōrâ **onnarın** attıyı vakıdâ genê gidıyēri (MA, 151-13)

yüzünü göstermēlê, örtēlêr **onun** yüzünü (MA, 151-30)

ē **kimin** ne gücü yetese be yārum (DA, 02-b66)

birda ĩsanlaı **hepsini** hāyvanlaı yar (DA, 07-16)

bıranın geleneysel yemekleri yapılır (DA, 015-9)

2.2.2. Dil bilgisel İşlevleri

Ergin (2009: 230-231) tamlayan hālinin asıl işlevinin adı ada bağlayarak belirtili ad tamlaması kurmak olduğunu sōyler. İkinci işlevinin ise adı fiile bağlamak olduğunu sōyleyerek “*Orhan-ındır, sen-in olsun*” şeklinde örneklendirir. Üçüncü işlevinin ise ilgi ekinin zamirleri edatlara bağladığıını sōyler. Tamlayan hālinin mensubiyet, aitlik ve iyelik bildirdiğini ifade eder.

Korkmaz (2009: 269-270) tamlayan hālini kullanım yerlerine göre üç başlıkta inceler:

1. Adı ada bağlaması durumuyla diğer isim çekimi eklerinden ayrılır.
2. Zamirleri edatlara bağlar.
3. Adları fiillere bağlar.

Boz (2013: 21-25) tamlayan ekinin söz dizimsel işlevinin adları adlara bağlamak olduğunu anlamsal işlevinin ise ilgi kurmak olduğunu sōyler. Bunların yanında sahiplik ve belirtme gibi işlevlerinin de bulunduğunu belirtir. Boz tamlayan hālinin isim çekim eklerinden adı ada bağlamasından dolayı ayrıldığıını ve durum eklerinin arasında gösterilemeyeceğini ifade eder.

Taranan metinlerden hareketle tamlama hāli için dört dil bilgisel işlev tespit edilmiştir:

1. Tamlama hāli iki ismi birbirine bağlama fonksiyonu ile isim tamlamaları oluşturur. Metinlerde en çok bu işlevi ile kullanılmıştır.

dün **milletlerin** dūnū vardı bē řiřdi gafa būle (DA, 033-a25)

kımisinin tez bit `erj (MA, 150-5)

kārj ra'zì olıv`eri **gızıñ** bubası (MA, 151-1)

iñgênin elini öpüp, iñgêyê bi bāřiř vererj gelin (MA, 153-2)

demir **babanın** babası işte bu (DA, 010-c24)

e bu defa demiş ne desem **senin** kazanın demiş öldü (DA, 021-e49)

kendi **ananın babanın** kıymetini kendi bilmeçesine kada (DA, 025-b30)

bütün sofraya yaparız **müsafürin** altını doyurusun (DA, 025-d60)

babamın, anamın babasının babası ısdanboldan bi talebe gelme burayı (DA, 027-c40)

o **zamanın** ĩsanı hiç bişey bilmĳi vaşşı gibi (DA, 029-a17)

zate **burasının** dōması tūkēde de gitdi öldü (DA, 032-f87)

aKyazılının hem nefes evladı (DA, 035-3)

gör demir **bōbanın** imtikalini (DA, 035-26)

celaletin **rūminin** babasının kabri böle yukarı ya (DA, 021-a20)

hekeSin horandası sālām hiç kimsenin hır zır horandası yok (DA, 024-g107)

kendim tēzidim ōda **asgerenin** tēzidim (DA, 026-c17)

kimin hālĳi vahtı varsa bunları gir olmayan giremeS (DA, 039-b17)

2. Tamlama eki belirtme eki göreviyle kullanılmıştır.

Özdemir (2015: 123) Karahanlı sahasında tamlama ve belirtme ekinin nöbetleşe bir kullanımının olduğunu söyler. “+(n)Iĳ” tamlama hāl ekinin karşısında “+nI” belirtme hāl ekinin kullanımının giderek azaldığını belirtir. Çalışmamızda belirtme eki yerine kullanılan örnek sayısı az olduğu için burada genel bir yorum yapmak zordur.

o **caminin** kim yaptımiş yapanlara yaptırana to_ onnara bi dua yapmak lazım (DA, 032-f84)

3. Eklendiği kelime ve bir başka kelime ile tamlama oluşturarak cümlede zarf tümleci göreviyle kullanılmaktadır.

vaktin birindē kocā karĳinĳ birĳ suya gitmiş (MA, 154-1)

dūnümüz mesela eylül **ayının** yirmisinde dūnümüz deriz (DA, 01-7)

onu neden çünkü neymiş iyi **günü komanizmanın** hekeS işine gidedi (DA, 029-a2)

4. Eklendiği kelime ve bir başka kelime ile tamlama oluşturarak cümlede dolaylı tümleç göreviyle kullanılmaktadır.

sand'ın üstünē oturdēlā gi gızān (MA, 152-24)

bizim **hasanın** yanĳndan birsi gelĳ'ēr j (MA, 154-8)

dāyà vardıktàn sorâ bir ācın ucunâ bālâr eşñî (MA, 155-23)

salingaÇ sallanmak **cevizin** dalına ip kōla sallanmak (DA, 027-d50)

dünyaya geldikTen sora **ananın** üstüne de koyelle (DA, 024-c49)

būle bi adam geldikTen sona ben **onun** yanında nası oturam (DA, 025-b19)

şuda kâşıda bi fütret va gir içeri **bornun** öte yanında (DA, 027-d53)

2.3. Belirtme Hâli (Accuzative)

Belirtme eki, bir cümlede ismin belirtme hâline girmesini sağlayan ve nesnenin doğrudan etkilenmiş olduğunu ifade eden bir isim çekim ekidir. Türkçede bu işlevi "-ı/-i/-u/-ü" ekleri yerine getirir. Belirtme eki, cümlede fiilin etkilediği doğrudan nesneyi belirtmek için kullanılır ve fiille sıkı bir bağlantı kurar.

Korkmaz (2009: 277) yükleme hâli terimini kullanır ve geçişli fiilin bulunduğu cümlede ismin fiilin etkisiyle girdiği durum olarak ifade eder. Fiilden ada doğru bir ilişkinin olduğunu belirtir. Yükleme hâlindeki bir adın kelime grubu olarak da cümle içinde kullanılabileceğini söyler.

Ergin (2009: 231) cümlede fiile doğrudan doruya tesir eden isimlerin belirtme hâlinde bulunduğunu ifade eder. Bazen ekli bazense eksiz olan bu hâlin geçişli fiilin etkisinde olduğunu belirtir.

Banguoğlu (1974: 327) belirtme hâli için “kimi hâli” terimi kullanır. “Kimi hâli”ni İsmi doğrudan doğruya geçişli fiilden etkilenme durumu olarak açıklar. Etkilenme hâli şeklinde adlandırılmasının bundan dolayı olduğunu belirtir.

Ediskun (1999: 111) “-i durumu” ifadesi ile belirtme hâlini inceler. Belirtme hâlinin ada bir belirlilik kazandırdığını ve adı kendinden sonraki fiile bağladığını ve o fiilin etkisi altında bulunduğunu belirtir.

Hepçilingirler (2005: 187) belirtme hâlinin isim ve isim soylu sözcüklere "-ı, -i, -u, -ü" eki getirilerek yapıldığını söyler. Bu eki alan sözcüğün cümlede belirtili nesne olarak kullanıldığını belirtir. Hint-Avrupa dillerindeki belirtili (definitit) artikelin {le/la, the, der/die/das) Türkçedeki karşılığı sayılabileceğini ifade eder.

Ercilasun (2011: 181) belirtme hâlinin eklendiği kelimeyle geçişli eyleme bağlanarak hareketten etkilenen varlık konumunu kazandığını ifade eder. Cümle içerisinde nesne görevinde kullanıldığını belirtir.

Vural H. ve T. Böler (2011: 161) bu ek için yükleme hâli terimini kullanmayı tercih eder. Yükleme hâlinin ismi fiile bağlayan ve eklendiği isme belirlilik anlamı kazandıran durum eki olduğunu ifade eder.

2.3.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Belirtme hâli, Türkçede *-i, -i, -u, -ü* ekleri ile sağlanır. Köktürkçede belirtme hâli eki, iyelik eki almamış isimlerden sonra *+(X)g* (*bodun+ug bay kultum “milleti zenginleştirdim”, kişi+g yoritmaz ermiş “kişiyi yürütmezmiş”, sab+ıg alıp “sözü alıp”*); iyelik eki almış isimlerden sonra *+(I)n* (*sabım+ın eşidgil “sözümü işit”, eligi+n tuttu “-onun- elini tuttu”, içi+n taşı+n urturtum (içini dışını yazdırdım)* ve işaret ile şahıs zamirlerinden sonra da *+nI* (*bu+ni, a+ni, biz+ni*) biçiminde kullanılmıştır. Ancak *ben* ve *sen* zamirlerinde *n*'nin biri düşmektedir: *bini, sini* (Ercilasun, 2011: 181).

Ergin (2009: 233) Eski Türkçede belirtme hâlinin eksiz şekilde de yapıldığını ifade eder “*gözüm açdum, yüzüñ gördüm*” kelimelerini örnek verir. Sadece üçüncü tekil şahıs iyelik şekillerinin belirtme hâlinin eskiden de ekli şekilde yapıldığını belirtir. Eski Türkçede iyelik eklerinden sonra kullanılan *+n* belirtme ekinin Batı Türkçesinin son zamanlara kadar yaşadığını, Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesinde de kullanımının oldukça fazla olduğunu ifade eder.

Metinlerden hareketle Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında belirtme ekini *+I, +U, +n, +nI, +nU, +ø* şekillerinde görmekteyiz. Eski Türkçede iyelik eklerinden sonra karşımıza çıkan *+n* ekinin Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da örneklerini görmekteyiz. Bu sebeple burada kullanılan *+n* ekini bölgeye ait bir özellik olarak belirleyemeyiz. Fakat bölgede bu şekilde kullanılmasından hareketle konuşulan ağzın Eski Türkçe özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. *+nI* kullanımı ise Köktürkçede zamirlerden sonra kullanıldığı gibi Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da zamirlerden sonra kullanılmaktadır. Fakat zamirler dışında *ekinni, ezannı* gibi kelimelerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Milino ve Dulovo Türk Ağzlarında Belirtme Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Eksiz Şekilde Kullanımı	+ø
Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	(y)î, (y)i, î, (y)î, (y)î
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	î, ı, i, ù, ù, ni
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	î, ı, i, nı,
İyelik eki almış kelimelerin sonunda	ù, ni, n,
Belirtme hâli ekinin zamirlerde kullanımı	ù, i

2.3.1.1. Eksiz Şekilde Kullanımı +ø

İsimler eksiz şekilde yükleme durumunda bulunabilir ve cümlede belirtisiz nesne göreviyle kullanılabilir. İncelediğimiz metinlerde de bu şeklini görmekteyiz.

dün istemeyi (MA, 151-10)

nişan yaparız bir aKşam **kına** yaparız (DA, 01-1)

basma öle **basma** getimedile dükancıla varıp ileden parasınan alıdık bazma (DA, 026-c17)

tuzunu atarız, **su** koyup şöle yenir (DA, 011-c12)

eski tükÇe mi okulda latince **eski tükÇe** bilmeyrim hiÇ bilmem (DA, 012-e36)

ē şindi **asgelik** kolay olu mu yavrım (DA, 032-c61)

2.3.1.2. Ekli Şekilde Kullanımı

2.3.1.2.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

süpürüp mășinesî olan □ **mășineyi** yanaştırıp mășinēfê başlıyêri savırmâ (MA, 149-27)

kaymaklan böyle **kapıları** yapalla (DA, 01-28)

kurbanlarda **elvayı** yaparız undan yaparız öle (DA, 011-c13)

sulama **suu** bizde yok bizde bile bi şe (DA, 022-a6)

böle kış **hazılı** yaparız (DA, 039-a4)

2.3.1.2.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

ha'rmanî hazırlayıp, temizleyip, gazıyıp **onù** sürgü çevjrip başlayél'ar ha'rman dūmē.
(MA, 149-8)

kā'rjk toplél'im **harmanî** (MA, 149-24)

e şindi ve'rmecēs **dūnū** deyıp at'él'ā bikaç vakit geri (MA, 151-12)

gündüz götürüdük **mumu** (DA, 01-15)

bütün **cematı** kūban kesip doyurılla (DA, 07-3)

ak□aş **pirinci** yıkayesin kabadesin koyeyesin ateşe (DA, 040-b14)

2.3.1.2.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

götüreri **paraları** nê vâsa (MA, 151-5)

başlıō bu **kazıkları**, kazık diōrüz dēmi (DA, 010-c33)

eccadımız heralde türkeden gelmiş□ama bilmioruz **bunnarı** (DA, 013-b26)

kendimiz yasadık **ekmeklei** évde (DA, 038-b12)

bōbeleri çıtı pıtı yaparız doldururuz (DA, 039-a5)

kol bezleni, **bādakları**, yasdını, döşeni ēpsini āzıladık (DA, 040-a5)

2.3.1.2.4. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda

ōndan sōrā açél'ā geliniñ **yuzmū** (MA, 151-34)

şindi ben çocukkan nası oynadımın **hangısını** sūleem (DA, 03-b23)

gelen oda birbirne bayramlaşdı **elni** öpedi oda işanla (DA, 024-e73)

kaynedeyersin onun **için** (içini) yā o iç kayneyer oda dökeyri sıçanı (DA, 024-f99)

ūlu mevlaya sen bāla **fikrini** (DA, 035-27)

2.3.1.2.5. Belirtme Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı

dōndūnē bi□sāt yarım□sāt kādār aktarél'ar **onù** (MA, 149-17)

o kazanlada pişireyez **onnarı** (DA, 021-f55)

ē evlenmen gene **orayı** (DA, 032-a15)

norma veriledi **bunu** bu kada yapacan (DA, 032-c62)

kuran okuma vazfesi vā, **birini** şūle kāşlamak vazfesi. (Demirel Dönmez, 2012, s. 260)

2.3.2. Dil bilgisel İşlevleri

Korkmaz (2009: 278) eksiz yükleme ve ekli yükleme durumu başlığı altında belirtme hâlinin cümlede nesne olduğunu ifade eder.

Buran (1996: 156-158) belirtme hâli için cümlenin nesnesinin (belirtili ve belirtisiz) durumunda olduğunu söyler. İşlevlerinin zaman ve mekân bildirmek, ikilemeler kurmak olduğunu belirtir. Buran (1996: 124) Yalın hâl ile en çok yer değiştiren hâlin belirtme hâli olduğunu söyler. Özellikle Güney-batı ağzlarında bu durumun sıklıkla görüldüğünü ifade eder.

Taradığımız metinlerden hareketle belirtme hâlinin dört dil bilgisel işlevinin bulunduğu tespit edilmiştir:

1. Belirtme hâli, geldiği ismi geçişli bir fiile belirtme, yükleme gibi anlamlarla bağlar.

gızı görèlê biyenèlê, o□gün misafir olèl'ar (MA, 150-13)

dünü gène dµnµrcü bilî'èr j (MA, 151-10)

ördan dūnê iki□gün, üç□gün vâka yapî'èl'â **danışıklî'i** (MA, 151-17)

götürèlê gömèlê **fıkârêyi** (MA, 155-10)

gülü tikenindèn ayır (MA, 157-10)

çocuk **tarafını** doyuruşduk (DA, 01-9)

kaymaklan **pevazlaı kapılaı** geçeler (DA, 01-27)

beni yollamadıla mekdebe ben kaşdım da gitdim (DA, 02-a3)

allan emrinen peygamberin kavlınan **kızınızı** çocūmuza isdemê gitdik disiniz (DA, 02-b65)

dün dedim **kımızlanı** tolap bitirem de kızarınca acık durular (DA, 02-c72)

benden sora gelenler divaná gelsin **kendini** bildirmesin diye bir sözü de var demir babanın (DA, 010-c21)

çulunu vedik **āmıdını** **hepsini** de vedik demek tekese. (DA, 012-a3)

seni ben denişdircem dedi sungulā vadına denişdircem (DA, 012-d24)

dedi indirsem seni **başgasını** alıcam arabacı (DA, 012-d24)

çocuklan kız **birbirni** isdese oldu (DA, 018-16)

sona bñle kazan almış bi zenginden çevimemiş **kazanı** da deāmlı gelimiş zengin **kazanını** almā (DA, 021-e45)

ezanı seslenmezdi (DA, 011-23)

kına geceleri **gelini** kınaladık (DA, 024-b28)

oyun bitti mi **gelini** kınaladı bittāye dālıřladı (DA, 024-b28)

bi adam ekin biçmişle **ekinni** bñdānı biçmişle getimişle (DA, 024-d54)

ayana göre **yemenni** aleyri çorabın da aleyri ne vasa veredik o ūřa (DA, 024-c46)

tē bunlān **īsannaı** vadı (DA, 024-d63)

geldi bırakdı **uřaklānı** oda kim kime gitsin şin (DA, 024-d63)

kendi ananın babanın **kıymetini** kendi bilmeçesine kada. (DA, 025-b30)

uşamı sokakda dōdum hep işden geldik. (DA, 025-c44)

geldile **duasını** yaptık gene camıdá, hatım duasını (DA, 026-e30)

biz **ikisini** de yaparız bñda ayırmayız (DA, 027-a15)

(kırkında) ālva baseller **alvasını** basıyeri kolaç yapeller (DA, 028-c39)

esgiden ramazan tutalar **namazını** kılala bu kada (DA, 028-f69)

uşakka başladık tō bugün oldu teh ben **ramazanını** hiç bırakmadım (DA, 031-21)

bunna çoK uzun günle dedik amma gene vedi allah **kolayını** tutduk (DA, 031-21)

ēpsini yaparız, **çorbasını** da yaparım, **yānisini** de yaparım, **sarmayı** da sararım. (DA, 033-c49)

mevlid oKuduruz **adını** goruz (DA, 033-d62)

kolaç alırdıh elimize bekleeriz **ezannı** (DA, 033-e77)

kol **bezleni** **bādaklanı**, yasdını, dōřeni ēpsini āzıladık (DA, 040-a5)

2. Eklendiği isim mekân ve zaman anlamı yüklenir.

oñnar **anKaraø** tarafından (DA, 012-e33)

konyaø arabistanda mı uşam bilmem **orasını** dèdi yani (DA, 021-a6)

bittā onu kesedik kazıdık **içini** ikiye bölüvereydik kapızı (DA, 024-f95)

to bu **évleri** to **bunnarı** aldım (DA, 032-a36)

3. Belirtme hâli çıkma hâli fonksiyonu ile kullanılır.

aa ā yavrım ne zolukla elli beş sene **ilesini** sora (DA, 025-c45)

4. Belirtme hâli yönelme hâli fonksiyonu ile kullanılır.

işde **burai** damat olaraK geldim (DA, 05-a6)

geldiK **burai** bir baba seçildiK (DA, 08-1)

órdan geliyo bittā **burayı** (DA, 010-c39)

2.4. Yönelme Hâli (Dative)

İsmlere yönelme veya yaklaşma anlamı kazandıran bu ek bir varlığın bir yere, bir kişiye ya da bir hedefe doğru yöneldiğini ifade etmek için kullanılır. Tanımı konusunda çalışmaların genelinde ortak bir görüş görülmektedir.

Ergin (2009: 233) fiilin cümlede kendisine yaklaştığını, yöneldiğini belirtmek için ismin yönelme hâlini aldığı belirtilir ve bu durum için datif terimini kullanır.

Gülensoy (2015: 545) yönelme hâlini, ismin fiillere yaklaşma anlamıyla bağlanma durumuna girdiği hâl şeklinde ifade eder.

Karaağaç (2019: 337) yönelme terimi yerine yaklaşma terimini kullanır. Cümlelerde ve söz öbeklerinde fiilin yaklaştığı ve yöneldiği varlığın adının yönelme çekimine girdiğini söyler. Ekin ana işlevinin yaklaşma olduğunu belirtir.

Hatiboğlu (1981: 13) ad soylu sözcüklere eklenerek eklendiği sözcüğe “dönüş, yönelme” anlamları kattığını ve bu durumun “yönelme eki durumu” ismini aldığı belirtilir.

Ediskun (1992: 110) *ismin e- durumu* ifadesini kullanır. İsmi fiile bağlanarak fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini belirtmek için kullanıldığını ifade eder.

Demir (2018: 86) fiilin gösterdiği oluşun yönünü belirleyen ve bedelini gösteren bir durum eki olduğunu söyler. Cümle içinde yer tamlayıcısı göreviyle kullanıldığını belirtir.

Topaloğlu (1989: 162) yönelme hâlinin, cümlede yükleme bağlı olarak isim ve isim soylu kelimelerin işaret ettiği nesne, kişi ya da kavrama doğru bir yönelişi, dönüşü, yaklaşmayı veya giriş gibi durumları ifade eden bir hâl olduğunu belirtir. Günümüz Türkçesinde bu hâlin, isimlere +(y)A eki getirilerek oluşturulduğunu ifade eder.

2.4.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Yönelme hâl eki isimlere eklenerek fiillerle çeşitli anlam ilişkisi kuran ektir. Genellikle fiilin yönünü belirtmede kullanılan bu ekin zaman, karşılaştırma, sebep, amaç gibi cümleye kattığı anlamlar da vardır. Söz diziminde dolaylı tümleç yapma görevi ile kelime grubu da oluşturur. Fiile Nereye? Kime? Neye? sorularının sorulmasıyla bir sözcük grubunun oluşmasını sağlamaktadır. Bugün Türkiye Türkçesinde +a/+e şeklinde kullanılmaktadır. Sesli harflerden sonra genellikle y yardımcı sesi kullanılmakta iyelik eklerinden sonra kullanılışında zamir n'si kendinden önce gelmektedir. Eski Türkçede bu ek "+gA/+kA" ekiyle görülmekte ve sonrasında g sesinin düşmesi ile ek bugünkü şeklini almaktadır. (Ergin, 2009, s. 234)

Eski Anadolu Türkçesinde yönelme hâli "+(y)a/+(y)e" şeklinde kullanılıyordu. Tarihî süreç içerisinde orta Türkçe dönemindeki g ve k sesinin yutulma ve süreklileşme sebebiyle düştüğü görülmektedir (Gülsevin, 1997: 39).

Hatiboğlu (1981: 14-15) yönelme hâlinin kişi adlarında, biçim bakımından kökü etkilediğini belirtir. 'bene' yerine 'bana', 'sene' yerine 'sana' örneklerinde görüldüğü üzere aslında, 'ben, sen' biçiminde olan adların ünlüleri yönelme ekinden dolayı ince sesten, kalın sese geçtiğini vurgular. 'o' ve 'kendi' adlarının diğer hâl eklerinde olduğu gibi, yönelme durumu ekinden önce de zamir '-n'-si aldığını söyler ve ona (o-n-a), kendine (kendi-n-e), kendisine (kendi-s-i-n-e) gibi ifadeleri örnek gösterir. 1. ve 2. kişi çoğul adlarında, yönelme hâli ekinin kökü etkilediğini söyler: bize (biz-e), size (siz-e) gibi. Gösterme adlarında da yönelme hâli ekinin zamir n'sinden sonra kullandığını belirtir: buna (bu-n-a), şuna (şu-n-a), ona (o-n-a) gibi. Gösterme adlarından kurulan belirteçlerde ise yönelme hâli ekinin ünlü ile biten sözcüklerde olduğu gibi -y- koruma ünsüzüyle "*buraya, şuraya, oraya*" şeklinde kullanıldığını ifade eder.

Zamirlerden sonra gelen yönelme eki kullanımı Milino ve Dulovo Türk ağızlarında da zamir n'si ile kullanılmaktadır. Gösterme zamirleriyle oluşan belirteçlerin kullanımında y koruma ünsüzünün kullanılmadığı şekiller mevcuttur. “bura_a” örneğinde olduğu gibi. Dönmez (2012: 40-41) eşit ikiz ünlüler başlığında belirttiği bu durumun “ğ, h, r, y” ünsüzlerinin erimesiyle meydana geldiğini belirtir.

Milino ve Dulovo Türk ağızlarında yönelme hâli ünlü ile biten kelimelere “+(y)A” ünsüzle bitenlere “+A” şeklinde gelir. Fakat ekin kelime ile uyuma girmeyen örnekleri de mevcuttur. Dallı'nın çalışmasında ekin transkripsiyon işaretli şekillerinin birden fazla olduğu görülür.

Tablo 8. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Yönelme Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	è, a, e
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	ê, â, ä, á a, e
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	à, a, e
İyelik eki almış kelimelerin sonunda	â, ê, a, e
Yönelme hâli ekinin zamirlerde kullanımı	à, a, e

2.4.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

kmaya toplanêl'ar (MA, 151-23)

üleyè gâda. (MA, 151-26)

gelin **almaâ** gidedik (DA, 018-3)

dadı kıkı âykıreysin **konuya konşuya**, akrabana geleyler köyesin (DA, 040-a8)

amma yaz amma kış bi **kapıa** gittin mi hep oda durudun (DA, 020-g54)

2.4.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

sabâ gjdîp a'wşâm **evê** (MA, 149-4)

bu fikârâ hiç **işâ** gitmèzmjş (MA, 154-23)

beni **taşa** mı taşa, demire mi **demire** ben he **yere** gidim (DA, 02-a38)

benden sora gelenler **divanâ** gelsin kendini bildirmesin (DA, 010-c21)

döndü geldi bıraktı uşaklânı oda kim **kime** gitsin şin (DA, 024-d63)

2.4.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

onnarâ birê kâvâ'ò'rdan ekmek verêlê (MA, 153-13)

onun içini atadık bittâ kaplanan **hayvanlara** (DA, 024-f96)

sōra kurudura tūsKeye aleyriz tūsgeden sateyriz **teyniklere** (DA, 028-e61)

o vaKıt şansım vâdı kaçak gidedim **dünlere** (DA, 029-e65)

bittâ **taslara** koyeyisin (DA, 040-b14)

2.4.1.4. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda

ha'rmanin **kenarinâ**, yivêl'â, büyük yivîn yapêl'âr (MA, 149-7)

bi gocâ garî kınayâ çârmâ çıkîveri mâlenin **içinê**, o gezîvêri (DA, 151-22)

gâyna **yanînâ** çîrêl'â (MA, 152-6)

geç **karşımâ** dur divân (MA, 156-14)

ōf nenni **nennisine** sūvan kodum **tobasına** diç gidedi (DA, 02-a39)

kızınızı **çocūmuza** isdemê gitdik disiniz aynı bizim de o çeşind (DA, 02-b65)

bunu **uşakkasına** belledim dedemden (DA, 021-a22)

ramazan **bayramına** kolaj bayramı dedik (DA, 037-b13)

Aremizê girên var (MA, 156-24)

2.4.1.5. Yönelme Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı

biyenirlêse gızı **o'ra** gidêlê gız görmâ (MA, 150-13)

bunâ gız arêl'im (MA, 150-11)

peşkir verêlê **onâ** bâşîş (MA, 151-5)

diim **sana** yâ (DA, 02-a43)

bi mektuP verile **kime** vereceklese (DA, 03-a3)

e ama ne annadam **sana** (DA, 03-b24)

sen burdan git burası **bana** ait (DA, 010-c41)

hiÇ **birbirine** iki gelin bi yede üç gelin bi yede (DA, 024-g109)

löngür dēdik **onnara** biS (DA, 026-b9)

2.4.2. Dil bilgisel İşlevleri

Yönelme hâlinin genel manasıyla ana fonksiyonu yaklaşmadır. İstikamet, yer, zaman, karşılaştırma, sebep, verme, bildirme, kuvvetlendirme, gaye, hedef, uygunluk, konu gibi fonksiyonları fiille ilişkisi açısından değişebilir.

Korkmaz, yönelme hâl ekinin fonksiyonlarını ve cümle içindeki işlevlerini on bir maddede açıklar.

- a. Yer yön gösteren adlarda ve diğer adlarda yönelme göreviyle yer tümleci oluşturur.
- b. Eklendiği isim fiile zaman ve süre işleviyle bağlanır.
- c. Eklendiği isim fiile amaç ve maksat bildirme işleviyle bağlanır.
- d. Eklendiği isim fiile sebep işleviyle bağlanır.
- e. Fiildeki hareketin hangi yöne olduğunu gösterir.
- f. İsmi tekrar ile arka arkaya gelerek zarf görevinde ikilemeler oluşturur.
- g. *Dek, değin, göre, kadar* gibi edatlarla birleşerek cümlede zarf görevi görür.
- h. Eklendiği isim fiile fiyat, miktar ve oran işleviyle bağlanır.
- i. *Açısından, ayrıca, bakımından; -maktansa, ile, karşı (zıtlık), süreklilik, şartıyla, beraberlik* gibi ifadelerle adı fiile bağlayarak zarf görevi yapar.
- j. *aç karnuna, bir bakıma, oldum olası boşuna, boş yere, başlı başına, bunun üzerine, yalnız başına* gibi kalıplaşmış yalın ya da birleşik zarflar oluşturur
- k. Fiille birleşerek anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş zarflar oluşturur.

Alan (2020: 14-19) Korkmaz'dan farklı olarak faydalanana ve zarar göreni belirttiğini, bir duyguyu ortaya çıkaran uyarıcıyı işaret ettiğini ve cümle içinde isimleri isimlere bağlama işleviyle kullanıldığını ifade eder.

Ediskun (1992: 110) ismin e- durumu olarak isimlendirdiği yönelme hâli ekinin ismi fiile zaman, miktar, amaç, yer ve mecaz gibi anlamlarla bağladığını ifade eder.

Boz (2008: 410-416) “+{A} *Durum Biçim Birimi (Söz Dizimsel Bir İşlev Olarak) Adları Adlara Bağlayabilir mi?*” adlı makalesinde yönelme hâl ekinin fiiller ve edatlar dışında isimlere de bağlanabileceğini verdiği örneklerle ispat etmeye ve sorgulamaya çalışır.

Çalışmamızda, metin taramalarından hareketle yönelme hâlinin on bir dil bilgisel işlevi tespit edilmiştir:

1. Eklendiği ismi fiile yaklaşıma ve yer anlamıyla bağlar.

bi bidê verêlêr **ellerjnâ** (MA, 153-23)

adını alı **kucana** okur ne okûsa (DA, 03-c38)

buraa kendimde oâda kaldım (DA, 032-a36)

burâ geldikten soa yaş da gitTi (DA, 032-a36)

2. Eklendiği adı fiile amaç ve maksat anlamlarıyla bağlamaktadır.

vadıkTan soa dökeysin acık su bi kuṛan okeysin **ève** (DA, 03-d60)

domâtêSi **yimê** koydum kavanozlara kapaṛp kaynatdık kış vaKtı **yimê** bitta (DA, 02-c74)

vaKdı olan İbadetimizi yapıeriz **hâlimize bin kere şükû** (DA, 025-a7)

merasîme toplışıōruz bütün akrabalar (DA, 015-8)

eser **birakmaya** kayayı deldin (DA, 035-18)

bûle bakı yok şindi su **içmê** (içmeye) boy boy ēpsini (DA, 025-e69)

üÇ sene bedava bir ekmeṛn **bōazımıza** üç sene işledik (DA, 029-g93)

biŞ **ramazana** daul gelince kâkarız hê sene kakarız (DA, 031-24)

dikiş yerine giṛdim çanta **dikmê** girdik (DA, 034-29)

3. Eklendiği adı fiile sebep anlamı ile bağlamaktadır.

beyaz kadın **olduna** ondan demek ak kadınlar (DA, 012-e27)

kık beş kırk altıda ben de çok fakir **oldumuza** babam beni göndermee isdemezdi (DA, 013-a3)

4. Yönelme eki kullanılmasına rağmen bulunma eki fonksiyonuyla kullanılmıştır.
şindj bi çocuk **girdinê** ömbeş, önaltı yaşına (MA, 150-10)

ben vefat **ettine** benim olumu demiş ayak ucumdan geçirmein (DA, 021-a17)

oul yaşı yapaladı kıkı **çıkına** (DA, 024-c44)

biz bu **yūta** dīldik (DA, 029-a21)

5. Eklendiği isim cümlede pekiştirme göreviyle kullanılır.
beni taş a mı taş a, demire mi demire ben he yeğe gidim yaım (DA, 02-a38)
hepsi olüdü bē atlaladı töblete **hōpbana hōpbana** donun azını çeke (DA, 024-81)

6. Eklendiği sözcüğü “kadar, göre, rağmen, doğru, değin, dek, karşı...” gibi edatlarla birleşerek edat grubu oluşturur.

sekiz on tokucün, **adamına** göre (MA, 149-4)

ata atā yābēlan **yelē kāşi** (MA, 149-29)

yedīsinden **kıkına** kadağ bekleriz (DA, 03-d44)

şudan **sōütcüe dōru** gideken tō o yōda (DA, 04-6)

seniñ **ineine kadar** bi su bırakıcam o maarada (DA, 010-c42)

elli **ikie kadar** yani yirmi yaşına kadar çalışmak meçburétinde kaldım (DA, 013-a11)

elli ikide ayreten **türklere karşı** bir şey vardı türk kimnazyası (DA, 013-a13)

çoh okumuşlum yoK zate üçüncü **sımıfa kada** gitdim (DA, 019-a5)

bayram için güzel yemekle hazılanı **baklavasına varır** yapala (DA, 022-b17)

bu **yaşa kada** edik çilleli milleli geldik (DA, 037-b23)

7. Yönelme eki eklendiği sözcüğe belirtme anlamı katmıştır.

Kokmaz (2010: 100-101) “*Anadolu ve Rumeli ağızlarının dayandığı temeller*” adlı makalesinde Soma (Manisa), Çivril (Denizli), Bozdoğan (Aydın), Tavas (Denizli),

Simav-Tavşanlı (Kütahya) ve Rize kesimlerini içine alan bir kısım ağızlarda yaygın belirtme hâli eki +I / +U'nun yerini, şekilce yönelme hâli eki ile birleşen +A ekinin aldığı söyler. Bu durumun Eski Türkçede +Ag belirtme hâlindeki “g” sesinin düşmesiyle ve Eski Anadolu Türkçesinden Anadolu ağızlarına aktarılmasıyla örneklerinin ağızlarda da mevcut olduğunu belirtir. “*bōçılara ‘bohçaları’, dağlara ‘dağları’, derdime ‘derdimi’, gāveye ‘kahveyi’, gızıña ‘kızını’, kesmişlê kapızlara ‘karpuzları kesmişler’*” gibi ifadeleri bu duruma örnek gösterir. Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da yönelme hâli ekinin belirtme hâli eki yerine kullanıldığı örneklerin varlığını incelediğimiz metinlerden hareketle tespit ettik:

çok **tūrbelere** ziyaret ederiS orada kūbanlar kesilir (DA, 07-1)

hiÇ bizim hanede çekişen **olmadına** bilmim (DA, 024-a18)

8. Yönelme ekinin tamlamalardan sonra kullanımı oldukça yaygındır.

yayıp **harmanın yüzünê**, koşup ^hayvannari başlıyêl'ar ^haydamâ (MA, 149-16)

bi goca gari kınaya çārmâ çıkıvêrı **mālenin içinê**, o gezivêrj (MA, 151-21)

şindikî **hocaların annatmasına** bakasan ne namazı kabîl ne nıyazı (DA, 027-e67)

9. Eklendiği kelime ile kendinden önce ayrılma eki almış kelime ile birleşerek bir yerden başka bir yere olan uzaklığı, mesafeyi veya zamanı ifade eder.

sıvadık **başTan başa** çamula (DA, 030-c45)

10. İki adı birbirine bağlayarak ikileme oluşturur.

hōpbana hōpbana donun azını çeke **hōpbire hōpbire** (DA, 024-e81)

dadı kıkı āykıreysin **konuya konşuya** (DA, 040-a8)

11. Açısından, ayrıca, bakımından, benzerlik, zıtlık, süreklilik, şartıyla gibi çeşitli anlamlarla cümlede zarf görevi görür.

pazaretisi, cuma avşamları **kalmamayncasına** geliler (DA, 04-14)

şekeri de koyarız içine bi tak tıkızlanıo böyle **tıkızlanıncasına** indiririz (DA, 011-c14)

ev yapacadım **kocamanına** da ē amma yapamadık (DA, 032-a35)

2.5. Bulunma Hâli (Locative)

Türkçede bir varlığın, olayın yerini zamanını ve durumunu *-da, -de, -ta, -te* ekleriyle ifade etme durumuna bulunma hâli denir. Cümlede şahsın, nesnenin veya olayın nerede olduğunu, hangi durumda bulunduğunu veya ne zaman gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılır.

Ergin (2009: 234) fiilin kendi içinde gerçekleştiğini ifade etmek için bu ekin kullanıldığını ve fiilin gerçekleştiği yeri bildirmek için +DA ekini aldığını söyler. Bulunma hâli yerine *lokatif eki* terimini kullanılır.

Ediskun (1992: 110) *ismin -de durumu* ifadesini kullanır. İsmi fiile bağlanarak fiilin kendi içinde, üstünde ve üzerinde olduğunu belirtmek için kullanıldığını söyler. İsmi genellikle fiile bağlandığını fakat *var, yok, lazım, gerek* gibi kelimelere de bağlanabileceğini belirtir.

Buran (1996: 195) eylemin gerçekleştiği, olduğu, geçtiği mekân ile nesnenin bulunduğu yeri belirttiği için bu hâle "bulunma hâli" dendiğini belirtir. Bulunma hâli ekinin iş ve eylemin hangi vasıta ile gerçekleştiğini bildirdiğini ifade eder. "*mak/mek*" mastarıyla birleşerek şimdiki zaman göreviyle kullanıldığını söyler. an/en sıfat fiil ekiyle birleşerek zarf-fiiller kurduğunu ve cümlede dolaylı tümleç veya zarf tümleci göreviyle kullanıldığını ifade eder.

Boz (2013: 13) bulunma terimini kullanır. Temel sözdizimsel işlevinin bulunma olduğunu ve eklendiği ismin cümlede eylemin gerçekleştiği yerde veya zamanda bulunmayı ifade ettiğini söyler.

Karaağaç (2012: 340) Cümlelerde ve söz öbeklerinde eylemin gerçekleştiği yer ve zamanın adının bulunma çekimine girdiğini belirtir.

Korkmaz (2009: 289) fiildeki oluş ve kılışın yerini bildirmek için kullanılan durumu olduğunu söyler. Fakat fiildeki hareketi bildiren kavramın sadece somut olarak yer kavramı olmadığını somut ve soyut her türlü kavramı ifade edebileceğini belirtir.

Aksan tarafından yönetilen Atabay, Kutluk ve Özel tarafından hazırlanan *Sözcük Türleri I* kitabında (1983: 41) bulunma hâli için kalma durumu terimi kullanılır. Ad görevindeki sözcüklere *-de* durum ekinin getirilmesi ile cümleye kalma, içinde olma anlamlarını kattığı belirtilir.

Delice (2019: 54) bulunma hâlinin +DA ekini almasından dolayı eklendiği kelimenin tamamen isim olduğunu ve yükleme dolaylı tümleşç olarak bağlanmasının zorunlu olduğunu belirtir.

2.5.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Türkiye Türkçesinde isim çekim eklerinden olan bulunma hâl ekinin -da, -de, -ta, -te şekilleri yazılı ve sözlü dilde bulunur. Eski Türkçede de bu ek günümüzdeki şekliyle kullanılmakta ve ekin ünsüz uyumuna girmeyen hâllerini de görmekteyiz. Ergin (2009: 234) bulunma ekini isim işletme eklerinin başlığı altında hâl eklerinin kategorisinde lokatif eki olarak sınıflandırmaktadır.

Alan (2020: 19) bulunma hâlini ad-eylem ilişkisi kuran biçimbirimler grubunda durum işlevleri içinde “Bulunma” adıyla incelemektedir. +{DA} durum biçimbiriminin temel anlamsal işlevinin bulunma olduğunu belirtir. Bunun yanında yer, miktar/fiyat, zaman, konu/içerik, vb. anlamsal işlevlerine de sahip olduğunu ifade eder.

Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da bulunma hâlinin ünsüz uyumuna girmeyen şekilleri mevcuttur ve ekimiz Türkiye Türkçesindeki şekliyle kullanılmaktadır. Taradığımız derleme metinlerinde -da, -de, ta, te kullanım şekillerini görmekteyiz. Dönmez (2012: 100)'in Silistre ili Dulovo/Akkadınlar ilçesinde yapmış olduğu derleme çalışmasından hareketle bulunma hâli ekinin t-d arası bir ses olduğunu ifade etmekte ve örneklerde T şeklinde vermektedir.

Tablo 9. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Bulunma Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	da, de, ta, te,
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	dè, da, de, ta, TA, te
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	da, de, ta, te
İyelik eki almış kelimelerin sonunda	da, de, ta, te, dè
Bulunma hâli ekinin zamirlerde kullanımı	dà,

2.5.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

böyün iki_ kişi, üç_ kişi kaç ĩsân vâsa **ha'nedè**, biçêlê böyün (MA, 149-3)

dêrmen vadı **kûde** ekinler (DA, 02-a15)

onna tõle şede **teknede** yapaladı (DA, 02-c83)

õcamız **tûkêde** öldü (DA, 032-f86)

sokulamadı ileden **komanizmada** işledile (DA, 04-10)

2.5.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

işidêlê bi_ **kõdê** islê gız vâmiş (MA, 150-12)

õf oyun **isde** sen köpekcik, atlamacık atladık (DA, 02-a6)

aylıkda **yıllıkta** sokulamazladı (DA, 04-10)

ben fâk görmiem bizim **beKdaşılıkda** (DA, 06-8)

bi **tarafda** erkekler oturur kâşı **tarafda** kadınlar oturur (DA, 07-9)

vâdı vâdı bizim **sokakTa** (DA, 024-g101)

uşamı **sokakda** dödüm hep işden geldik (DA, 025-c44)

çifcilikte onna kör zemanı demek bişe bilmî o zamanın işanı (DA, 029-a17)

elimne **çufalıkTa** iplî geçiriim sarı, kırmızı, kara çiçekli pilasaa (DA, 030-b28)

ruscukTa hasdanáde yatdım (DA, 032-g112)

2.5.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

eylül ayının yirmisinde dünümüz deriz **lokantarlârde** yaparız (DA, 01-7)

demir baba bizim bu **topraklarda** (DA, 010-c19)

orak biçeken orak **aylanda** hesap et (DA, 032-g109)

õmanlada āyvan gütmek, kara sîr gidesin õmana gidesin (DA, 037-b21)

kımalada gène giyininisin (DA, 039-b16)

2.5.1.4. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda

antre benim **zamanımda** yoktu (DA, 02-b51)

çāşamba avşamı çocuk **evinde** oludu kına (DA, 02-b57)

dedem dedeydi onun **yanında** tekēlendik (DA, 06-5)

(kurban) kesmīller tē **yedisinde** keseller (DA, 028-c38)

o zaman **çocuklumuzda** kızla toplanıdı (DA, 037-b11)

2.5.1.5. Bulunma Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı

yiÿip içēler **o'rdà**, gızın ç̄izinē bakēl'ār, evē çekilēlē kà'ırj (MA, 150-14)

ondà konuşēl'ā ne il'a'zimsa (MA, 151-17)

bende yok (DA, 02-b53)

būda demīci dīle (DA, 04-19)

bizde ramazan tutan tutar tutmayan tutmaz (DA, 022-b13)

nice kerametler **sende** şah demir bōba (DA, 028-35)

2.5.2. Dil bilgisel İşlevleri

Bulunma hâli yer bildirme fonksiyonunun yanında zaman, durum, araç ve yöntem, üstünlük bildirme, sebep bildirme gibi fonksiyonlarıyla da kullanılır. Korkmaz (2009: 289-301) bulunma hâlinin dil bilgisel işlevlerini on dört madde de açıklar:

- a. Bulunma hâlinin yer bildirme asıl fonksiyonudur. Bu fonksiyonu ile cümle içinde yer tamlayıcısı göreviyle kullanılır.
- b. Bulunma hâlinin zaman bildirme fonksiyonu vardır.
- c. Kelime hâlinde ya da kelime grubu oluşturarak zarf tümleci kurar.
- d. İsmi fiile içinde bulunma, içinde olma anlamlarıyla bağlar.
- e. İsmi fiile vasıta anlamıyla bağlar.
- f. Eklediği ismi başka bir isimle birleştirerek bulunma grupları oluşturur.
- g. Eklendiği sayı isimlerinde yaş bildirir.
- h. İsme miktar, sebep, derece, yüzünden, bakımından, için gibi anlamlar katarak fiile bağlar.
- i. İsim fiil ekleriyle (-mAk/-mA) birleşerek cümleye şimdiki zaman anlamı katar.

- j. *-Iş /-Uş* isim fiil ekleriyle birleşerek “-ınca, -dığı zaman, ken” gibi zarf fiillerin yerine kullanılır.
- k. Eklendiği isim sıfat veya isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan göreviyle kullanılır.
- l. Eş ve zıt anlamlı kelimelere eklenerek zarf görevinde ikilemeler oluşturur.
- m. Ek fiil veya bildirme eki alarak cümlede yüklem göreviyle kullanılır.
- n. Eklendiği isim bir fiille birleşerek anlamca kaynaşmış birleşik fiiller oluşturur.

Banguoğlu (1974: 328) bulunma hâlini, yönelme ve çıkma hâli ile “*yer yön hâlleri*” başlığını verdiği bir kategoride değerlendirir. Fiile ile yer ilişkisi kurduklarını ve bazen birçok zarfın yapımında da bulduklarını ifade eder.

Alan (2020: 19) bulunma hâli ekinin asıl işlevinin bulunma olduğunu belirterek bunun yanında yer, zaman, mekân gibi anlamsal işlevlerinin de bulunduğunu ifade eder. Cümle içinde fiilimsilerin düşmesiyle bulunma grupları oluşturabileceklerini belirtir. Eklendiği sözcüğü fiile bağlayarak anlamca kaynaşmış birleşik fiiller oluşturduğunu, iki adın bağlanması sonucu ikilemelerin kurulduğunu söyler.

İncelediğimiz metinlerin tarama sonucunda bulunma hâlinin yedi dil bilgisel işlevi tespit edilmiştir:

1. Bulunma hâli eklendiği adı fiile zaman anlamıyla bağlamaktadır.

aradà yâmir yaşlık olıv'eri (MA, 149-10)

ondà konuşël'â ne il'a'zimsa (MA, 151-17)

vaktin **birindê** kocà karîniñ birî suya gitmiş (MA, 154-1)

mesela eylül ayının **yirmisinde** dūnümüz deriz (DA, 01-7)

elli dört mü elli beş mi tö o **arada** çıkdı fisdancılık (DA, 02-b61)

üniveste bitidi yirmi altı **yaşlanda** (DA, 016-8)

(kurban) kesmişler tē **yedisinde** keseller (DA, 028-c38)

uşaklıkTa oyunlamız öle tekelek yok (DA, 029-e63)

kıkda gitdile **kıkda** bulgala geldi (DA, 032-a46)

orak **aylanda** hesap et tō o zamandan beri de ramazan tutarım (DA, 032-g109)

2. Adı fiile amaç, sebep, miktar ve derece anlamlarıyla bağlamaktadır.

tekeseye **gimekte** azcık zoladıla (DA, 012-a1)

3. Yön gösterme hâli ve çıkma hâlinin yerine kullanılmıştır.

Korkmaz (2010: 101) “*Anadolu ve Rumeli ağızlarının dayandığı temeller adlı makalesinde*” Anadolu’nun Akçadağ, Darende, Doğanşehir, Elbistan gibi Batı Grubu ağızlarında, bulunma hâli ekinin, Köktürk metinlerinde olduğu gibi çıkma hâli işlevini de yüklendiğini belirtir. “*Ajlıhda buñaldılar ‘açlıktan bunaldılar’, elinde bir yól aldı gitti ‘elinden bir yol aldı gitti’, evde çıhdılar ‘evden çıktılar’ şimdide sōna ‘şimdiden sonra’*” ifadelerini örnek verir. Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da bu kullanımın örneklerini görmekteyiz.

ē bizim bırdā dā zaıf olē **ordasınnan** bizimkisi uymieri (**orasiyla**) (DA, 033-a34)

çokta genç yıllarında, bōle delikanlı (DA, 010-c27)

başlamıza çeşinddi ben **geldikde** sona, saçlarım çok uzundu benim (DA, 025-b41)

esgi usul biz **edikde** sona işde dōnecek kuruladı (DA, 025-d56)

4. Eklendiği kelimedenden sonra gelen ‘*önce, sonra*’ gibi zarflarla birleşerek cümle içinde zarf tümleci oluşturmaktadır.

koını **kıkdıkda soa** yapai işleip dokumak oludu (DA, 03-b35)

başlamıza çeşinddi ben **geldikde** sona, saçlarım çok uzundu benim (DA, 025-b41)

esgi usul biz **edikde** sona işde dōnecek kuruladı (DA, 025-d56)

5. Eklendiği ismi fiile “içinde bulunma, içinde olma” anlamlarıyla bağlamaktadır. gençlerin fazla fazla katılmaması çok sını **dışında** (DA, 04-b8)

namazında, niyazında, orucında şeriatı tekmiil ona intisab_ ettiler (DA, 027-a22)

6. Eklendiği yer yön ifade eden kelimelerle birlikte cümleye mesafe, uzaklık ve yer yön anlamı katmaktadır.

beş āne vā geşlede öbülei **ötelede berilede** (DA, 04-12)

bi **tarafda** erkekler oturur kâşı **tarafda** kadınlar oturur (DA, 07-9)

ē kīçca kīçca kīçca āngisi pāli gelise tā aṣṣada gölcük var (DA, 026-b14)

orada yerlini halka gösderdin (DA, 035-11)

7. Bulunma hâli eklendiği isim ve başka kelimelerle birleşerek bulunma grubu oluşturabilir.

aklı başında olduna gidip de oda ezan beklemecez yā uşakkan olu (DA, 024-d69)

2.6. Çıkma Hâli (Ablative)

Çıkma hâli bir varlığın veya olayın bir yerden, bir kaynaktan, bir sebepten veya bir bütünden ayrıldığını, uzaklaştığını ya da çıktığını ifade eder. Türkçede çıkma hâli yalnızca somut bir uzaklaşmayı değil, aynı zamanda soyut kaynak gösterimini, neden-sonuç ve parça-bütün ilişkisini de ifade eden çok yönlü bir hâl durumudur.

Deny (2012: 189-190), “ayrılma hâli” adını kullanır ve fiilin başladığı noktayı, eylemin doğup çıktığı, ayrıldığı veya geldiği yeri bildiren adların ayrılma hâlini aldığını belirtir. Bu hâl ile ifade edilen başlıca iki kavramın (bir yerden çıkış ve bir yerden geçiş kavramı), bütün ayrılma hâllerinde az çok açıklıkla ifade edilmiş belirli çıkıp yayılma fikrinde yoğunlaşmış görüldüğünü ve bunun birtakım anlam farklılaşmalarına varabildiğini söyler. Bu farklılaşmaları genellikle köken, boğumlanma noktası, bir ferden sınıfına ait olması, bir şeyin yapıldığı madde, bir şeyin terkibi ve çıkıp yayılma fikriyle ortaklık gösteren parçalık kavramı olarak sıralar.

Korkmaz (2009: 301), çıkma durumu dediği bu hâlin, ad durumları arasında en geniş işleve sahip olduğunu belirtir. Ekin bağlı bulunduğu fiilin taşıdığı anlam ayrılıklarına ve çıkma durumuna girmiş olan adın ilişki biçimlerine göre adı fiile yer, mekân, zaman, hareket biçimi, sebep, ölçü, miktar, fiyat, bir bütünü veya bütünün parçasını gösterme gibi değişik birçok ilişkilerle bağladığını belirtir.

Buran (1996: 223-228) “çıkma hâli” eki tabirini kullanır ve bu ekten bahsederken işin, hareket ve nesnenin başlangıcını, çıkış noktasını; hareketin ve işin zamanını; eşyanın neyden meydana geldiğini, iş ve hareketin sebebini bildirmenin yanında mukayese derecesi kurmak, bütünün bir parçasını belirtmek, bütünü ifade etmek gibi belli başlı fonksiyonlarını sayar.

Karaağaç (2012: 341) söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemdeki hareketin kendinden uzaklaştığını ifade etmek için kullanılan durumu uzaklaşma durumu olarak tanımlar. Uzaklaşma ekinin esas fonksiyonunun uzaklaşma olduğunu söyler. Ayrılma, çıkma, kaynak, tür, başlama, yokluk gibi anlamları da üstlendiğini belirtir.

Ediskun (1992: 112) çıkma hâli için “ismin -den durumu” ifadesini kullanır. Çıkma hâlinin ismi fiile bağlayarak fiilin kendinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirtmek için kullanıldığını söyler. Ayrıca ismin -e durumunun karşıtı olabileceğini belirtir.

Hatiboğlu (1981: 154) ad soylu sözcüklerin +DAn ekini alarak, çıkma durumuna girdiğini söyler. Eklendiği kelimelerin çoğunlukla, çekimli eylemlere, fiilimsilere veya adlara “kaynak, yer, sebep, zaman, karşılaştırma” anlamlarını verdiğini belirtir.

2.6.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Türkiye Türkçesinde isimleri uzaklaşma, çıkma ve ayrılma anlamları katarak fiile bağlayan ek “+DAn” ekidir. Eski Türkçede “+DA” eki çıkma hâli yerine de kullanılırdı. Uygurcada genellikle “+DIn” şekilleri görülmektedir: *orunlık+tın* (tahttan), *töpü+din* (tepeden), *ev+din*. (Ercilasun, 2011, ss 277-278) Eski Anadolu Türkçesinde bu ek “+dan, +den” şeklindedir t’li şekilleri daha sonraki dönemlerde uyuma bağlı olarak görülmeye başlamıştır.

Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarında ekin “+dAn” şekli ile isimler biçimlenmiştir. +tAn’lı şekillerini de görmek mümkündür. Fakat ek birçok ekte ünsüz uyumuna girmemiştir. Türkiye Türkçesinde birçok fonksiyonu bulunan bu ek Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da çeşitli fonksiyonlarda kullanılır.

Tablo 10. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Çıkma Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	dan, den, dān, dèn
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	tān, dan, den, Ten, Tan
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	dān, dan, den,
İyelik eki almış kelimelerin sonunda	dān, dèn,
Çıkma hâli ekinin zamirlerde kullanımı	dan, den

2.6.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

al'vèl'ā bikaç parā **gāynadan** (MA, 152-1)

ben kendim **dulovadan** (DA, 06-1)

benim dōmam kopmam demek **budan** (DA, 012-e30)

birbirmizden çekeyriz bē gene konu **konşudan** (DA, 017-a11)

isdemedile vemē **sonādan** ben de kaçTım (DA, 020-a3)

2.6.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

sōrā bi_ gerè t ā aktarél'ar yarım **sāttān** sōrā (MA, 149-21)

işTen tāla **gitmekTen** benim öle çoK çoK oyun oynama vakdım kalmadı ki (DA, 02-a9)

birisi bi çalı sürükleyip **avilçinden** çık'vèri (MA, 150-17)

ben **ōmandan** Kalmadım **dēmenden** Kalmadım (DA, 02-a37)

dükandan alıp yapma çalışıez (DA, 02-c70)

2.6.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

bi mum dātmā gidivèrj **çocuklādān** bikaç çocuk (MA, 151-21)

onarın **bindallarından** yapıvedile beni gelin (DA, 024-b33)

evel zaman **şeleden** hiÇ kalmadı (DA, 025-b36)

mesela sen **sünnileden** öle misin (DA, 027-a3)

şoparlardan millet deriz (DA, 033-a26)

2.6.1.4. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda

urûk darik milletlê dê parâ marâ dakî'êl'ar nê **gönnündên** kopâsâ (MA, 152-9)

yar **kucağımdân** gîtmesin (MA, 156-20)

kelbela **vakgāsından** bōle bitakım şelej oKuruz (DA, 08-20)

onnarın **evlilinden** bu demir baba dünyaya geliyo (DA, 010-c26)

bunu uşakkasına belledim **dedemden** (DA, 021-a22)

2.6.1.5. Çıkma Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı

örden ha'rmanâ hazîr ol'êlar (MA, 149-8)

uygun gömezse senin **benden** alacan yok bu kapıda de çeviri geri (DA, 037-c27)

o zaman ufakdım romanla **budan** gideken (DA, 032-a45)

dulova tō dokduru tō **ondan** fayda buldum (DA, 032-g112)

kendinden öle biz kitap seslemezdik (DA, 019-a6)

2.6.2. Dil Bilgisel İşlevleri

Çıkma hâlinin dil bilgisel işlevlerinin diğer hâl eklerine göre daha geniş olduğu araştırmacıların çalışmalarından ve taradığımız metinlerde tespit edilen örneklerdeki dil bilgisel işlevlerinin diğer hâl eklerine göre daha fazla olmasından anlaşılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde genellikle ayrılma ve uzaklaşma anlamsal işlevleriyle ile kullanılan çıkma hâli için Korkmaz (2009: 301-317) şu işlevleri belirtmiştir:

- a. Fiildeki hareketin nereden başladığını bildirir.
- b. İsmi fiile “-den dolayı, -dığı için” ve “sebebe sonuç” ilişkisi ile bağlar.
- c. Fiilin zamanını bildirir.
- d. Bir nesnenin neyden yapıldığını veya oluştuğunu ifade etmek amacıyla eklendiği ismi fiile bağlar.
- e. Bir bütünün parçasını gösterme veya bütünden gelme ilişkisi kurarak eklendiği ismi fiile bağlar.
- f. Bir bütünü ifade ederek ismi fiile bağlar.

- g. Yer yön bildiren kelimelere gelerek fiilin yer ve yönünü belirtir.
- h. Bir şeyin kendinden anlaşılması ilişkisiyle ismi fiile bağlar.
- i. Eklendiği ismi çıkma hâli isteyen (gayri, dolayı, sonra, yana, başka, beri) edatlarla birleştirerek birleşik edat grubu oluşturur.
- j. Eklendiği isim başka bir ad soylu kelime ile birleşerek çıkma grubu oluştururlar.
- k. Kendinden sonra gelen sıfatlarla karşılaştırma ilişkisi kurar.
- l. Eklendiği isim ve fiil arasında zarf ilişkisi kurar.
- m. Aynı kelimelerin art arda çıkma ve yönelme hâli alarak zıt anlamlı ve zarf görevinde ikilemeler oluşturur.
- n. Belli başlı duyguları ifade eden (bez-, bıç, hoşlan, kork, kurtul, nefret et gibi) fiillerden önceki kelimelere gelir.
- o. Eklendiği ismi fiile “ile ve vasıtası” ile anlamları ile bağlar.
- p. *Söz et-, bahset-* gibi fiilleri eklendiği isme bağlayarak “hakkında, üzerinde” anlamları katar.
- q. “Ait olma, mensup olma, yerden gelme” anlamlarıyla eklendiği isimle fiil arasında ilişki kurar.
- r. “takiben, izleyerek” anlamlarıyla eklendiği isimle fiil arasında anlam ilişkisi kurar.
- s. Eklendiği ismi fiile “hedef, maksat, sonuç” gibi anlamlarla bağlar.
- t. Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ve deyimler oluşturur.

Korkmaz’ın belirlediği tüm maddeler farklı ifadelerle Alan’ın çalışmasında da örneklendirilmiştir. Ancak Alan bunların yanında çıkma ekinin kalıplaşma yoluyla belirteç yapma işlevinden de bahseder. “*birden, sahiden, yalandan...*” gibi kelimeleri ekin oluşturduğu belirteç yapıları için örnek olarak verir.

Milino ve Dulovo Türk ağızlarında “*hakikaten, hepten, biden*” gibi örnekler bu kalıplaşmış belirteç yapılarının örnekleridir.

Taranan metinlerden hareketle çıkma hâli için on bir dil bilgisel işlev tespit edilmiştir:

1. Çıkma hâli geldiği oluş ve kılış fiillerinin zamanını bildirmektedir.

eskiden gene bõle ama evlerde yapılrđı (DA, 01-8)

küçükten meraklanan bi kimse (DA, 09-6)

don yelek, işlemeli de var, çok **evelden** kalmış don yelekler (DA, 010-d17)

küçüklükTen yoKluklan öle zarnıklan geçindik (DA, 033-a6)

2. Eklendiği isimle birlikte “*gayri, sonra, geri, dolayı, başka, beri, ötürü*” gibi edatlarla birleşerek edat grubu oluşturmaktadır.

sõrâ bi_ gerè tã aktarél'ar yarım **sãttàn** sõrâ (MA, 149-21)

òrdan kãʔrj, o'ldü_ bu kãʔrj deyip ihtiyãrlãr (MA, 149-24)

üledèn sõrâ gülüş yapël'ar (MA, 151-27)

bilmèn ne yapĩël'ar, parã **sıyirmaktàn** ötürü (MA, 152-17)

parã **almaktàn** ötürü (MA, 153-22)

bu **yazdan** beri isdēim (DA, 02-b55)

burada osmanlılar **gelmezden** önce türkler varmış (DA, 013-b27)

3. Yer yön bildiren kelimelerle kullanılarak fiilin yerini ve yönünü gösterir.

güvēyi toplanip bikaç kişì tutup geri **yandan**, içeri goyèl'ã (MA, 152-28)

geriden şindj bir itirmè verèlè güvēyè (MA, 152-29)

okumuşlu yoḥdu fakirimin ama bu **tarafdan** yãnä çoḥ bilgisi vadı (DA, 021-a2)

4. Eklendiği sözcüğü kalıplaşma yoluyla zarf yapar.

o demiş öteki dũnyadã **heptèn** çillè (MA, 155-19)

elli ikide **ayreten** türklere karşı bir şey vardı (DA, 013-a13)

hakiketen de ben gibi bõle otuz altı otuz yedinci seneden doanlar (DA, 013-a15)

bi de annem de onnalan **biden** ē bu mâle varınca çıkmışla (DA, 019-b17)

kice annem de onnalan **biden (aniden)** aman yapman etmen die (DA, 019-b17)

5. Eklendiği sözcüğü fiile sebep anlamıyla bağlar.

tāla **gitmekTen** benim öle çok çok oyun oynamā vaktim kalmadı ki (DA, 02-a9)

genşlerden biraz zorluk çekiyoruz (DA, 07-17)

fakilik de vadı ämezlik Te vadı yā yokdu **yoksuluktan** yapılma dün (DA, 07-17)

fakirlik **sebebinden** yok para falan da yok bırakmaa mecbur kaldım (DA, 013-a10)

hanı atlamızı aldılar kafir yapıdıla bizi **burdan** zorumuz oldu (DA, 014-a6)

6. İsme gelerek bir nesnenin neyden yapıldığını göstermektedir.

pamık **iplikTen** dokuıp kara don yapaladı (DA, 02-a27)

yapādan yünden. (DA, 02-a30)

e şindi orasını koç kesilē küfde oleyri **koçdan** yānı oleyri (DA, 03-a16)

çalıdān avıl örüyolardı (DA, 010-c32)

annemizin gelinlik yokmuş da don **yëlekten** (DA, 011-d28)

kabakdan yapardık (DA, 014-b11)

onarın **bindallarından** yapıvedile beni gelin (DA, 024-b33)

tüşu yapala, tüşu kurula **domatisden** (DA, 032-a21)

kuruladı **ipTen** sāngaç oda sallanıdık (DA, 037-b11)

7. Eklendiği sözcüğe ve cümleye bir topluluğa, mekâna mensup olma anlamı katar.

evè çekilcè vakit biri atèş garıştırvèri, geñşlédèn fitnà **takımnarındàn** (MA, 150-16)

bi mum dātmā gidivèrj **çocuklādàn** bikaç çocuk (MA, 151-21)

kārj çocuk **tarafındàn** iki gış gīdèrj gelinì (MA, 152-12)

onun öldü günü **adamladan** mezalā sūlenī gidele kazele (DA, 03-d57)

kızladan gelen yoK evli **olanladan** var (DA, 04-16)

ben kendim **dulovadan** (DA, 06-1)

ama gençle bu yolu **annelenden, dedelenden** bilir (DA, 07-20)

burda turk ozan pir sultan aşık **yunızdan** söyleriz (DA, 010-f69)

atalarımızdan kalma nefesler var (DA, 010-f69)

benim dōmam kopmam dēmek **budan** (DA, 012-e30)

otuz altıncı otuz yedinci **seneden** doğanlar (DA, 013-a15)

o dökme **yıbrıkladan** vadı (DA, 025-e66)

ācıladan, sen tanıēsın belki (DA, 026-e27)

mesela sen **sünnileden** öle misin ben de sünniyim sünniyim ama (DA, 027-a3)

8. Eklendiği isim cümle içinde zarf fiil görevi görür.

biz öle yapmii **durudan** ekmei banım banım doraıp (DA, 02-c83)

genşlēr tā **genşden** katıımı otuz yaşını akaladınansı başlıla (DA, 06-9)

9. Eklendiği ismi fiile karşılaştırma anlamı ile bağlamaktadır.

o zaman dēmiş bak sen **benden** ileri ulaşmışın hane (DA, 021-a16)

10. Aynı kelimelerin art arda çıkma ve yönelme hâli almasıyla zıt anlamlı ve zarf görevinde ikilemeler oluşturur.

gēzēdik **evden** eve iTiyālaın ellēni öpmēe gezēdik (DA, 020-e29)

üle **derinden** derine analamız bile bilmezdi (DA, 025-c51)

sıvadık **başTan** başa çamula (DA, 030-c45)

ev yapıdıla **temelden** tavana gadar (DA, 027-a14)

nahşi zikri **kalpten kalpten** olur kadiri zikri aşıkare olur (DA, 027-a14)

11. Eklendiği isimle birlikte anlamca kaynaşmış deyimler oluşturur.

bi goyùn guzù, nēyse yemiş, nē **gönnündèn** kopāsā (MA, 152-19)

2.7. Vasıta Hâli (Instrümental)

Vasıta hâli Türkçede bir ismin fiille bağlanmasını sağlayan hâl ekinden biridir ve eylemin nasıl, ne ile, kimle veya hangi vasıta ile gerçekleştiğini ifade eder. Vasıta hâli, Türkçe dil bilgisinde araç hâli ya da ile hâli olarak da bilinir ve ismin sonuna gelen “-le”

veya “-la” eki ile oluşturulur. Vasıta hâli Türkçede cümleye ve eklendiği kelimeye beraberlik ve birliktelik anlamı katmaktadır.

Korkmaz (2009: 317) vasıta hâli için adın belirttiği varlığın veya nesnenin fiile birliktelik ve vasıta anlamlarıyla bağlandığını ifade eder.

Ergin’e (2009: 228) göre vasıta hâli ismin fiille ilişki kurduğu eklerden biridir. İsmi fiile vasıta olduğunu ifade etmektedir.

Karaağaç (2012: 344) vasıta hâlini cümlelerde fiilin bir vasıta aracılığıyla ve onun bildirdiği zamanda yapıldığını göstermek için ismin araç çekimine girmesi durumu olarak tanımlar.

Delice (2019: 57) vasıta hâlinin aslında bir ek değil edat olduğunu ve kelimeyle birleşmiş hâlinin de kullanıldığını söyler. İsme gelerek cümle içinde eklendiği isme zarf görevi yükler.

Hatiboğlu (1981: 94) vasıta hâlini ön ses kaybı sonucu oluşan eklendiği kelimeye “birliktelik, ve” anlamları veren bir edat olduğunu söyler.

Boz (2020: 19) vasıta hâlini “birliktelik biçimbirimi” olarak adlandırır. Edatın ekleşmesi sonucu oluştuğunu ve sözdizimsel işlevinin adları eyleme bağlamak olduğunu ifade eder. Anlamsal açıdan, birliktelik ifade ettiğini ve eklendiği adın, cümledeki eylemin kendisiyle birlikte veya onun aracılığıyla gerçekleştiğini belirtir.

Alan (2020: 29) da Boz gibi “birliktelik durumu” olarak adlandırır. “+(y)IA” biçimbirimiyle ifade edildiğini ve kimi çalışmalarda araç durumu, vasıta, “kimle hâli” ya da instrumental gibi terimlerle de anıldığını söyler. Bu biçimbiriminin temel sözdizimsel işlevinin, ad ve eylemi birbirine bağlamak olduğunu vurgular ve adları, çeşitli zarflara veya bazı diğer adlara bağlama işlevinin de olduğunu belirtir.

Gülensoy (2015: 545) fiile ismin vasıta olduğunu ifade etmek için kullanılan bir ek olduğunu belirtir.

2.7.1. Ekin Fonetik ve Kullanımı

Vasıta hâli, Eski Türkçede işlek kullanılan ancak Batı Türkçesine geçince bu işlekliği kaybederek sadece belli başlı örneklerde görülen -n ekidir; *uç-u-n (üçün, için, için), ile-n, gelü-beni-n, degi-n (değün)* kelimeleri de vasıta hâlinin canlılığını kaybederek

kelime bünyesi ile kaynaştığını gösteren en iyi örneklerdendir. Bugün *yaz-ı-n*, *kış-ı-n*, *yaya-n*, *ansız-ı-n* gibi kelimelerde de bu kalıplaşmış vasıta eki karşımıza çıkmaktadır. (Ergin, 2013: 2)

Baran (2006: 208) vasıta hâlinin Karahanlı sahasında, “+(I)n” şeklinin ve birle edatıyla birlikte “+IA” şeklinin de görüldüğünü belirtir. Genellikle Orta Türkçe döneminde “+(I)n” şeklinin yaygın olarak kullanıldığını ifade eder.

Demir (2018: 87) vasıta hâlinin, 'ile' edatının ek hâli olan -(y)IA ile gösterildiğini ünsüzle biten kelimelere +IA, ünlüyle biten kelimelere +(y)IA biçiminde geldiğini söyler.

Ünsüzle biten bir sözcüğe ile edatını ek şeklinde alırken i ünlüsü düşer. Diğer ekler gibi kelimeyle ünlü uyumuna girer. Ünlü ile biten bir isme ek şeklinde getirilirse ünlüler çatışacağı için ile edatının i ünlüsü düşer yerine bir y ünsüzü gelir ve bu şekilde ünlü uyumuna girer (Hatiboğlu, 1981: 94).

Gülensoy (2015: 545) cümlede vasıta hâlinin “-in” ekiyle gerçekleştiğini ifade eder. İle edatının ekleşmiş hâlinde bahsetmez. “yaz+ın, kış+ın, güz+ün” gibi kelimeleri örnek verir. Korkmaz (2009: 318) ise ile edatının i düşmesi ile ekleşerek ünlü uyumuna girdiğini ve cümlede Eski Türkçedeki +In/+Un vasıta ekinin tüm özellikleriyle yerini aldığını söyler. Burada ekleşme sonucuyla oluşsa da uyuma girerek biçim şartını yerine getirdiğini savunur.

İpek (2008: 66) “+n” vasıta hâli ekinin Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanıldıktan sonra, Osmanlıca döneminde kullanılmadığını belirtir. Eski Anadolu Türkçesinde asıl vasıta hâli ekinin “+n” olduğunu, “+la”, “birle”, “ile” şekillerinin de kullanıldığını ifade eder. “+n” eki kullanımının bitmesinden sonra, onun yerini “ile” edatının aldığını söyler. “ile” son çekim edatının ve onun ekleşmiş “+la / le” biçimlerinin vasıta hâli işleviyle Türkiye Türkçesinde kullanıldığını ifade eder.

Dallı (1991: 94) vasıta hâlinin yazı dilimizden farklı olarak *-la*, *-le*, *-na*, *-ne* şekillerinin kullanıldığını Dönmez (2012: 101) ise +lAn şeklinin ve ünsüz benzeşmesinin bir sonucu olarak “+nA, +nAn”; ünsüz düşmesinin sonucu olarak da “+lein” şeklinin görüldüğünü söyler.

Çalışmamızda metinlerden elde ettiğimiz bulgulara göre Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında vasıta hâli ekinin yazı dilimizden farklı olarak +lAn, +nA, +nAn, +lein,

+na, +ne, +sı biçimlerinin ve yazı dilimizle aynı şekilde kullanılan +la, +le, biçimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Vasıta Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	lan, lèn, lâ, laŋ
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	lan, len, lâ, le
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	nan, nen
İyelik eki almış kelimelerin sonunda	na, ne, nan, nen, la
Vasıta hâli ekinin zamirlerde kullanımı	lan, le

2.7.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

d̄irenn̄êlên qarıştir̄el'ar onù (MA, 149-18)

davillâ **zurnalâ** gel̄ȳer̄j, topliyel'â bütün_ gün gezel'â (MA, 151-25)

ipliklen kare yasTık bi şişlen **tılan** örüledi (DA, 02-a34)

çoĥ yaşasın **anaylan babaylan** ömrü uzun osun (DA, 033-a24)

biS emekli **paraylan** yaşayeriz biS ikimiz (DA, 033-a33)

2.7.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

bēḡirle düwèn, at̄ȳeri sekis tokucunâ gadâr (MA, 149-14)

şindj salik old̄ȳünâ yassıl'eri **başaklâ**, çıkm'eri tenelër (MA, 149-20)

tâ_ sörâ iki_ gerè **kürèklen** aktarèl'â (MA, 149-23)

siz benî **vakitlan** gömün (MA, 155-3)

gönüllên şakâ olmas (MA, 158-16)

akşamsı **yemeklen** karşılarız misafirleri (DA, 01-3)

büday biçedik **oraklan** (DA, 02-a10)

üçüncü sınıfa yaz günü **imtianla** geçtik 197

2.7.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

bégilelen puluklan dêmek sürüp işlemē savaşırız (DA, 012-c13)

uçaklanan oynardık teşündü şeler (DA, 014-b9)

arabalalan gelin_ almaa gidedik (DA, 018-1)

onun içini atadık bittā **kaplalan** hayvanlara (DA, 024-f96)

o vakıt **çocuklalan** biden varıp gelile (DA, 019-a10)

2.7.1.4. İyelik Eki Almış Kelimelerin Sonunda

kız istemē gideriz **yakınlarımızlan** (DA, 01-4)

yatTık **İngemnen** aKamın **gāsınan** (DA, 02-b69)

kendi **isdemiznen** dīldi zōlan gidik tekeseē (DA, 012-a2)

medresei üç senede ikmal_ etmiş olduk o **arKadaşımna** (DA, 013-a7)

eşimne de orda tanışTık şumnuda (DA, 013-a18)

bubamla amcam o zaman genç (DA, 019-b17)

babanın **vasıtasıla** kalie işTe öle (DA, 037-a1)

haylennen güzel bir yaşam yaparsan işTe odur (DA, 037-a10)

2.7.1.5. Vasıta Hâli Ekinin Zamirlerde Kullanımı

bize gelirsen **senle** evlenirim (DA, 013-a20)

onnan biden ē bu mâle varınca çıkmışla (DA, 019-b17)

gençle de çifcilik bē **bizle** beraber (DA, 023-9)

gelini içede bi çember ötedile **onunnan** (DA, 028-a1)

2.7.2. Dil Bilgisel İşlevler

Vasıta hâli cümleye genellikle araç, vasıta ve birliktelik anlamları katmaktadır. Birincil fonksiyonlarının yanında farklı fonksiyonları da bulunur.

Korkmaz (2009: 318-324)'ın vasıta hâli için belirlediği fonksiyonlar şunlardır:

- a. Oluş ve kılış fiillerinin hangi vasıta ile yapıldığını gösterir.

- b. Adı fiile bağlayarak birliktelik ve beraberlik anlamı verir.
- c. Genellikle iki ögeyi birbirine bağlayıp “ve” bağlacının görevini üstlenir.
- d. Adı fiile veya bir başka ögeye zaman, miktar anlamlarıyla bağlar.
- e. Tarz zarfları oluşturur.

Ergin (2009: 237) ekin asıl işlevinin vasıta ifade etmek olduğunu belirterek tarz ve zaman işlevlerini de vasıta işlevine bağlar.

Buran (1996: 260-264) Korkmaz'ın belirlediği işlevlerin dışında zaman zarfları kurduğunu ve işin karşılıklı yapıldığını belirtmek için kullanıldığını ifade eder.

Taradığımız metinlerden hareketle vasıta hâli için sekiz dil bilgisel işlev tespit edilmiştir:

1. Filin hangi vasıtayla gerçekleştiğini bildirir.

öküzle düwêšê a'lti tokucùn, yedi tokucùn atıl'yeri (MA, 149-15)

İki üç sefe'r **dirënnen** aktarêl'ar (MA, 149-22)

ileden **parasınan** alıdık basma (DA, 02-a20)

demir baba alımuş **gücüylen** kendi **bileilen** (DA, 010-c27)

rus kadını **sopaylan** gezedi (DA, 012-d22)

bëgilelen puluklan dëmek sürüp işlemë savaşıruz (DA, 012-c13)

uçaklanan oynardık teşündü şeler (DA, 014-b9)

amcam beni **nacaklan** aramışla (DA, 019-b16)

kuklalamız vadi **kuklalamızla** oynadık (DA, 021-c37)

bubam taşıdı bizi **arabaylan** begiş **arabasınnan** (DA, 24-a14)

sahannan sahanna urüladı (DA, 028-a9)

başKa yere mâle göterecem **paytonnan** sëni (DA, 033-a22)

peşkir, çevre işledik **inele** parmaklamız delinidi (DA, 039-b12)

2. Eklendiği sözcüğü fiile birliktelik, beraberlik anlamlarıyla bağlar.

türkelen gelim gidim oldu (DA, 02-16)

biz ekenden vadık yatTık **ingemnen** aKamın **gāsınan** (DA, 02-b69)

oglumlan beraber çalışıyoz (DA, 010-a1)

tabi o aylemizin içinde işTe **onlalan** beraber (DA, 010-a8)

bize gelirsen **senle** evlenirim (DA, 013-a20)

büyüklenen öle biğ yok kötülüüm (DA, 014-a7)

kız kaçdı geldi sora **babasınnan** anaşdıık barışdıık (DA, 019-b19)

böle pişirelle yierler **sütlen** (DA, 028-c43)

tuzunnan kimyonunnan böberinnen âmıra koyez (DA, 033-c55)

şindi cenet dedimiz ne kada konunla **konşunnan, haylennen** güzel bir yaşam yaparsan işTe odur (DA, 037-a10)

3. İki kelime arasında “ve” bağlacının yerini tutar.

işte bu ácı ali dede **ilen** bu zāide hatun (DA, 010-c26)

töle **çocuklan** kız isdese dünülünü yapasın nişan yapasın (DA, 018-15)

ē dūnde de **güelen** gelin oturıdı (DA, 030-a8)

4. Vasıta eki adı fiile zaman ve amaç anlamıyla bağlar: zamanla, vaktiyle, geceyle...

andan sora **sabahsı** (sabahleyin) gelin alma gideriz dün yaparız (DA, 01-2)

şimdi ne **niyetlen** geliolar bilmäyeğum orda (DA, 010-d52)

sabällein Kurbanlaı, koçları tellele, süslele öle güzel (DA, 036-15)

andan tılala **gecelein** müabbet taliP bāla (DA, 036-17)

5. Vasıta hâli eki tamlama hâli ekinin yerine kullanılır.

sora gidile **sabalan** (sabahın) yedisine kadar (DA, 03-d59)

6. Eklendiği sözcük cümle içinde zarf görevi görür.

o bi **gerèlen** ölmİYeri (MA, 150-20)

vercèk` **öldünan** deyèri git biğerê evè de, biz de düşünelim (MA, 150-21)

alacàysan al beni **gönüllen** şakà olmàs (MA, 158-16)

allan **emrinen** peygamberin **kavlınan** kızınıızı çocūmuza isdemē gitdik disiniz (DA, 02-b65)

piştimi **tokmaklan tokmaklan** döveriz (DA, 011-c12)

āla evde dumak yok **zolan** ama **zolan** işe götürüle adamı (DA, 012-a4)

yoKluklan öle **zarnıklan** geçindik (DA, 033-a6)

7. Eklendiği ismin tekrarlanmasıyla cümle içinde ikilemeler oluşturur.

tozla mozla fırın yapadık (DA, 024-g101)

8. Vasıta hâli eki bulunma hâli ekinin yerine kullanılır.

yel **olmadıñnan** nilê savırsın, mâşinesj o'lmayàn (MA, 150-1)

suyà **gittiñnen** baksà bi çocuk geçēm jş (MA, 154-2)

bu köe **geldinñe** on sekiz haneymiş bu köy (DA, 027-c41)

2.8. Eşitlik Hâli (Ecvative)

Eşitlik hâli, Türkçede bir ismin veya isim soylu bir kelimenin aldığı “-ce, -ca, -çe, -ça” ekleriyle oluşturulan bir durumdur. Bu hâl, kelimeye "gibi, kadar, şeklinde, tarzında" anlamları kazandırarak cümlede çeşitli işlevler üstlenir. Eşitlik hâli eki, anlam genişliği açısından Türkçenin ifade gücünü artırır ve soyut kavramlarla ilişkilendirilerek benzetme, miktar, tarz gibi farklı durumları ifade eder.

Korkmaz (2009: 324), eşitlik hâlinin, eklendiği ismin fiil veya cümlenin diğer öğeleri arasında karşılaştırmaya dayalı bir eşitlik ilişkisi kurduğunu belirtir. Ayrıca, bu durumun ekinin “+çA” olduğu belirtmiştir.

Ergin (2009: 239) sözcük gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isimlerin eşitlik hâline girdiğini belirtir. Eşitlik hâlinin kullanım amacının ismin fiilin kendisine benzer bir şekilde veya o tarzda gerçekleştiğini göstermek olduğunu ifade eder. Eşitlik ekinin “eşitlik, gibilik ve benzerlik” anlamlarını ifade ettiğini söyler. Bu nedenle bu ekler benzerlik ekleri de denilebileceğini belirtir. Ayrıca, eşitlik eklerinin esas işlevinin gibilik ve benzerlik anlamını taşımak olduğunu vurgular. Bununla birlikte, bu eklerin görelilik ve kadarlık gibi durumları da ifade edebileceğini söyler. Ancak eşitlik eklerinin tüm

işlevlerinin temelinde benzerlik işlevine dayandığının unutulmaması gerektiğini hatırlatır.

Vural H. Ve T. Böler (2011: 164) ismin eşitlik, benzerlik ve gibilik anlamlarını ifade ettiği hâlin, *-CA* ekiyle oluşturulduğunu söylerler. Örnek olarak “bence” (bana göre), “insanca” (insan gibi), “erkekçe” (erkek gibi), “binlerce” (bin kadar) ve “gönlünce” (gönlüne göre) gibi ifadeleri verirler. Ayrıca, *-CA* ekinin, ismi fiile veya başka bir cümle ögesine bağlayarak “bakımından” edatının yerini tutacak şekilde kullanıldığını belirtirler. “bilgice” (bilgi bakımından), “paraca” (para bakımından) ve “yaşça” (yaş bakımından) gibi kelimeleri örnek verirler.

Hengirmen (2006: 126) eşitlik hâli olan “*-ca/-ce*” ekinin adlara gelerek eşitlik, görelilik, benzerlik ve nispet anlamları kazandırdığını söyler. Eşitlik ekini ad durumları arasında olsa da bu ekin ad durum eklerinden bazı önemli farklarının bulunduğunu ifade eder. Diğer ad durum eklerinin genellikle bütün sözcüklere uygulanabileceğini “*-ca/-ce*” ekinin kullanım alanının oldukça sınırlı olduğunu vurgular. Ayrıca, bu ekin cansız varlık adlarına uygulanamadığı belirtir.

2.8.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Türkçede eşitlik hâli, *-ca*, *-ce*, *-ça*, *-çe* eki ile sağlanır. Fakat bunlar, ekin bugünkü şekilleridir. Eski Türkçede yalnız *ç*'li şekilleri karşımıza çıkar. Batı Türkçesinde de başlangıçta *ç*'li (*ni-çe*, *deve-çe*, *al-ça*), Eski Anadolu Türkçesinden sonra ve Osmanlı sahasında ise *c*'li şekilleri görülür. Türkçede kullanılan ikinci eşitlik eki de *-cak*, *-cek*, *-çak*, *-çek*'tir. Eskiden beri mevcut olan bu ek aslında küçültme yapım ekidir. Fakat sonradan çekim eki olarak eşitlik eki hâline de gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde ekin eşitlik eki olarak kullanıldığını gösteren *tiz-çek*, *yalın-çak*, *tatlu-çak*, *yakın-çak*, *esrü-çek* gibi birçok örnek mevcuttur (Ergin, 2009: 241).

Vural H. ve T. Böler (2011: 164) *-CA* ekinin edilgen fiillerde “tarafından” anlamına gelen bir görev üstlenebildiğini ifade ederler. Örneğin, “Kurumca ileri sürülen görüşler” ifadesinde olduğu gibi.

Hepçilingirler (2005: 190-191) ekin aşırılık veya abartı anlamı taşımadığını vurgular. Ancak, radyo ve televizyonlarda “oldukça şık”, “oldukça üzgün”, “oldukça zeki” gibi kullanımların yaygınlaştığını belirterek bu durumun, belki yakın gelecekte ekin

anlamına böyle bir özellik eklenmesini gerektirebileceğini ifade eder. Çünkü “oldukça sık” ifadesinin, “birazcık” veya “az” değil, “aşırı” ya da “çok” sık anlamına gelecek şekilde kullanıldığını belirtir.

Gökdayı ve Sebzecioğlu (2011: 164-166) +CA ekinin bir geçiş süreci içerisinde olduğunu belirtirler. +CA ekinin çekim eki olma durumunu korurken, bir başka kaynaktan yapım eki, başka bir kullanımda ise çekim eki olma durumundan kurtulamamış bir yapım eki de olabileceğini söylerler. +CA ekinin farklı görünümünün farklı terimlerle ifade edilmesi gerektiğini vurgularlar. +CA ekinin üç şekilde açıklarlar:

Çekim eki olan +CA ekinin bu ekin en eski işlevi olduğunu belirterek “bence, kanımca, keyfince, sizce, sence, bizce, ömrümce, onca (ona göre), boyunca, gönlünce, aklınca, huyunca, dilediğince, töresince” gibi kelimeleri örnek gösterirler.

Yapımsı eki olan +CA adlandırılmasının ekin çekim eki olma işlevinden uzaklaşıp yapım eki olma özelliği kazanma yolunda olması durumuyla ifade ederler. “*askerce, güzelce, kolayca, sınıfça, yiğitçe, çocukça, aptalca, açıkça, aylarca, delice, çılgınca, binlerce, bilgice, malca, paraca, yaşça*” gibi kelimeleri bu duruma örnek verirler.

Yapım eki olan +CA için ise daha kesin örnekler verirler: “*Çamlıca, Çatalca, Çukurca, Derince, kokarca, karaca, boğmaca, ılıca, kaplıca, düşünce, eğlence, güvence, dönence, çekince, çekmece, söylenece, önce, sivilce vb.*”

İncelediğimiz metinlerden hareketle Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında eşitlik eki günümüzdeki kullanım şekilleriyle aynıdır. Metinlerde örnek sayısının az olması sebebiyle işlevler kısmında da aynı örnekler ile değerlendirme yapılmıştır. Dönmez’in (2012) çalışmasında bu ek ile ilgili sadece *ak-ça ve iy+ce* örneklerine değinilmiştir. Dallı’nın (1991) çalışmasında eşitlik ekine değinilmemiştir.

Tablo 12. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Eşitlik Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Ünlü ile biten kelimelerin sonunda	+cà, +ce
Ünsüz ile biten kelimelerin sonunda	+ça, +Ça, +ce, +ca
Çokluk eki almış kelimelerin sonunda	+ca

2.8.1.1. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

yaşlıcà bir adàm yollıyèl'ā gızıñ bubasınā (MA, 150-19)

atığın iyce düşdü bacaklağ yörüyemim (DA, 02-b55)

2.8.1.2. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

bir kutusu kara bi kutusu akça yaut da düz kara para yapaladı (DA, 02-a29)

bindallı giyediler bindallı akÇa urba dıl (DA, 028-a2)

okuduK épeyce okuduK buraa (DA, 031-12)

o āyvanla sanki güzelce duru (DA, 036-16)

2.8.1.3. Çokluk Eki Almış Kelimelerin Sonunda

sayfalarca yazsam yine tüKenmèz (DA, 020-f48)

2.8.2. Dil bilgisel İşlevleri

Korkmaz (2009: 325-329) eşitlik hâlinin görevlerini “eşitlik görevi, karşılaştırma (nispet) görevi” olmak üzere iki başlıkta belirtir. Eşitlik görevlerinin alt başlıkları olarak “vasıfta eşitlik, miktar ve büyüklükte eşitlik, göreceli (izafi) eşitlik” görevlerini sayar.

Ergin (2009: 239-241) eşitlik hâlinin esas işlevinin benzerlik ve gibilik olduğunu söyler. Fakat eşitlik hâlinin “görelilik, kadarlık” gibi işlevleri de sağladığını ifade eder. Görelilik ve kadarlık fonksiyonlarının da benzerlik fonksiyonundan geldiğini belirtir.

Taranan metinlerden hareketle eşitlik hâli için dört bilgisel işlev tespit edilmiştir:

1. Cümleye miktar, mesafe anlamı katmaktadır.

ileden dokdurculuk yokdu bunca kadar (DA, 024-c51)

sayfalarca yazsam yine tüKenmèz (DA, 020-f48)

2. Cümleye benzerlik ve eşitlik anlamı katmaktadır.

yaşlıcà bir adàm yollıyèl'ā gızıñ bubasınā (MA, 150-19)

bindallı giyediler bindallı akÇa urba dıl (DA, 028-a2)

3. Bazı örneklerde eşitlik ekinden sonra yapım ve iyelik ekleri gelerek “-cesine, casına” yapılarını oluşturmaktadır. Ergin (2009: 239) bu durumun eşitlik

ekinin yapım eki olma olasılığına bağlar. Eşitlik hâlinin içine katıldığı kelimenin edat olarak kullanıldığını vurgular. Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da bu durumun örneklerini görmekteyiz.

kendi ananın babanın kıymetini kendi **bilmecesine** kada (DA, 025-b30)

ālamak mālamak yasaK buban **gelincesine** kada (DA, 025-b25)

yedi **oluncasına** her gün gideriz (DA, 03-d59)

4. Cümleye görecelilik ve uygunluk anlamları katar.

onarı baştan **güzelce** yıkayeriz (DA, 021-f54)

atığın **iyce** düşdü (DA, 02-b55)

2.9. Yön Gösterme Hâli (Direktive)

Yön gösterme hâli, hareketin ya da eylemin yöneldiği, hedef aldığı veya ilerlediği yönü ifade eder.

Ergin (2009: 241-242) yön gösterme hâlinin fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için ismin bu hâle girerek ismi fiile bağladığını söyler. Buldukları kelimelerin cümle içinde zarf göreviyle kullanıldığını belirtir. Ancak bütün bu durumların yalnız çekim eki olarak kullanıldıklarında geçerli olduğunu ifade eder. Bunun sebebini ise yön gösterme hâli ekinin daha sonra sadece yapım eki göreviyle kullanılması durumuyla açıklar. Günümüzde birkaç kalıplaşmış hâliyle kullanımı dışında yön ifadesi için *doğru*, *karşı* gibi ifadelerin daha fazla yer aldığını belirtir.

Vural H. ve T. Böler (2011: 164) Türkçede yön gösterme hâlinin, isimlerin kelime gruplarında ve cümle içerisinde bir eylemin yönünü belirtmek için kullanıldığını ifade ederler. Bu tür eklerin fiili, bir yön ya da hedefle ilişkilendiren ekler olduğunu ve buldukları kelimenin çoğunlukla zarf görevinde kullanıldığını belirtirler.

2.9.1. Ekin Fonetigi ve Kullanımı

Günümüzde yapım eki olarak kullanılan yön gösterme hâli için “-ra, -re ve -arı, -eri” ekleri verilmektedir. Yön ifadesi “*doğru*, *karşı*, *taraf*” gibi kelimelerle sağlansa da bu ekleri almış hâllerini de yazı ve konuşma dilinde sıklıkla kullanıyoruz.

Gezer (2015: 331) “*Türkçedeki Yön Gösterme Durumunun Kökeni Üzerine*” başlıklı makalesinde yön gösterme eki için araştırmacıların genel bir fikir birliğine sahip olduğunu belirtir. Ancak durum işaretliyecisi olma konusunda tarihî belirsizliklerinin bulunduğunu ifade eder. Yön gösterme ekinin çalışmalardan hareketle üç varsayımının bulunduğunu söyler: birinci varsayımın yön gösterme ekinin isim kökenli olduğu fikrine, ikinci varsayımın günümüzde kabul gören yön gösterme şeklinin aslında durum ekinin bir yansıması olduğu fikrine dayandığını ve üçüncü varsayımın ise fiilimsi bir kökene sahip olduğu düşüncesine dayandığını belirtir.

Karaağaç (2019: 347) eylemin belli bir yönde yapıldığını göstermek için ismin yön gösterme çekimine girdiğini belirtir. Yön çekiminin “*aşağıya doğru, gönülden içeri, sınıftan dışarı*” gibi örnekler vererek Eski Türkçe döneminden sonra bu edatlarla yapıldığını vurgular.

Ercilasun (2011: 182) Köktürkçede “-gArU (*il-gerü, kırı-garu*)” şeklinde kullanıldığını ve iki farklı yön ekinin karşımıza çıktığını söyler. Bunlardan ilkinin üçüncü şahıs iyelikten sonra “+ηArU” biçimini aldığını (*ortusu+ηaru*) ve şahıs zamirlerinde de aynı şekilde kaynaşma mevcut olduğunu (*baηaru, aηaru*) belirtir. Diğer yön hâlinin ise “iç+re, taş+ra” örneklerinde görülen “+rA” eki ile sağlandığını vurgular.

Gülensoy (2015: 245) yön gösterme hâlinin gövde ekleri olmasından dolayı kendilerinden sonra diğer isim işletme eklerini alabildiğini belirtir. “*içeriye içeriden, sonrasi, sonradan*” gibi kelimeleri örnek gösterir.

İncelediğimiz iki kaynakta hâl ekleri içinde yön gösterme hâli yoktur. Bu açıdan çalışmamızda yöngösterme hâli için tespit ettiğimiz örnekler önem arz etmektedir.

Milino ve Dulovo Türk ağızlarında yön gösterme hâli eki “+rA, +r, +ArI” şekillerinde kullanılmıştır. Ekin metinlerde en çok “+ra, +re” şekilleri ve “+arı, +eri” şekilleri görülmektedir. Bazı kelimelerde ‘r’ sesinin düşmüştür. Eki ‘a’ sesi karşılamaktadır. Yön ekinden sonra -ki eki ve diğer hâl ekleri gelebilmektedir. Dönmez’in çalışmasındaki üç cümlede yön gösterme hâlinin eksiz kullanımı tespit edilmiştir.

Tablo 13. Milino ve Dulovo Türk Ağzlarında Yön Gösterme Hâli Ekinin Fonetigi ve Kullanımı

Eksiz Kullanımı	+ø
Ünlü harflerden sonra	rȧ, ra, a, ṙ, r, re
Ünsüz harflerden sonra	ari, eri, eri, arı

2.9.1.1. Yön Gösterme Hâlinin Eksiz Kullanımı

būdaki tälalar düzlük görüosunuz (DA, 010-d47)

isdeğn odan alıp okue (DA, 06-15)

şuda kâşıda bi fütret va gir içeri bornun öte yanında (DA, 027-d53)

2.9.1.2. Ünlü ile Biten Kelimelerin Sonunda

bir_ haftadän sōrȧ genè gidiv̇eri dünürçü (MA, 150-27)

üledèn sōrȧ gülèş yapēl'ar (MA, 151-27)

biyenirlēse gızı o'ra gidèlē gız görmā (MA, 150-13)

aşgere gitedikden soa düzetdi bittā kendini döndükden soa (DA, 02-a36)

ora ya para koyele ya bi başış

şurda evimde bir tamirhanem var burda. (Demirel Dönmez, 2012, s. 173)

e burası şimdi karala ē bizim ötekisi māle tābaklar. (DA, 012-e28)

biz ordan kalma bir nesil burda (DA, 010-d50)

burda bir türbemiz var (DA, 010-f73)

2.9.1.3. Ünsüz ile Biten Kelimelerin Sonunda

ekmēni vēdinēn, içeri dışari ikişē sinì ekmèk verèlē (MA, 152-4)

ileri dünürçü dadiv̇eri önnari (MA, 153-15)

bi tarafda erkekler oturur kâşı tarafda kadınlar oturur (DA, 07-9)

biS kūrbanı ileri keseriS (DA, 08-13)

2.9.2. Dil bilgisel İşlevleri

Yön gösterme hâlinin günümüzde yapım eki görevi görmesi isim çekim ekleri arasındaki durumunu çalışmalara göre değiştirmiştir. Ergin, Buran, Gabain gibi araştırmacılar hâl ekleri içinde değerlendirirken. Korkmaz, Delice, Banguoğlu gibi araştırmacılar bu kategoride değerlendirmemektedir.

Buran (1996: 293) yön gösterme hâli ekinin Anadolu ağızlarında durum eki özelliğini kaybettiğini belirtir. Gerçek fonksiyonları ile kullanılmadıkları için kalıplaşmış hâlde bazı kelimelerde görülebileceğini ifade eder. Bu ifadesinin temelinde ise ekin gerçek fonksiyonunda kullanıldığı durumlarda başka hâl eki alamayacağı fikrinin olduğunu söyler.

Yön gösterme hâli eki bağlamında dikkat edilmesi gereken bir nokta, “geri” kelimesinin kullanımınıdır. Bu kelime incelediğimiz metinlerde tespit edilmiştir. Fakat geri kelimesinin köküne dair farklı görüşler bulunur. Yalçın (2016: 769) “geri” sözcüğüyle ilgili olarak yapılan etimolojik değerlendirmelerde temel iki kök “*kē (geri) ve kir- (girmek)” üzerinde durulduğunu, görüşlerden “kē (geri)” köküne dayandırılan etimolojinin araştırmacılar tarafından daha çok kabul gördüğünü belirtir.

Buran (1996: 344) yön gösterme hâlinin işlevlerini iki şekilde ifade eder:

1. Hareketin yönünü belirtir.
2. Cümle içinde zarf göreviyle kullanılır.

Taranan metinlerden hareketle yön gösterme hâli için üç dil bilgisel işlev tespit edilmiştir:

1. Yön gösterme hâli ismi fiile yön anlamıyla bağlamıştır.

bizim bölgemize **burası** deliorman işTe (DA, 010-d47)

ekmei **buḡdan** çıkıyo (DA, 010-d47)

ora geldi bi rusnak dōkduru (DA, 012-d22)

e **burası** şimdi karala ē bizim ötekisi māle tābaklar (DA, 012-e28)

nere gidile hemen bırakıveri (DA, 024-g110)

dışarı çıkmaK yasaK bñle buluşmak yasaK (DA, 025-b17)

şuda kâşıda bi fütret va gir içeri bornun öte yanında (DA, 027-d53)

ē dōman kopman **orası** mı? (DA, 032-a14)

ē evlenmen gene **orayı**? (DA, 032-a15)

bizim **burada** bizim kōmüzde elli altıda oldı (DA, 032-d63)

sinekle de senden èvel otur **şura** (DA, 033-a5)

orada yerlini halka gösderdin (DA, 035-11)

2. Yön gösterme hâli eki eklendiği kelime ile cümlede zarf görevi görmektedir.

tâ_˘ sōrâ iki_˘ gerè kūrèklen aktarèl'â (MA, 149-23)

o **sora** deme ki bittâ ne vaKıt vasa vaKtın yapeysin (DA, 03-d51)

benden **sora** gelenler divaná gelsin (DA, 010-c21)

işte bu ácı ali dede ilen bu zâide hatun evlendikten **sora** (DA, 010-c26)

pembe olur andan **sora** koyarız suyu (DA, 011-c14)

ondan **sora** kırk günü olduktan **sora** kırklama merasimi oluo (DA, 015-4)

sora benim hanam, hanım kendi o da kendi uşaklâna ē duma delēdi (DA, 029-a47)

3. Yön gösterme hâli eki, bazı kelimelere gelerek ikileme yapısını oluşturmuştur.

ben ellī yedi yaşındayım elli beş doumlu **aşayukarı** oraya geliyi (DA, 010-a3)

acıık **aşa yukarı** biliyerim mokaıları da (DA, 032-a46)

on beş yıl **aşa yukarı** oldu o Kada geçeı senele (DA, 06-4)

delikanlılar **ileri geri** bi yere vadına dudula du bakıım (DA, 037-c29)

SONUÇ

Milino ve Dulovo Türk ağızlarında isim çekim (hâl) eklerini incelediğimiz bu çalışmada, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre Dulovo/Akkadınlar İlçesi Türk Ağızları* adlı eserlerde bulunan metinlerde isim çekim ekleri taranmıştır. Bu eserlerde geçen isim çekim (hâl) ekleri tespit edilip eklerde görülen farklılıklar ve benzerlikler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda şu sonuçlar elde edilmiştir:

Araştırma kısmında bahsedilen hâl eklerinin sınırlandırılması konusunda metinlerden hareketle Milino ve Dulovo Türk ağızlarında da Türkiye Türkçesinde olduğu gibi hâl eklerinin hepsi mevcuttur ve genellikle aynı görevlerle kullanılmaktadır.

Yalın hâl Milino ve Dulovo Türk ağızlarında daima eksizdir. Adların teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın durumdadır. Yalın hâl incelediğimiz metinlerde üç dil bilgisel işlevi ile kullanılmıştır.

Tamlama hâli Türkiye Türkçesinde sessiz harfle biten kök ve gövdelerden sonra +*In/ +Un*, sesli ile biten isim kök ve gövdelerden sonra ise +*nIn/ + nUn* şeklinde kullanılmaktadır. Çalışmamızda bazı örneklerde tamlama ekinin düşmüş olduğu fakat cümlede tamlama oluşturduğu görülmüştür. Örneğin “*benim **halam** cocuu vadı*” cümlesi “benim halamın çocuğu vardı” şeklinde Türkiye Türkçesindeki gibi ifade edildiğinde burada ek kullanılmamıştır. Eksiz tamlama hâli başlığı altında tespit edilen örnekler sunulmuştur. Tamlama hâli ekinin nazal n’li şekillerin standart dilde kullanılması da ağız çalışmalarındaki örneklerini görmek mümkündür. Milino ve Dulovo Türk ağızlarında bu nazal n’li şekilleri tespit edilip örneklendirilmiştir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak metinlerde örnekleri az da olsa “-*yin*” şeklinin bulunduğu ve kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat bu kısıtlı örneklerden genellemeye varmak çok zordur. Metinlerden hareketle tamlama hâlinin Milino ve Dulovo Türk ağızlarında dört dil bilgisel işlevine ulaşılmıştır.

Tamlama ekinin belirtme hâli yerine kullanıldığı bir örnek tespit edilmiştir. Karahanlı sahasında, tamlama ve belirtme eki arasında bulunan nöbetleşe kullanım durumunu burada da görmek mümkün olabilir diye düşündük. Fakat bunu detaylandırmak çin bu alanda tamlama hâli ile ilgili daha detaylı bir çalışma yapmak gerekmektedir.

Milino ve Dulovo Türk ağızlarında belirtme hâli eki “+I, +U, +n, +nI, +nU, +ø” şekillerinde kullanılmıştır. Belirtme hâlinin eksiz olarak da kullanımı görülmektedir. ET’de, Osmanlı ve EAT’de kullanılan “+n” belirtme hâli ekinin Milino ve Dulovo Türk ağızlarında da kullanımı bulunmaktadır. Buradan hareketle bölgede konuşulan ağzın belirtme eki için ET, Osmanlı ve EAT özellikleri taşıdığını söyleyebiliriz. İncelediğimiz metinlerde belirtme hâli için dört dil bilgisel işlev tespit edilmiştir.

Yönelme hâli Milino ve Dulovo Türk ağızlarında bugün Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile benzerdir. Sesli harfle biten kelimelerden sonra +(y)A ünsüz harfle biten kelimelerden sonra +A şekilleri kullanılmıştır. Ancak bu eklerin ses değışkilkleri kaynak çalışmalardaki gibi transkripsiyon işaretleriyle gösterilmiştir. Ekin fonetik açıdan kullanımında ünlüyle biten kelimelere eklenirken ünsüz düşmesi sonucu yardımcı ünsüzünün düştüğü görülmektedir. Bu ekin kullanımında eklendiği isimde hece kaybolması ve ünsüz düşmesi sonucu “*yimē (yimeye)*” kelimesinde olduğu gibi büzülmeler sıklıkla görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde yönelme hâli için on bir dil bilgisel işlev tespit edilmiştir.

ET’de olduğu gibi taradığımız metinlerde de ek “+da, +de, +ta, +te” şeklinde kullanılmıştır. Fonetik açıdan farklı olarak “+Ta, +dê, +dà, +dè” ekin bu şekilleri tespit edilmiştir. Ekin ünsüz uyumuna girmeyen şekilleri mevcuttur. Bulunma hâli eki “+de”, sıfat yapım eki “+ki” ile isimlere gelerek sıfat yapımında kullanılmıştır. “*Uzùn uzùn kavaklâr, Üstündeki yapraklâr.*” örneğini verebiliriz. Fakat taradığımız metinlerde bu kullanım sınırlı sayıdadır. İncelediğimiz metinlerde bulunma hâli için yedi dil bilgisel işlev tespit edilmiştir.

Milino ve Dulovo Türk ağızlarında çıkma hâlinin “+dan, +den, +dàn, +dèn, +Ten, +Tan” şekilleri kullanılmıştır. Ünsüz uyumuna girmeyen örnekleri mevcuttur. Bazı örneklerde çıkma hâli eki bazı hâl ekleri yerine, bazı hâl ekleri de çıkma hâli yerine kullanılmıştır. İncelediğimiz metinlerde çıkma hâli için on bir dil bilgisel işlev tespit edilmiştir.

Çalışmamızda vasıta hâlinin “+lA, +lAn, +nA, +nAn, +inAn, +lejn, +sı” şekilleri sunulmuştur. Kaynak kitaplarda “+lAn” ekinin ünsüz türeme yoluyla oluştuğu, “+nAn” şeklinin işe gerileyici ses benzeşmesi yoluyla oluştuğu belirtilmektedir. “+sı” ekinin kullanımı sadece bir kaynakta tespit edilmiştir. Metindeki kullanımının az olması

sebebiyle ekin ağız bölgesindeki durumu için net bir şey söylememiz mümkün değildir. Taranan metinlerden hareketle vasıta hâli için sekiz dil bilgisel işlev tespit edilmiştir.

Eşitlik hâli eki Milino ve Dulovo Türk ağızlarında “+CA”dır. Ekin örnek sayısı taradığımız metinlerde kısıtlıdır. Fakat ses uyumu sağlanmıştır. “+ça, +ca, +ce” şekilleri taradığımız metinlerde tespit edilmiştir. Eşitlik hâli eki için değindiğimiz ve örneklendirdiğimiz bir başka husus ise “+casına, +cesine” yapılarıdır. Milino ve Dulovo Türk ağızlarında da bu yapının kullanımı görülmektedir. İncelenen metinlerde eşitlik hâli ekinin dört dil bilgisel işlevi tespit edilmiştir.

Yön gösterme hâli ekinin Milino ve Dulovo Türk ağızlarında “+ra^o, +ra, +a, +r, +r, +re, +ari, +eri, +eri, +arı” şekillerinin kullanımına ulaşılmıştır. Taradığımız metinlerden tespit ettiğimiz örneklerin sayısına göre, ekin en çok “+rA” şeklinin kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunun ardından “+ArI” şekli gelir. Yön gösterme hâlinin eksiz kullanımı üç örnekte görülmektedir. İncelenen metinlerde yön gösterme hâli için üç dil bilgisel işlev tespit edilmiştir.

Tablo 14. Taranan Metinlerde Tespit Edilen Hâl Eklerinin Dil bilgisel İşlevleri

Taranan Metinlerde Tespit Edilen İsim Çekim (Hâl) Eklerinin Dil bilgisel İşlevleri
1. Yalın Hâl
○ İşi gerçekleştireni ve yapılan işi belirtir.
○ Tamlamalarda tamyalayan görevindedir.
○ Cümle içinde zarf göreviyle kullanılmıştır.
2. Tamlama Hâli
○ Eklendiği sözcükle birlikte diğer isim soylu kelimelerle tamlama oluşturur.
○ Bulunduğu tamlama, cümle içinde zarf tümleci göreviyle kullanılmıştır.
○ Bulunduğu tamlama, cümle içinde dolaylı tümleci göreviyle kullanılmıştır.
○ Tamlama hâli eki belirtme eki göreviyle kullanılmıştır.
3. Belirtme Hâli
○ Eklendiği kelime yükleme ve belirtme anlamları ile fiile bağlanır.
○ Eklendiği isim zaman ve mekân anlamı yüklenir.
○ Belirtme hâli çıkma hâli fonksiyonu yerine kullanılır.
○ Belirtme hâli yönelme hâli fonksiyonu yerine kullanılır.
4. Yönelme Hâli
○ Eklendiği isimle fiile yaklaşma ve yönelme anlamlarıyla bağlanmıştır.
○ Eklendiği adı fiile amaç ve maksat anlamlarıyla bağlanmıştır.
○ Eklendiği adı fiile sebep anlamı ile bağlanmıştır.

○ Yönelme eki kullanılmasına rağmen bulunma eki fonksiyonuyla kullanılmıştır.
○ Eklendiği isim cümlede pekiştirme göreviyle kullanılmıştır.
○ Eklendiği sözcüğü “kadar, göre, rağmen, doğru, değin, dek, karşı...” gibi edatlarla birleşerek edat grubu oluşturur.
○ Yönelme eki eklendiği sözcüğe belirtme eki fonksiyonuyla bağlanmıştır.
○ Yönelme eki genellikle tamlamalarda tamlanana eklenmiştir ve cümlede dolaylı tümleç göreviyle kullanılmıştır.
○ Eklendiği kelime ile kendinden önce çıkma eki almış kelime ile birleşerek bir yerden başka bir yere olan uzaklığı, mesafeyi veya zamanı ifade etmiştir.
○ İki adı birbirine bağlayarak ikileme oluşturur.
○ Açısından, ayrıca, bakımından, benzerlik, zıtlık, süreklilik, şartıyla gibi çeşitli anlamlarla cümlede zarf görevi görür.
5. Bulunma Hâli
○ Bulunma hâli eklendiği adı fiile zaman anlamıyla bağlamıştır.
○ Adı fiile amaç, sebep, miktar ve derece anlamlarıyla bağlamıştır.
○ Yön gösterme hâli ve çıkma hâlinin yerine kullanılmıştır.
○ Eklendiği kelimedenden sonra gelen ‘önce, sonra’ gibi zarflarla birleşerek cümle içinde zarf tümleci oluşturmuştur.
○ Eklendiği ismi fiile “içinde bulunma, içinde olma” anlamlarıyla bağlamaktadır.
○ Eklendiği yer yön ifade eden kelimelerle birlikte cümleye mesafe, uzaklık ve yer yön anlamı katmıştır.
○ Bulunma hâli eklendiği isim ve başka kelimelerle birleşerek bulunma grubu oluşturmuştur.
6. Çıkma Hâli
○ Çıkma hâli geldiği oluş ve kılış fiillerinin zamanını bildirmiştir.
○ Eklendiği isimle birlikte “gayri, sonra, geri, dolayı, başka, beri, ötürü” gibi edatlarla birleşerek edat grubu oluşturmuştur.
○ Yer yön bildiren kelimelerle kullanılarak fiilin yerini ve yönünü göstermiştir.
○ Eklendiği sözcüğü kalıplaşma yoluyla zarf yapmıştır.
○ Eklendiği sözcüğü fiile sebep anlamıyla bağlamıştır.
○ İsme gelerek bir nesnenin neyden yapıldığını göstermiştir.
○ Eklendiği sözcüğe ve cümleye bir topluluğa, mekâna mensup olma anlamı katmıştır.
○ Eklendiği isim cümle içinde zarf fiil görevi görmektedir.
○ Eklendiği ismi fiile karşılaştırma anlamı ile bağlamaktadır.
○ Aynı kelimeler art arda çıkma ve yönelme hâli olarak zıt anlamlı ve zarf görevinde ikilemeler oluşturmuştur.
○ Eklendiği isimle birlikte anlamca kaynaşmış deyimler oluşturmuştur.
7. Vasıta Hâli
○ Filin hangi vasıtayla gerçekleştiğini bildirmiştir.
○ Eklendiği sözcüğü fiile birliktelik, beraberlik anlamlarıyla bağlar.
○ İki kelime arasında “ve” bağlacının yerini tutmuştur.
○ Vasıta eki adı fiile zaman ve amaç anlamıyla bağlamıştır: zamanla, vaktiyle, geceyle...

○ Vasıta hâli eki, tamlama hâli ekinin yerine kullanılmıştır.
○ Eklendiği sözcük, cümle içinde zarf görevi görmüştür.
○ Eklendiği ismin tekrarlanmasıyla cümle içinde ikilemeler oluşturmuştur.
○ Vasıta hâli eki bulunma hâli ekinin yerine kullanılır.
8. Eşitlik Hâli
○ Cümleye miktar, mesafe anlamı katmıştır.
○ Cümleye benzerlik ve eşitlik anlamı katmıştır.
○ <i>-casına/-cesine</i> yapılarıyla edat göreviyle kullanılmıştır.
○ Cümleye görecelilik ve uygunluk anlamları katmıştır.
9. Yön Gösterme Hâli
○ Yön gösterme hâli, ismi fiile yön anlamıyla bağlamıştır.
○ Yön gösterme hâli eki, eklendiği kelime ile cümlede zarf görevi görmektedir.
○ Yön gösterme hâli eki, bazı kelimelere gelerek ikileme yapısını oluşturmuştur.

Tablo 15. Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Birbirinin Yerine Kullanılan Hâl Ekleri

	DİĞER İSİM ÇEKİM (HÂL) EKLERİNİN YERİNE KULLANILMASI								
	Yalın Hâli	Tamlama Hâli	Belirtme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Çıkma Hâli	Vasıta Hâli	Eşitlik Hâli	Yön Gösterme Hâli
İsim Çekim (Hâl) Eklerinin Milino ve Dulovo Türk Ağızlarında Kullanımı									
Yalın Hâl (+ø (eksiz))									
Tamlama Hâli (+nIn, +In, +nìn, +iñ, +in, + ün, +in, nün)			+ (y)i						
Belirtme Hâli (+(y)i, + (y)i, +i, +(y)ı, +i, +i, +ü, +ni, +nı)	+ø			+ (y)A		+den			
Yönelme Hâl i (+è, +a, +e, +é, +â, +ă, +á)			+i +ı		+da +de +ta				
Bulunma Hâli (+DA, +Ta, +dê, +dà, +dè)						+DAn			+ra
Çıkma Hâli (+dan, +den, +dàn, +dèn, +Ten, +Tan)									
Vasıta Hâli (+lan, +lên, +lâ, +lağ, +len, +lâ, +na, +ne, +nan, +nen, +la, +le)		+ın			+da +de				
Eşitlik Hâli (+CA)									
Yön Gösterme Hâli (+râ, +ra, +a, +r, +re, +arî, +eri, +arı)									

KAYNAKÇA

- Adalı, O., (1979), Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, (1. baskı), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Akın, C., vd., (2019), Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi, (1. baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aksan, D., (2009), Her yönüyle dil, (5. baskı), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Ali, N., *Bulgaristan Kırcalı Bölgesi Türk Ağzları* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkayış, M. F., “Türkçenin Hâl Ekleri ve Fiil Kiplerinde Çok Terimlilik Sorunu”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2012, (42), ss. 276-287.
- Atabay, N., vd., (1983), Sözcük Türleri, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Atasoy, E., “Bulgaristan’ın Coğrafi-Jeopolitik Konumu ve Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, (18), ss. 1-35.
- Banguoğlu, T., (1974), Türkçenin Grameri, (1.baskı), Baha Matbaası, İstanbul.
- Baran, B., (2006), *Orta Türkçede İsim Çekim Eklerinin Kullanılış Şekilleri ve Fonksiyonları* (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır (Türkiye).
- Başoğlu, A. S. (2022), *Bulgaristan Şumnu (Shumen) ili Türk ağzı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya (Türkiye)
- Boev, E. (1968), Bulgaristan Türk Diyalektolojisiyle İlgili Çalışmalar, XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1966, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Boz, E., (2008), “{A} Durum Biçim Birimi (Söz Dizimsel Bir İşlev Olarak) Adları Adlara Bağlayabilir mi?”, *Türk Dili*, 2008 (677), ss 410-417.
- Boz, E., (2013), Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli BiçimBilgisi, (2. baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Boz, E., vd., (2020), Türkiye Türkçesi biçim bilgisi (2. baskı). Gazi Kitabevi, Ankara.

- Buran, A., (1996), Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri, (2. baskı), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Buran, A., “Türkiye TürkçesiAğızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Turkish Studies*, 6/2011, (1), ss. 41-54.
- Caferoğlu, A., “Anadolu ve Rumeli ağızları araştırmalarının bugünkü durumu”, *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1960, ss. 65-70.
- Caferoğlu, A., “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 12/1965, ss. 1-33.
- Cebeci, A., T., Belenli, “Bulgaristan Türk Halk Kültürü Üzerine Türkiye ve Yurtdışında Yapılan Araştırmalar”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29/2009, (1), ss. 279-294.
- Çeçen, A., (2016), Türkiye ve Balkanlar, (1. baskı), Astana Yayınları, Ankara.
- Dallı, H., (1991), Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar, (2. baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Delice, H. İ., “Türkçede Kaç İsim Durumu Vardır?”, *6. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, Bildiri Kitabı, Asos Yayınları, Ankara, 2019, ss.49-62
- Demir, N., vd., (2018), Türkçe Ses Bilgisi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Demirci. K., (2022), Toplumsal Dilbilim Diyalektoloji ve Ağızbilim Sözlüğü (2. baskı). Anı, Ankara.
- Demirel, Dönmez, Ö., (2012), Kuzeydoğu Bulgaristan Silistre ili Dulovo/Akkadınlar ilçesi Türk ağızları, (1. baskı), Gazi kitabevi, Ankara.
- Deny, J., (2012), Türk Dil Bilgisi, çev. Ali Ulvi Elöve, (1. baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Eckmann, J., “Razgrad Türk Ağzı”, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar 1*, Türk Tarih Kurumu, 1/1950, ss. 1-25.
- Ediskun, H., (1999), Türk Dilbilgisi, (6. baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ercilasun, B. A., (2011), Türk Dili Tarihi, (11. baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eren, H., (1998), Türklük Bilimi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Ergin, M., (2009), Türk dil bilgisi, Bayrak Basım Yayım, İstanbul.
- Ertin, G., “Bulgaristan’ın Nüfus Özellikleri (Geçmişten-Günümüze), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2015, (27), ss. 129-146)
- Gabam, V., (1998), Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Gülensoy, T., “Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 32/1987, (1984), ss. 87-147.
- Gülensoy, T. ve E. Alkaya, (2011), Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası, (2. baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T., (2015), Türkçe El Kitabı, (7. baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G., (1997), Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, (1.baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güneş, N., (2009), *Kuzeydoğu Bulgaristan’da Çerkovna Köyü ve Çevresi Türk Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Güneş, N., (2016), *Güneydoğu Bulgaristan Burgaz İli Türk Ağızları*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Günşen, A., “Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, 7/2012, (4-1), ss. 111-129.
- Hatiboğlu, V., (1981), Türkçenin Ekleri, (2. baskı), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Hazai, G., “Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 8/1960, ss. 205-211.
- Hepçilingirler, F., (2005), Türkçe Dilbilgisi, (2. baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hengirmen, M., (2006), Türkçe Temel Dilbilgisi, (5. baskı), Engin Yayınevi, Ankara.
- İğci, A., “Batı Rumeli Ağızlarının Sınıflandırılması İçin Görüşler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18/2018, (2), ss. 523-534.
- İğci, A., “Türk dilinin /η/ Sesinin Batı Rumeli Ağızlarındaki Durumu”, *Dil Araştırmaları*, 12/2018, (23), ss. 223-257.
- İmer, K., vd., (2011), Dilbilim Sözlüğü, (1. baskı). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- İpek, B., “Türk Dilinde Vasıta Hâli”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2008, (23), ss. 63-97.
- Karaağaç, G., (2019), *Türkçenin Dil Bilgisi*, (4. baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karahan, L., (2022), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, (5. baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Karaşinik, B., (2011), *Silistre (Silistra) İli ve Yöresi Ağızları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Karataş, T., (2001), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, (1. baskı), Perşembe Kitapları, İstanbul.
- Kerimoğlu, C., (2022), *Genel Dilbilimine Giriş*, (7. baskı). Pegem Akademi, İstanbul.
- Koç, N., (1992), *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Z., (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, (1. baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z., (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, (3. baskı), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Korkmaz, Z., “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 2010/55, (2007/1), ss. 87-110.
- Kowalski, T. (2012). “Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3/2012, (2-3), ss. 477-500.
- Memişoğlu, H., “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Belleten*, 57/1993, (220), ss. 781 – 794.
- Mollova, M., “Balkanlardaki Türk Ağızlarının Tasnifi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 44/1999, (1996), ss. 167-176.
- Nemeth, G., “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 28/1983, (1980-1981), ss.113.
- Özdemir, H., “Eski Türkçede İlgi ve Belirtme Durum Ekleri Üzerine”, *Dil Araştırmaları*, 16/2015, (16), ss. 121-132.

- Özey, R., (2012), *Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası*, (4. baskı), Pegem Akademi Yayıncılık, İstanbul.
- Salimehmed, N. (2006). *Bulgaristan Kırcaali ili ve çevresi Türk ağzı* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
- Topaloğlu, A., (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, (1. baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Vardar, B., (2007), *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*, (2. baskı). Multilingua, İstanbul.
- Vural, H. ve T. Böler, (2011), *Ses ve Şekil Bilgisi*, (1. baskı), Kesit Yayınları, Ankara.
- Yalçın, S. K., “Geri Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2016, (56), ss. 767-774.
- Yılmaz, E., (2014), *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, (1. baskı), Pegem Akademi, İstanbul.